

Hátrányos helyzetű munkanélküliek területi esélyei Fejér megyében

Alpek Balázs Levente
Geográfus MSc

**Pécsi Tudományegyetem –
Természettudományi kar**

Konzulens:
dr. habil Tésits Róbert,
központigazgató, egyetemi docens
PTE FI Munkaerőpiaci és Esélyegyenlőségi
Tanulmányok Központja

Lezárás dátuma: 2013. január 7.

1. BEVEZETÉS	3
2. KUTATÁSI ELŐZMÉNYEK	8
3. CÉLKITŰZÉSEK	14
4. KUTATÁSI MÓDSZEREK	16
5. EREDMÉNYEK	23
5.1. A munkaerőpiaci folyamatok területi jellegzetességei A vizsgált térség foglalkoztatási viszonyainak változása és gazdasági szerkezetének átstrukturálódása a rendszerváltozástól napjainkig	23
5.2. A leghátrányosabb helyzetű munkavállalók csoportja és annak strukturális sajátosságai	34
5.2.1. <i>A munkanélküliek csoportosítása, a leghátrányosabb helyzetű munkavállalók helye a munkanélküliség rendszerében</i>	34
5.2.2. <i>A C-típusú és a leghátrányosabb helyzetű munkavállalók csoportjának szerkezeti sajátosságai</i>	40
5.3. A munkaerőpiac kínálati oldala, a leghátrányosabb helyzetű munkavállalók	47
5.3.1. <i>A munkaerőpiactól való elszakadás és a tartós munkanélküliség területi vetületben a leghátrányosabb helyzetű munkanélküliek csoportjában</i>	47
5.3.2. <i>A családi állapot hatása a hátrányos munkaerőpiaci helyzetre az LHH-s munkanél-küliek körében</i>	51
5.3.3. <i>A leghátrányosabb helyzetű munkanélküliek képzettsége és a munkaerőpiac által preferált kompetenciáik alakulása az Enyingi és a Sároboárdi kistérségben</i>	55
5.3.4. <i>Az LHH-s munkanélküliek által elvárt jövedelmek területi alakulása</i>	64
5.3.5. <i>Az LHH-s munkanélküliek foglalkoztatással, munkaidővel és bérezéssel kapcsolatos preferenciái</i>	68
5.3.6. <i>A leghátrányosabb helyzetű munkanélküliek és az állami, a piaci, illetve a civil szférával kapcsolatos preferenciák</i>	76
5.3.7. <i>A leghátrányosabb helyzetű munkanélküliek aggregált flexibilitási mutatój</i>	79
5.3.8. <i>Az LHH-s munkanélküliek munkaerőpiaci helyzetképe, önértékelése</i>	80
5.3.9. <i>A leghátrányosabb helyzetű munkanélküliek anyagi helyzete</i>	86
5.3.10. <i>A munkanélküliek motiváltsága, igényeik kompetenciáik, végzettségük javítására</i>	91
5.3.11. <i>Az LHH-s munkanélküliek vélekedése saját helyzetük javításának hatékony eszközeiről</i>	93
5.4. Az Enyingi- és a Sároboárdi-kistérség komplex mobilitásvizsgálata	97
5.4.1. <i>A vizsgált térség relatív helyzete országos, illetve megyei viszonylatban</i>	97
5.4.2. <i>A mobilitás fokát befolyásoló legfontosabb tényezők, illetve azok területi alakulása a vizsgált csoport esetében</i>	100
a) <i>A vizsgált csoportok egyéni közlekedési eszközök tekintetében vett mobilitási képessége (kerékpár, személygépkocsi – költség, idő)</i>	103
b) <i>A vizsgált csoportok tömegközlekedési eszközök tekintetében vett mobilitási képessége (busz, vonat – költség, idő)</i>	108
c) <i>A vizsgált csoportok mobilitási készsége</i>	114
5.4.3. <i>A települések mobilitási foka (MFÁ és KMI index)</i>	118
5.5. Megoldási javaslatok	124
5.5.1. <i>Gazdaságfejlesztés</i>	124
5.5.2. <i>Az LHH-s munkanélküliek helyzetének közvetlen javítása</i>	128
5.5.3. <i>Mobilitás</i>	130
6. AZ EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA	133
7. A KUTATÁS TOVÁBBI IRÁNYAI	143
8. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	144
IRODALOM	145

1. BEVEZETŐ

Jelen dolgozat célja a munkaerőpiac és a területi elhelyezkedés szempontjából hátrányos helyzetű csoportok, illetve az esélyhátrányok halmozódásának, problematikájának vizsgálata Magyarország egy hagyományosan fejlettebb kistérségekkel jellemezhető, ugyanakkor komoly területi szélsőségekkel terhelt régiójának, a Közép-Dunántúl régió hátrányos helyzetű térségeinek elemzésén keresztül. A kérdést elsősorban a munkaerőpiac kínálati (munkavállalók) oldalának vizsgálatán keresztül közelíti meg, kiemelve az abban jelentkező szélsőségek mögött fennálló sajátos kölcsönhatás-mechanizmusokat, területi differenciákat, illetve a munkaadói oldallal kapcsolatos ok-okozati összefüggéseket.

A munkanélküliség problémája a rendszerváltozást követően a posztszocialista országokban rövid időn belül drámai mértékű társadalmi-gazdasági feszültségeket generálva jelentkezett. Magyarországon 1990-t követően – részint a kapun belüli munkanélküliség kapun kívüli realizálódásával – egy rövid „bízató” időszak után hirtelen emberek tömegei veszítették el állásaikat és kerültek kiszolgáltatott helyzetbe. A rendszerváltozás előtti foglalkoztatás strukturális sajátosságai a rendszer felbomlása után jelentősen rányomták a bélyegüket a változásokhoz alkalmazkodni nem vagy nem megfelelően tudó térségek/települések lakosainak életére, akik a hagyományos, 1990 előtt kialakult foglalkoztatási szerkezet megszűnését/dinamikus átalakulását követően nem voltak képesek az új elvárásoknak megfelelni, ezzel is bővítve a mai strukturális munkanélküliség problematikájával sújtottak tömegét. Bár a magyar gazdaság fejlődése ezt követően több konszolidációs időszakon is átesett, és a később stabilizálódó növekedés a problémákat mérsékelte, a XXI. század változásai – köztük korunk modern világ gazdasági válságával, a globális verseny kieleződésével stb. – újra előtérbe helyezték, sőt az egyik legsúlyosabb társadalmi feszültségforrássá tették a munkaerőpiactól való elszakadást, a dolgozó társadalomba történő zökkenőmentes (re)integrációjának hiányát, nehézségeit és ezáltal a –tömegeket érintő – életkilátások romlását. A helyzet még azokat a személyeket is súlyosan érintette (beleértve a jelentősebb foglalkoztatókat is), akik egyébként dinamikusan fejlődő térségekben éltek, jobb alapokkal, anyagi és végzettségbeli háttérrel bírtak. Az ő problematikájuknál azonban sokkalta súlyosabb azoknak a csoportoknak a helyzete, akik valamilyen oknál fogva – amely csoportonként, sőt egyénenként is igen komoly differenciákat mutat – hátrányokkal indulnak a munkahelyekért folyó versenyben.

A hátrányos helyzetű munkavállaló mára fogalmi kategóriává vált, amely csoporttal mind európai uniós, mind országos programok sora foglalkozik. A foglalkoztatás növelésének és a munkaerőpiaci helyzet javításának kiemelt fontosságát igazolja, hogy az európai integráció jövőjét és prioritásait deklaráló Európa 2020 stratégia (hivatkozás) 5 célkitűzése közül első helyen szerepel a foglalkoztatás bővítése, illetve az esetenként ehhez igen szorosan kapcsolódó szegénység és

társadalmi kirekesztés elleni harc, amely utóbbi különösen a jelen dolgozat tárgyát képező leghátrányosabb helyzetű munkavállalók csoportjában szoros összefüggést mutat. A stratégia kimondja, hogy a 20-64 éves korosztályon belül a foglalkoztatási rátának el kell érnie a 75%-ot, amely hazánkban jelenleg 60% körül alakul. Ezzel az értékkel Magyarország a sereghajtók sorát bővíti, sőt 2011. II. negyedévében a 15-64 éves korosztályra számolt 55,8%-os arányával az utolsó helyre szorult, az európai válságtérség egyik legsúlyosabb helyzetben lévő országa Görögország mögé kerülve és messze elmaradva mind az EU-27 (64,5%), mind az EU-25 (64,8%) átlagától (www.ksh.hu). A probléma tehát számottevő, megoldása pedig egyre sürgetőbb feladattá válik. A fenti stratégiával szoros összhangban került kidolgozásra az Európai Foglalkoztatási Stratégia is, amely külön kiemelten foglalkozik a munkaerőpiac kérdéseivel, feszültségeivel, problémáival, illetve magával a munkanélküliséggel. Ez utóbbi dokumentum az Európa 2020-ban foglaltak mellett hangsúlyozza, hogy a foglalkoztatáspolitikának elsődleges céljai között a válságból történő kiútkeresésnek, a gazdasági növekedés fokozásának és az összehangolt foglalkoztatási stratégiáknak kell állniuk, amelyek azonban elképzelhetetlenek a probléma pontos – területi – sajátosságainak ismerete/megismerése nélkül. A konzekvens, célracionális fejlesztés ugyanis megköveteli, hogy akár mikro, de elsősorban mezo szinten a probléma háttérében álló (strukturális) zavarok ismertek legyenek, holott ezek területi alapú vizsgálatára még nem, vagy csak alig került ez idáig sor. A fenti európai uniós dokumentumok mellett a minden évben megírásra kerülő Éves Növekedési Jelentés 2012. évre szóló anyaga is kiemelten hangsúlyozza, hogy a munkanélküliség és a válság társadalmi következményeinek kezelése elengedhetetlen a mobilitási problémák megismerése és megértése, a foglalkoztatás támogatása, illetve a kiszolgáltatott helyzetben lévők támogatása/segítése nélkül, amely problémakörök kivétel nélkül jelen dolgozat tárgyát képezik.

A hátrányos helyzetű csoportok körében tapasztalható nagyfokú munkanélküliségnek, illetve a foglalkoztatás háttérében meghúzódó trendeknek a megértése, és a probléma minél hatékonyabb orvoslásának igénye azonban nem csak európai uniós, hanem nemzeti, országos szinten is megfogalmazódik. Az Európai Unió elvárásaival összhangban megalkotott Széll Kálmán Terv 2.0-mában foglalva a stabilitási/konvergencia programot, illetve a nemzeti reformprogramot, szintén hosszasan taglalja, hogy kiemelt, nemzeti szintű, az ország fejlődése szempontjából elengedhetetlen cél:

- az örökölt strukturális problémák (amelyekkel a vizsgált térség halmozottan rendelkezik) megismerése, megoldása;
- a foglalkoztatás bővítése;
- a munkanélküliség csökkentése;
- a hátrányos helyzetű csoportok problematikájának megismerése, megoldása;

- a munkaerő kereslet és kínálat dichotómiáinak megszüntetése;
- illetve a frekvenciált (nem csak abszolút, de relatív értelemben is) térségeknek az ország dinamikusan fejlődő pontjaival való összekapcsolása, a gazdasági dinamizmust hordozó mezo- és makrostruktúrákba történő integrálása.

Ezen problémák közül jelen dolgozat tárgya szinte mindegyiket érinti, mivel annak célcsoportja és céltérsége fokozottan hátrányos helyzetéből fakadóan a foglalkoztatás zavarainak szinte minden jegyét magán viseli (kezdve a munkahelyek hiányától a tömeges munkanélküliségen át a társadalmi lecsúszásig, sőt a mélyszegénység és a „gettósodás” megjelenéséig). A fenti dokumentum egyértelműen fogalmaz: elsődleges cél a foglalkoztatás bővítése, 1 000 000 új adózó munkahely megteremtése, amely azonban célzott programok és az ezeket megalapozó tanulmányok, felmérések nélkül kellő hatékonysággal elképzelhetetlen.

A hátrányos helyzetű csoportok problematikájának komolyságára hívja fel a figyelmet, hogy az Új Széchenyi Terv keretei között megvalósuló 2011-2013-as időszakra vonatkozó TÁMOP (Társadalmi Megújulás Operatív Program) 1. prioritásának (A foglalkoztathatóság fejlesztése, a munkaerőpiacra való belépés segítése és ösztönzése) is kulcseleme a hátrányos helyzetűek foglalkoztathatóságának javítása. Az Országos Területfejlesztési Konceptió pedig kimondja: „Alapvető célkitűzés, hogy a külső és belső perifériális, ill. tartósan elmaradott térségek koncentrált kormányzati és regionális támogatással, adottságaikhoz és lehetőségeikhez igazított egyedi stratégiáik mentén lemaradásukat csökkentsék, gazdaságilag és társadalmilag megújuljanak.”. Emellett fontos célként fogalmazódik meg, hogy „a lakosság, különös tekintettel a képzett csoportok helyben tartása érdekében foglalkoztatás bővítése a táji, természeti adottságokra építve, és fenntarthatóan használva ösztönözni kell helyben, illetve a térség-központokban a munkahelyek teremtését, a kis- és középvállalkozások fejlesztését, új vállalkozások indítását, a távmunka fokozott ösztönzését, valamint a lakosság képzettségi szintjének, alkalmazkodóképességének javítását, a képességek fejlesztését”. Egyedi stratégiák, integrált fejlesztés, illetve a humán erőforrás megfelelő aktivizálása, a fent említett eszközök kellően hatékony alkalmazhatósága pedig megköveteli, hogy a megoldandó problémáról, illetve az érintett célcsoportok helyzetéről, területi differenciáiról egy átfogó kép legyen a birtokunkban.

A munkaerőpiaci esélyhátrányok sora igen hosszú, így csak a leggyakrabban megjelenőkre koncentrálva is a következő terjedelmes felsorolás áll elő:

- Alacsony végzettségűek
- Bevándorlók/Menekültek
- Pályakezdők
- 45 év felettiek
- Szociális konfliktusokkal küzdő családok
- Nők (férfiak?)

- Cigányok
- Hátrányos helyzetű térségekben/településeken élők
- Depressziós ipari övezetben élők
- Állami gondozottak
- Megváltozott munkaképességűek
- Börtönből szabadultak
- Társadalmi beilleszkedési zavarokkal küzdők/Szenvedélybetegek

A fenti csoportok problematikájával többen többféle megközelítésben már foglalkoztak, azonban meglepő módon mind a mai napig nem fordítódott kellő figyelem egyfelől a problémák háttérében álló területi sajátosságok megismerésére, másfelől az esélyhátrányok halmozódására, azaz arra a sajátosságra, hogy éppen a fenti stratégiákban kiemelt csoportok és térségek esetében a fenti hátrányok többszörösen és egyre nagyobb számban jelennek meg. Az ilyen körülmények közé került munkanélküliek problematikája pedig összetett, társadalmi, gazdasági, pszichológiai, megélhetési, filozófiai stb. vonatkozással is bír, amelynek ismerete fontos ahhoz, hogy célzott programokkal és stratégiákkal a helyzet érdemben javíthatóvá válhasson. A társadalmi lecsúszás rémképe ezen csoportok körében igen kézzelfogható, valós veszély, amely ellen társadalmi, nemzeti, de kontinentális érdek is fellépni. Fontos szempont továbbá, hogy az esélyhátrányok halmozódásával terhelt, leghátrányosabb helyzetű csoportok problémája a munkaerőpiaci nehézségek rögzülése szempontjából az egyik legszámottevőbb, azaz a hátrányos helyzetű térségek értékelhető növekedése nem képzelhető el ezen, a probléma magjában álló kör helyzetének számottevő javítása nélkül.

A kutatás területi bázisát képező térség tagjai, a Közép-Dunántúl régió leghátrányosabb helyzetű két kistérsége, a Sárbogárdi és az Enyingi, amelyek igen komoly foglalkoztatási depresszióval, és egyes településeik esetében a leghátrányosabb helyzetű kistérségekre jellemző munkanélküliségi adatokkal bírnak (Igar munkanélküliségi rátája 2012-ben meghaladta a 25%-ot (KSH)). A munkanélküliségi ráták tekintetében a fenti két kistérség leszakadása drámai méreteket ölt, amit számszerűen mutat, hogy a sorban őket követő, foglalkoztatási szempontból még mindig kedvezőtlen helyzetben lévő Ercsi kistérség munkanélküliségi rátája is mintegy 8,2%-kal magasabb a bemutatásra kerülő terület átlagánál. Emellett az Enyingi és a Sárbogárdi kistérség munkanélküliségi rátái (22,3% és 22,5% (Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat)) közel kétszeresei a megyei átlagnak (12,1%). A térség vizsgálatának fontosságát növeli az a tény, hogy a fenti kistérségek egyébként Magyarország egyik fejletteknek mondható térségéhez, régiójához tartoznak, így kedvezőtlen helyzetük – többek között – olyan speciális okoknak tudható be, amelyeket eddig még nem, illetve nem kellő mélységben sikerült föltárni. Nem elhanyagolható továbbá, hogy egy adott területi egység, rendszer gazdasági dinamizmusának kiteljesedését – az esetek többségében – a leggyengébb elem gátolja a legnagyobb mértékben, így akár az egész megyét érintő növekedési gátak is napvilágra

kerülhetnek ezek elemzésével. A vizsgált térség pozíciójából kifolyólag számos egyéb, munkaerőpiaci szempontból (is) érdekes tényezővel bír. Ezek közül kiemelhető a Balaton közelsége, amely bár Magyarország egyik igen fejlett területe, nem képes az adott térség dinamizmusának számottevő elősegítésére. Másfelől a vizsgált falvak és városok olyan városhiányos, alföldies térségben helyezkednek el, amelynek foglalkoztatási struktúrájára egyértelmű és domináns hatást gyakorol több közeli nagyváros, például Székesfehérvár, vagy az önmagában is számos érdekes és sajátos problémával küzdő Dunaújváros, illetve Paks is. Ebből a tényből kifolyólag a mobilitási viszonyok és problémák – sok szempontból általánosítható – értelmezésére aligha lehetne megfelelőbb területet találni.

2. KUTATÁSI ELŐZMÉNYEK

Az 1990-es 1991-es átmeneti időszakot követően a munkanélküliség pár éven belül az egyik legsúlyosabb társadalmi-gazdasági feszültségforrássá lépett elő Magyarországon. Az álláskereső tömegei, illetve a munkanélküliségi ráta gyors emelkedése hamar nyilvánvalóvá tette, hogy a probléma önmagától nem oldódik meg, annak mérsékléséhez célzott kormányzati programok és ezeket megalapozó felmérések szükségesek.

A kutatók 1990 és 1995 között egyre nagyobb számban publikáltak cikkeket, amelyekben a munkanélküliség ekkor még elsősorban, mint általános probléma jelent meg. BÁNFALVY CSABA (1991) és CSANÁDY ANDRÁS (1991) írásaikban első közt foglalkoztak a magyar munkanélküliség jellegzetességeivel, illetve az ország gazdasági helyzetéhez kapcsolódó sajátosságaival. 1992-ben íródott cikkükben FREY MÁRIA és GERE ILONA részletesen kitértek a kérdéskör társadalmi kapcsolódási pontjaira, annak finanszírozási és egyéb aspektusaira, egyes elemeiben már csoport specifikus szempontokat is figyelembe véve. Az említett munkában a szerzők hangsúlyozták az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök szűkösségét, nem megfelelő mértékét, illetve a passzív eszközök túlzott aránya által előre jelzett, illetve fennálló nehézségeket. Amellett, hogy hiányolták a munkanélküliek helyzetét javítani hivatott szociális ellátást, kiemelték, hogy a megfelelő életszínvonalat nem biztosító segélyezés erőteljesen hozzájárulhat a leghátrányosabb helyzetűek anyagi lecsúszásához is. Emellett csoport specifikus megállapításokat is tettek, amelyek keretei között megjelent, hogy a jövő (és a jelen) munkaerőpiaci szempontból hátrányos helyzetű csoportjai valószínűsíthetően a pályakezdők, a nők, az alacsony végzettségűek, a nagycsaládosok, a csökkent munkaképességűek és a kisebbségek lesznek. A morális gondok mellett megállapították, hogy kereslet-hiányos gazdaságban a leghátrányosabb helyzetű munkanélküliek esélyei csak állami szerepvállalással, közfoglalkoztatással javíthatóak érdemben.

Az időszakhoz kapcsolódnak LAKI LÁSZLÓ (1992), TÍMÁR JÁNOS (1992, 1993, 1994) és GERE ILONA (1994) írásai is. LAKI LÁSZLÓ a munkanélküliség és a bűnözés kapcsolatát elemezte, TÍMÁR JÁNOS vizsgálatai nemzetközi összehasonlításokat is tartalmaztak, többek között a poszt szocialista országok problematikájának elemzésén keresztül. GERE ILONA munkáiban megjelenik a tartós munkanélküliség társadalmi káros hatásainak taglalása, illetve az egyén felelőssége és az állam foglalkoztatáspolitikájának egyes kérdéskörei is. Foglalkozik a segélyezéssel, értékelve a segély összegéből fakadó előnyöket és hátrányokat. A szerző felhívja a figyelmet az alacsony képzettségből fakadó problémákra, a munkanélküliség területi meghatározottságára, illetve a hátrányos helyzetű csoportok csoport specifikus problematikájának egy-egy sajátosságára is. Fontos kiemelni, hogy ebben az írásban a hátrányos helyzetű térségeken élők kedvezőtlen helyzete szintén esélyhátrányként kerül megemlíítésre. CSABA JUDIT (1994) egy új elem, a munkanélküliség és

az anyagi helyzet kapcsolatrendszerének részletes vizsgálatára, az elszegényedésre helyezte a hangsúlyt, amely szintén a leghátrányosabb helyzetű munkanélküliek egyik legsúlyosabb problémájaként jelent (jelenik) meg. Két fontos megállapítása többek között az alternatív életstratégiák létének és formáinak ismertetése, illetve az elszegényedés hiszterézisének és a gyorsuló lecsúszás tényének a rögzítése, empirikus alapra helyezett bemutatása.

A területi bázison történő vizsgálatok sem sokat vártak magukra. 1990 után GAÁL IMRE (1991) Vas megye, GYÖRGYI ZOLTÁN (1993) Ózd, BARANYA PÁL (1994) Kunhegyes, DÖVÉNYI ZOLTÁN (1994) Budapest, ARADI MÁRIA (1995) Borsod-Abaúj-Zemplén megye munkanélküliségi helyzetét elemezték. Ezek a kutatások elsősorban Magyarország 1990 utáni legsúlyosabb helyzetben lévő válságtérsegeit érintik, azaz a probléma területi vizsgálata logikusan azokban a térségekben jelent meg elsőként, ahol a kontrasztok a legélesebbekké váltak. DÖVÉNYI ZOLTÁN cikkében ezen területi differenciák mögöttes folyamatait Budapest, mint kedvező helyzetű sziget erősségein keresztül értékeli, komplex magyarázatot adva a főváros jobb foglalkoztatási pozíciójának hátterére. A számos érdekes területi összefüggés mellett a szerző felhívja a figyelmet a foglalkoztatók falu-város relációjában mutatkozó preferenciarendszereire is. Bár a tanulmány Budapest felől közelíti a problémát ez a jelenség „kicsiben” a vizsgált térség relációjában (Székesfehérvár esetében) is kézzelfogható. SCHWERTNER JÁNOS (1992) és FAZEKAS KÁROLY (1993) szintén területi alapon, de általánosabb regionális látószögben közelítettek a munkanélküliség problémájához. BÓDI FERENC és OBÁDOVICS CSILLA (2000) a vidéki munkanélküliség területi kérdéseivel kapcsolatos kutatásukban alkottak maradandót.

Az 1990-es évek második felében a mobilitás problematikája is felkeltette a kutatók érdeklődését. KÖLLŐ JÁNOS (1997) az ingázást több szempontból (rendelkezésre álló eszközök, utazási költségek és idők, elérhető munkahelyek száma...stb.) vizsgálta.

1995-től az ezredfordulóig a munkanélküliség problematikájának egyre több részlete került a kutatók látószögébe. A sokasodó tanulmányok közül jelen dolgozat témájához közel áll, és így említést érdemel LAKI LÁSZLÓ (1996) falusi térségekkel kapcsolatos kutatása, amely a vidéken jelentkező egyre nagyobb volumenű tartós munkanélküliség megjelenésébe ad betekintést. NAGY MÓNICA (1997) kétrészes munkájában foglalkozik átfogóan a munkanélküliséggel, illetve annak egyik sajátos kapcsolódási pontja, a „fekete munka” kérdéskörével, ami érzékelteti, hogy a probléma elemzése kapcsán a vizsgálatok egyre szélesebb területre, egyre átfogóbb szempontrendszerre terjedtek ki. JÓSZAI ZOLTÁN (1992) és KOVÁCS ZOLTÁN (1992) a munkanélküliség, a szociális ellátás és a szegénység hármását elemezték. CSABA ERIKA (1999) pedig a tartós munkanélküliség kérdéskörét járta részletebben végig.

A területi vizsgálatok között nem szabad megfeledkezni ÁBRAHÁM ÁRPÁD és KERTESI GÁBOR (1996) országos szintű regionális vizsgálatáról sem, amely egy intertemporális statisztikai modell segítségével vizsgálta a foglalkoztatás hiányát terhelő belső egyenlőtlenségeket, elsősorban területi alapon. Legfontosabb megállapításuk, hogy 1990-től 1994-ig a kisebbségi lét döntő szerepet játszott a munkanélküliség területi alakulásában, míg ezt követően a humán-erőforrás szerepe, a (megfelelően) képzett munkaerő megléte, vagy hiánya bizonyult meghatározó szempontnak. DIEBEL ANDREA (1996) Debrecen munkanélküliségi helyzetét vizsgálta átfogóbban, hangsúlyt helyezve a tartós munkanélküliek pozíciójára, esélyeire. TÉSITS RÓBERT (1996, 1997) a Dél-Dunántúl, Zala megye és több területi entitás munkaerőpiaci viszonyait kutatta és értékelte.

Az ezredfordulót követően mind a publikációk száma, mind a megközelítési szempontok megsokasodtak, így a jelen vizsgálatba tartozó csoportok mindegyike – ha csak kis mértékben is – de érintésre került.

BÓDI FERENC és OBÁDOVICS CSILLA (2000) a magyarországi vidéki munkanélküliségre helyezte a hangsúlyt, tekintve, hogy a rurális térségek foglalkoztatási helyzetének lemaradása kézzelfogható volt (és ma is az) az urbánusabb területekhez viszonyítva. CHRISTY GLASS és JANETTE KAWACHI (2001) a nemek közti különbségek felől közelítik meg a problémát, Lengyelország és Magyarország viszonylatában. A nők hátrányos helyzetének okát elsősorban a családdal, a gyermekvállalási tradíciókkal hozzák összefüggésbe, kiegészítve a juttatási rendszerekben, a munkaidő kedvezményekben, illetve a bölcsődei és óvodai rendszerben beállt változásokkal. RIMLER JUDIT (2004) a foglalkoztatás és a képzettség kapcsolatrendszerét kutatta. Rámutatott, hogy „az iskolai végzettség szintje kivétel nélkül minden foglalkozásnál és ágazatban emelkedett, nem is jelentéktelen mértékben” 1980 és 2001 között. ZÁM MÁRIA (2002) az önkormányzatok szerepét értékeli a település foglalkoztatásának javítása szempontjából. 2008-at követően a világgazdasági hatásai is egyre komolyabb figyelemre tettek szert. 2012-es írásában KONCZ KATALIN mutat rá a foglalkoztatási helyzet és a munkanélküliség változására az Európai Unió és Magyarország példáján.

Az ezredforduló után a területi vizsgálatok száma is megnőtt, amelyek egy része a hátrányos helyzetű térségeket, elsősorban megyéket érintette (HAJDÚ BERTALANNÉ (2003), vagy az ország dinamikusan fejlődő területeinek kérdéseit elemezte (KOMKA NORBERT (2004). RUDL JÓZSEF (2009) a Dél-dunántúl falvaira kiterjedő átfogó vizsgálatában Magyarország egyik tartósan foglalkoztatási depresszióval küzdő térségének területi problematikáját kutatta.

A 2000-es évet követően a hátrányos helyzetű csoportok problematikájának célirányos vizsgálata is megjelent a szakirodalomban. A tanulmányok többsége arra a kulcskérdésre kívánt választ adni, hogy a hátrányos helyzetű, leszakadástól veszélyeztetett csoportok problémáinak megoldá-

sában miért mutatkozik eredménytelenség. A vizsgálatok célja azon elemek feltárása volt, amelyek az érintett társadalmi csoportok felzárkózását gátolják (MAYER J. 2002).

Az EU csatlakozást közvetlenül megelőző pár éves időszakban a hangsúly egyéb területekre terelődött. A legfontosabb vizsgálati kérdések közé tartozott, hogy milyen problémák hátráltatják a hazai és az EU-s szociál- és foglalkoztatáspolitikai célkitűzések megvalósítását, melyek azok a szervezetek, illetve akciók, amelyek a hátrányos helyzetű csoportok munkaerőpiaci (re)integrációjának elősegítése tekintetében működőképesek lehetnek, illetve, hogy milyen hatásokkal valósulhatnak meg a különböző integrációs és tranzitfoglalkoztatási programok. A non-profit-szektor növekvő szerepére mutatnak rá azon elemzések, amelyek szerint még az igen fejlett jogi háttér sem képes feloldani a társadalmi csoportok kirekesztéséhez vezető különbségeket, azaz az állam elődleges szerepe a helyzetet orvosolni képes folyamatok kiteljesedésének elősegítése. Az ekkori kutatások hangsúlyozzák a non-profit szféra szerepvállalásának lehetőségeit és fontosságát az egyenlőtlenségek mérséklésében. A nehézségek ellenére a foglalkoztatási célú szervezetek hatékony, térségi viszonyokhoz igazodó, egyénre szabott szolgáltatásokkal segíthetik a hátrányos helyzetű emberek munkaerőpiaci és szociális integrációját, illetve reintegrációját (LUX J., 2003, TÉSITS R. 2010).

Az EU-csatlakozást követően az új foglalkoztatáspolitikai célkitűzések, prioritások, beépültek a hazai szakmapolitikai stratégiákba, a legfontosabb fejlesztési, ágazati dokumentumokba. Kiemelten jelent meg a foglalkoztatottsági szint növelésének, a nyitott munkaerőpiac megteremtésének, az esélyegyenlőség megvalósításának szükségessége is. A kutatások fókuszában elsősorban a romák és a nők munkaerőpiaci esélyeire vonatkozó kérdések álltak, e két, összetételét tekintve igen heterogén csoport sajátos munkaerőpiaci pozíciójának értékelése. A kérdés most már az, hogy a nyitott, befogadó és integráló munkaerőpiac megteremtésének, a hátrányos helyzetű csoportok munkaerőpiaci és társadalmi esélyegyenlőségének kívánalma miként teljesíthető a gazdasági, társadalmi és területi hátrányok által sújtott vidéki térségekben (VÁRADI M. M. 2004). A vizsgálatok rámutatnak a hátrányos helyzetű csoportok strukturális jellegzetességeire mind szociológiai, mind pedig a munkaerőpiaci részvétel szempontjából. A javaslatok között a Munkaerőpiaci Alap által finanszírozható lehetőségek mellett ekkor már szerepelnek a Strukturális Alapokból, az EQUAL közösségi kezdeményezésből finanszírozható programok, valamint a különböző alapítványok foglalkoztatási támogatásai is (ŐRY MÁRIA 2005).

További szempontokként jelent meg a romák, a megváltozott munkaképességűek, illetve gyedről/gyesről visszatérő munkavállalók foglalkoztatásának kérdése, amely jellegéből kifolyólag szorosán kapcsolódott a leghátrányosabb helyzetű munkavállalók esélyeinek javításának kérdéseéhez is. Külön figyelmet szenteltek a hátrányos helyzetűek alkalmazási feltételei mellett a rész-

munkaidős foglalkoztatás lehetőségeire (FACT 2006, TÉSITS R. 2007), amelyet elsősorban az indokolt, hogy a fent említett csoportok munkaerőpiaci (re)integrációja számos vélekedés szerint ezen eszközök felhasználásával oldható meg konzekvens módon. Az elemzések kiemelt figyelmet fordítottak továbbá azon korlátok és okok feltárására, amelyek a hátrányos helyzetű munkavállalókat akadályozzák a tartós foglalkoztatottság elérésében. A különböző munkavállalói csoportokkal kapcsolatos kutatások feltárták, hogy melyek azok az elemek, amelyek az adott személyek körében az elhelyezkedést a leginkább megnehezítik, illetve tapasztaltak-e olyan negatív előítéletet, amely esélyeiket rontotta. A munkaadók körében készült kutatások célja annak felmérése volt, hogy véleményük szerint van-e – elsősorban a romákat, a megváltozott munkaképességűeket, a gyestről/gyedről visszatérő nőket sújtó – munkaerőpiaci diszkrimináció ma Magyarországon (FACT 2006; TÉSITS R. – SZÉKELY É. 2009).

Ahogy a fenti még bővíthető áttekintésből kitűni a munkanélküliség annak megjelenésétől kezdve a kutatók és szakemberek érdeklődési körébe került. Az általános vizsgálatokat követően így hamar megjelenhettek a csoport specifikus és területi alapon végzett kutatások és elemzések is, amelyek több kérdést felvetettek, illetve megalapozták azok további, átfogóbb, új kutatási eszközöket is integráló vizsgálatát. Jelen dolgozat számos ponton épít az itt bemutatott munkák által lefedtetett iránymutatásokra, továbbmegy, de több esetben újat is alkot a munkanélküliség területi vizsgálatában, illetve annak szerteágazó kapcsolatrendszerének értékelésében.

Látható volt, hogy a területi vizsgálatok magas számosságuk ellenére elsősorban országos, regionális, vagy megyei szinten közelítettek a kérdéshez. Bár több településszintű vizsgálat is született, alig lehet találni olyan kutatást, amely település vonzáskörzeti relációban, kistérségi szinten közelítene a problémához. Jelen dolgozat célterületének kijelölésekor kiemelt hangsúlyt helyez erre, így olyan összefüggéseket is láttatni enged, amelyek a fenti munkákban nem, vagy nem kellő mélységben kerülhettek feltárára.

Jelen tanulmány továbblép a tekintetben is, hogy az egy-egy esélyhátrányra kiterjedő specifikus problémaelemzéssel szemben eggyel átfogóbb szinten, a leghátrányosabb helyzetű munkavállalók esélyeinek értékelésén keresztül közelít az Enyingi- és Sárbogárdi-kistérséget magában foglaló foglalkoztatási depresszióval küzdő mezotérség strukturális zavaraihoz. Mivel az esélyhátrányok halmozódásával, mint csoportképző elemmel, illetve az ezáltal érintett munkanélküliek körével területi vizsgálatok ezidáig még nem foglalkoztak a dolgozat több merőben új és ezáltal eddig rejtett összefüggést is feltáró szempont megvilágítását teszi lehetővé.

A munka eddig nem tapasztalt mélységű hangsúlyt fektet a területi megközelítésre is. A leghátrányosabb helyzetű munkanélküliek munkaerőpiaci esélyeit minden esetben, térben, amennyire lehetséges egzakt, kvantitatív modellek segítségével, empiriákkal kiegészítve vizsgálja. Eszköztárá-

ban több új, eddig nem alkalmazott módszertani elemet szerepeltet. Mindezek mellett tovább megy a probléma feltárásának teljességében a tekintetben is, hogy elemzési szempontjainak száma meghaladja a munkanélküliséggel foglalkozó írások legtöbbszörében tapasztaltakét, ezzel lehetővé téve a probléma komplexebb feltárását és térségspecifikusabb, hatékony megoldások kidolgozását.

A dolgozat emellett integrálja a legújabb szemléletű megközelítési módokat, például a szubszidiaritás elvét, amelynek tükrében végig kiemelt hangsúlyt fektet az egyes részproblémák területén a legkompetensebb személyek véleményének megkérdezésére és ezáltal az egyedi, számokban nem vagy nem kellő súllyal megjelenő helyi vagy csoport specifikus sajátosságok feltárására. Ezzel kínál rövid és középtávon alkalmazható komplex megoldási stratégiákat a települések a kistérségek, illetve a teljes térség leghátrányosabb helyzetű munkanélkülijeinek esélyeinek javítására is.

3. CÉLKITŰZÉSEK

Jelen dolgozat célja az esélyhátrányok halmozódásával terhelt munkavállalók munkaerőpiaci területi esélyeinek vizsgálata a Közép-Dunántúl régió két, foglalkoztatási szempontból leginkább hátrányos helyzetű kistérségének, az Enyingi- és a Sárbogárdi-kistérségnek elemzésén keresztül. A kérdést a munkaerőpiac kínálati oldalának, illetve egyes elemeiben annak a keresleti oldallal való kapcsolatrendszerének feltárásán keresztül közelíti meg.

Kiemelt figyelmet fordít a térség rendszerváltozást közvetlenül megelőző, illetve rendszerváltozást követő foglalkoztatási szerkezetének változására, történeti elemzésére, illetve a modern világgazdasági válság gazdasági-területi struktúrákra gyakorolt hatásaira, amelyek fényében ad egy átfogó képet a vizsgált terület – ágazati – szerkezeti sajátosságaiból fakadó foglalkoztatási/munkanélküliségi feszültségekről, a kérdéses csoportot igen erőteljesen sújtó strukturális munkanélküliség ok-okozati összefüggéseiről, azok hátteréről. A történeti elemzés azért is elengedhetetlen, mert számos ma is meglévő probléma ezekből a korábbi változásokból vezethető le (pl. a tsz rendszer és mellékágazatainak átalakulása/leépülése következtében helyben maradó munkanélküli tömeg sajátos munkaerőpiaci helyzete, vagy a szocialista ipari üzemek bezárása és korábbi igen nagy volumenű munkaerő keresletük megszűnése, amely jelentős helyben maradó munkanélküliséget generált).

Ezt követően definiálja a leghátrányosabb helyzetű munkavállalók körét, kitér az említett csoport strukturális sajátosságaira, területi megoszlására (életkorok, nemek, a munkanélküliség időtartama stb. szerint), és ezáltal az Enyingi-, illetve a Sárbogárdi-kistérség belső és külső területi differenciáinak értékelésére. Elemzi az esélyhátrányok halmozódásának sajátosságait, definiálja azokat a fő esélyhátrányokat, amelyek a vizsgált térség esetében az érintett problémák tekintetében a legnagyobb magyarázó értékekkel bírnak, azaz rámutat azokra az elemekre, amelyek a térség foglalkoztatási viszonyainak javítása szempontjából a leg súlyosabb akadályként definiálhatóak, illetve amelyek megoldása a lehető legnagyobb mértékben járulna hozzá az érintett csoport munkaerőpiaci-területi esélyeinek javításához.

A kínálati oldal esetében bemutatja a leghátrányosabb helyzetű munkavállalók képzettségi viszonyait, anyagi helyzetét/kilátásait, családi viszonyaik hatásait, a munkaerőpiac szempontjából fontos kompetenciáik alakulását, a munkaerőpiactól történő elszakadás időtartamát, a tartós munkanélküliség megjelenését, továbbtanulási hajlandóságát és önképét/helyzetértékelését kiemelten kezelve azok területi kérdéseit, differenciáit. Külön kitér a munkanélküliek/munkahelykeresők munkavállalással, bérezéssel, munkaidővel, szektorális, illetve foglalkoztatási szférákkal kapcsolatos preferenciáira, azok értékelésére. Teszi ezt azért, mert ezek fényében nyílik lehetőség a vizsgált csoport tagjainak munkaerőpiacra kapcsolatos rugalmasságának feltárá-

sára, amely elem igen erőteljesen befolyásolja az egyes foglalkoztatást serkentő eszközök alkalmazhatóságát, azok hatékonyságát.

A térség sajátos területi viszonyaira tekintettel külön részt szentel a mobilitási kérdések elemzésének, amelyet egyfelől szubjektív (mobilitási készség), másfelől objektív (mobilitási képesség, lehetőség) oldalról közelít meg, illetve a két elemet integrálva ad egy képet a vizsgált csoport mobilitási/mobilizálhatósági lehetőségeiről, ezáltal a térség foglalkoztatási dichotómiáinak egyik fontos háttéréről. Külön vizsgálja az egyéni és a tömegközlekedés esetében értelmezhető mobilitást, kitérve az alternatív megoldásokra, a közlekedési támogatások rendszerére és hatékonyságára, illetve a foglalkoztatók munkaerő-mobilizáló eszközeire (pl. a munkásjáratok kérdésére), azok hatásaira is.

Kitér azon helyi sajátos tényezők feltárására és értékelésére, amelyek a munkaügyi és egyéb statisztikákból nem, vagy nem kellő pontossággal térképezhetőek fel (munkavállalási morál, anyagi helyzet, egyéni életstratégiák, pesszimizmus stb.), amelynek köszönhetően lehetővé teszi, hogy a kérdésben érdekelt – részben munkaügyi – szakemberek számára a látens feszültségforrások, illetve az azok mögött álló elemek is megismerhetőbbé, ezzel együtt könnyebben kezelhetőbbé váljanak.

Ezen elemekből kiindulva reális képet ad az Enyingi- és a Sárbogárdi-kistérség foglalkoztatási periferiájára szorult munkanélküliek helyzetének alakulásáról, megfogalmazva több olyan megoldási javaslatot, amelyek konzekvensen alkalmazhatóak a probléma enyhítése céljából. Ezzel is hozzájárulva ahhoz, hogy a munkaerőpiac tekintetben legrosszabb helyzetben lévő személyek, és ezáltal egyben a foglalkoztatási depresszió rögzülésében leginkább érintett csoportok munkaerőpiac helyzete érdemben javulhasson.

4. KUTATÁSI MÓDSZEREK

Jelen dolgozat primer és szekunder forrásokra egyaránt épít. Utóbbiak között elsősorban a Központi Statisztikai Hivatal (KSH), a munkaügyi kirendeltségek és a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat adatai szerepelnek. A szekunder források felhasználására a foglalkoztatási viszonyok feltárása kapcsán, illetve a munkaerőpiaci helyzet strukturális sajátosságainak elemzésekor került sor. A KSH és a munkaügyi intézmények adatai segítettek továbbá az 1990-től napjainkig tartó munkaerőpiaci folyamatok számszerűsítésében is, amely információk jól kiegészíthetőek voltak a különböző, a témában megjelent tudományos igényű cikkek közzé tett folyóiratok anyagaival is. Sajnos a munkaügyi kirendeltség nem tudott olyan adatokkal szolgálni, amelyeknek segítségével települési szinten, az elemzésben érintett csoportok kapcsán a vizsgált térség válságbeli munkanélküliségi viszonyaira, azok változására következtetni lehetne, így a probléma megvilágításához az úgynevezett relatív mutató (nyilvántartott álláskereső/ teljes népesség) került felhasználásra. Ezen mutató azonban a területi differenciákat nem érzékelteti kellő pontossággal, mivel a térség egyik fő problémája, az alacsony gazdasági aktivitás (előregedés) nem jelenik meg benne. A tendenciák bemutatására azonban két szempontból mégis alkalmas:

1. Segít feltárni, hogy mely települések válságérzékenyebbek, azaz melyek azok a városok és falvak, ahol a foglalkoztatás igen gyenge lábakon áll, a leghátrányosabb helyzetű munkavállalók pozíciója pedig kiemelten rossz.
2. A válság mélypontján erős korrelációt mutat a térség valós foglalkoztatási térszerkezeti dichotómiáival.

A fenti mutatóból következő megállapítások, kiegészítve a gazdasági aktivitás vizsgálatával és a legfrissebb munkanélküliségi ráták területi szóródásának értékelésével, illetve a később bemutatásra kerülő relatív esélyhátrány mutatóval (REM), azonban már alkalmasak a térséget megosztó területi szélsőségek reális/megfelelő feltárására.

Az elemzés során a hangsúly a primer forrásokra helyeződött, amelyek közül kiemelten fontos szerepe volt egy, a munkanélküliek körében folytatott komplex kérdőíves felmérésnek. Ezen felmérés egyfelől és igen jelentős részben a helyi önkormányzatok, kis mértékben pedig a munkaügyi kirendeltségek segítségével folyt. Célcsoportját a leghátrányosabb helyzetű munkavállalók köre képezte, mivel azonban ilyen kategória – abban az értelemben, ahogy jelen dolgozat használja és a későbbiekben részletesen is bemutatásra kerül – a statisztikákban nem létezik, kellett keresni egy olyan indexcsoportot, amelynek tagjai jó arányban azonosak a kutatás szempontjából definiált munkanélküliek körével. A magyar foglalkoztatáspolitikai támogatási rendszerében létező, úgynevezett „foglalkoztatás helyettesítő támogatásban” részesülők köre ennek a célnak kiválóan megfelelt, mivel, ahogy az a későbbiekben majd bemutatásra kerül, többségük legalább egy, de inkább

az esélyhátrányok többszörös halmozódásával terhelt munkanélküli személy. A felmérés tehát elsősorban rájuk irányult, természetesen nem kizárva azt a lehetőséget sem, hogy például a munkaügyi kirendeltségeknél olyan halmozottan hátrányos helyzetű munkavállalók is bekerüljenek a mintába, akik adott esetben a fenti támogatásra nem jogosultak, hátrányos helyzetük azonban jól körvonalazható. A mintegy egy éven át tartó vizsgálat eredményeként közel 700 (693) olyan személy töltötte ki a kérdőívet, aki a később bemutatott definíció szerint a leghátrányosabb helyzetű munkavállalók közé tartozott. Ez, amennyiben a tartós munkanélküliekhez viszonyítva nézzük, mintegy 64,9%-os arány, ami feltételezve, hogy a halmozottan hátrányos helyzetű munkavállalók köre ennél szűkebb, már alkalmas társadalmilag és gazdaságilag releváns, hasznosítható következtetések levonására.

A pontosabb megállapítások érdekében az adatok a következő korrekciós technikák alkalmazásával kerültek kiértékelésre:

1. Aggregátumok szerinti elemzés: a túl nagy felbontású kérdések esetében (pl. legmagasabb iskolai végzettség) csoportok képzése történik (pl. alapfokú, középfokú, felsőfokú), amely csoportokba a fenti adatok betagozódnak, így az egyedek kevesebb felé oszlanak, a kapott kép pedig árnyaltabb, illetve az adott felbontás mellett megbízhatóbb lesz.
2. Empirikus és egyéb primer források integrálása: Az interjúk és egyéb megbízható primer források elemeinek az elemzésbe történő beépítésével a felmérésbe azok véleménye is bekerülhetett, akik esetlegesen a kérdőív kitöltésében nem vettek részt, illetve ezen eredmények alapján a térségi kép is a valóságos általános felé tolható el, szemben az esetlegesen alacsonyabb kérdőívszámnál tapasztalható szélsőségekkel.
3. Szekunder adatok integrálása: bizonyos elemek tekintetében a rendelkezésre álló szekunder adatokat is figyelembe véve és értékelve az esetleges kiugró értékek a valósághoz közelíthetőek.

A könnyebb átláthatóság érdekében ahol csak lehetséges, a felmérés eredményei kartogramokon, grafikonokon, illetve egyéb szemléltető eszközök segítségével kerültek bemutatásra. A statisztikai adatok táblázatos formában szerepelnek, míg egyes helyeken (pl. a közlekedési viszonyokat bemutató résznél) a SWOT-analízis eszköztárát felhasználva történik az értékelés. A korrelációk feltárására korrelációs mátrixok kerültek felírásra. A folyószövegbe így csak a legfontosabb következtetések és információk kerültek.

Az elemzés alapja a települési szint, mivel ez az a felbontás, amely a vizsgált probléma tekintetében lehetőséget biztosít a kérdés megfelelő mélységű körüljárására. Az ennél nagyobb területi entitásokban történő elemzés a belső viszonyokból szinte semmit sem mutatna meg, kisebb egy-

ségek alkalmazása pedig indokolatlanul – a probléma jellegénél szükségtelenül nagyobb mértékben – növelné az eredmények elaprózottságát.

A felmérésben több alkalommal mutatószámok kerülnek felhasználásra, amelyek jelen dolgozat feladatainak megfelelően kerültek kidolgozásra, létrehozásra, így eddig bemutatásukra még nem kerülhetett sor.

A „relatív esélyhátrány mutató” megmutatja, hogy az adott településen az esélyhátrányok halmozódásával terhelt – később pontosan definiált, úgynevezett C-típusú – munkavállalók tekintetében az adott területi entitás mennyire van hátrányos helyzetben. A nagyobb értékek kedvezőbb munkaerőpiaci helyzetre utalnak. Számítása a következőképpen történik:

1. Össze kell szorozni az esélyhátrányok súlyát (megegyezik az esélyhátrányok számával) azok számával, akik adott számú esélyhátránnyal rendelkeznek a településen, majd az így kapott értékeket aggregálni kell.
2. Ezt osztani szükséges az adott településen megkérdezett C-típusú munkanélküliek számával.
3. Végül az így kapott érték reciprokát kell venni.

Képlettel kifejezve:

$$\frac{1}{\frac{\sum_{i=1}^n x_i * y_i}{z}}$$

ahol:

- $i \rightarrow$ esélyhátrányok száma
- $x_i \rightarrow$ azon személyek száma, akik i db esélyhátránnyal rendelkeznek
- $y_i \rightarrow$ a i -edik esélyhátrányhoz tartozó súly (azonos az esélyhátrány számával)
- $z \rightarrow$ az adott településen megkérdezettek száma

Jelen kutatás mobilitást vizsgáló részében a – korábban hasonló célból kidolgozott – mobilitási index korrigált változata kerül alkalmazásra. Az index alapja a következő mobilitási fokokat meghatározó mátrix, amelynek három dimenziója a közlekedési eszközök elérhetősége, az utazási idő hossza, illetve költsége az adott közlekedési eszközök és ingázási irányok viszonylatában (1. táblázat).

1. táblázat

A lakosság mobilitási fokának alakulása a közlekedési eszközök elérhetősége, az utazási idő és az utazási költség viszonylatában

	Közlekedési eszköz			
Utazási költség	Elérhető			Nem elérhető
	a relatív utazási idő hosszú >2 óra	a relatív utazási idő elfogadható 1-2 óra	a relatív utazási idő rövid <1 óra	
Relatív alacsony <10 000 Ft	közepes mobilitás	jó mobilitás	kitűnő mobilitás	zéró mo- bilitás
Még megfizethető 10-15 000 Ft	rossz mobilitás	közepes mobilitás	jó mobilitás	
Relatív magas >15 000 Ft	zéróhoz közeli mo- bilitás	rossz mobilitás	közepes mobilitás	

Adatok forrása: Saját felmérés

Szerkesztette: Alpek B. Levente (2011)

Az idő és költségkategóriák, tekintve a közlekedési eszközök és az üzemanyagok árának, illetve az inflációnak, továbbá a vásárlóerőnek a folyamatos ingadozását, változását, nem rögzített értékek, így meghatározásuk kérdőíves megkérdezés, illetve interjúk alapján történt. A mátrix által definiált mobilitási fokokhoz a következő értékek társultak:

- zéró mobilitás $\rightarrow 0$
- zéróhoz közeli mobilitás $\rightarrow 1$
- rossz mobilitás $\rightarrow 2$
- közepes mobilitás $\rightarrow 3$
- jó mobilitás $\rightarrow 5$
- kitűnő mobilitás $\rightarrow 7$

A fenti értékek alkalmazásával felírható bármely település adott közlekedési eszköz és ingázási irány tekintetében vett mobilitási foka (2. táblázat), amelyek definiálják az úgynevezett $Mf_{xi(y)}$ értékeket. A fenti jelölésben az „x” az adott közlekedési eszközre, „i” a településre, „y” pedig a viszonyítási irányra utal. Például a 2. táblázat esetében $x=A$, ha autóról, B ha buszról, V ha vonatról van szó, $y=S$, ha Siófok irányába, Sz ha Székesfehérvár felé, D ha Dunaújváros relációban kerül értékelésre az ingázási hatékonyság, míg „i” Hantos esetén lehetne pl. H , azonban technikai okokból a vizsgált települések számkódot kapnak, amely Hantos esetében jelen esetben „1”.

2. táblázat

A mobilitás relatív foka Hantoson eltérő közlekedési eszközök és viszonyítási irányok esetén

i	$Mf_{xi(y)}$	Siófok felé			Székesfehérvár felé			Dunaújváros felé		
	Település	$Mf_{A1(S)}$	$Mf_{B1(S)}$	$Mf_{V1(S)}$	$Mf_{A1(Sz)}$	$Mf_{B1(Sz)}$	$Mf_{V1(Sz)}$	$Mf_{A1(D)}$	$Mf_{B1(D)}$	$Mf_{V1(D)}$
1	Hantos	2	1	0	2	2	0	3	2	0

Adatok forrása: Saját felmérés

Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

Az egyes $Mf_{xi(y)}$ értékek (településenkénti) átlaga, az úgynevezett $MF\bar{A}$ index megmutatja, hogy – feltételezve az adott eszköz teljes körű rendelkezésre állását (azaz, hogy mindenki számára elérhe-

tő, amennyiben rendelkezésre áll a településen) – mennyire kedvező az adott település objektív elérhetősége, vagy fordítva, mennyire erőteljes a frekventáltsága. A nagyobb értékek jobb mobilitási lehetőségekre és kisebb fokú frekventáltságra utalnak. Azaz az MFÁ érték minél magasabb, a munkavállaló számára az ingázási lehetőség annál jobban biztosított. Az MFÁ indexnek több verziója is előfordul, attól függően, hogy a számítása milyen peremfeltételek mellett történik. Jelen dolgozat a következő MFÁ index alternatívákkal számol:

- Első alternatíva: Egyetlen közlekedési eszköz esetében sem számol utazási támogatással.
- Második alternatíva: A tömegközlekedési eszközök esetében 86%-os, de 30 ezer Ft-ot nem meghaladó támogatással számol.
- Harmadik alternatíva: A tömegközlekedési eszközök esetében a támogatás nélküli és a támogatásos formát is figyelembe veszi.

A viszonyítási irányok kijelölése több lépésben történt. Először a vizsgált csoport körében kerültek lehatárolásra azok a foglalkoztatók, amelyek érdemben számításba jöhetnek, tekintve az elemzett kör képzettségi viszonyait, korábbi foglalkoztatott státuszát és motivációit. Ezt követően kerültek feltérképezésre azok a települések, amelyek a szóba jöhető foglalkoztatók többségét tömörítik. Ezek a városok képezték az MFÁ számítás viszonyítási irányait, míg a közlekedési eszközök köre a személygépjárműre, a buszra és a vonatra terjedt ki.

A hagyományos index mellett jelen kutatás annak korrigált változatát is használja, amely szükségességének az alapja egyfelől az a tény, miszerint a mobilitás egyes területeken jelentkező hátrányos elemét (például a vasúti csatlakozás hiányát) képes kompenzálni egy rendelkezésre álló, kitűnő mobilitást biztosító, azonban az egyéb tényezők tekintetében hasonló funkciókat betöltő közlekedési alternatíva (például a buszközlekedés). A korrekció e tekintetben a fenti súlyok (0,1,2,3,5,7) alkalmazásával történik. Fontos továbbá figyelembe venni azt a tényezőt is, hogy az adott eszköz milyen szubjektív elérhetőséggel rendelkezik, hiszen hiába kiváló a fenti paraméterek tekintetében például a buszközlekedés, amennyiben az az ár és utazási időn kívül egyéb okokból (például nem megfelelő menetrend vagy minőség) nem vagy nem megfelelően elérhető az adott csoport számára. A korrigált index esetében ezt a közlekedési eszközök elérhetőségi gyakoriságával ($K_e/K_{össz}$) történő korrekcióval lehet megjeleníteni. A fentiek szerint a korrigált mobilitási indexet a következő képletbe helyettesítve lehet megkapni:

$$KMI = \frac{\sum_{i=1}^a \frac{K_e}{K_{össz}} * (Mf_{xi(y)})}{n}, \text{ ahol}$$

- KMI → a korrigált mobilitási index
- K_e → azok száma, akiknek az adott eszköz rendelkezésére áll
- $K_{össz}$ → a felmérésben az adott településen részt vettek száma
- $Mf_{xi(y)}$ → az adott eszköz (x) mobilitási foka a vizsgált településen (i) viszonyítási irányonként (y), ahol „a” azok legnagyobb sorszáma.
- n = a vizsgált eszközök száma

A csoportpreferenciák elemzésekor a felmérés számol az úgynevezett „flexibilitási mutatóval”, amely kifejezi, hogy a kérdéses személyek adott területi entitásra vetítve a bérezéssel, a munkavégzés időtartamával, a szektorokkal, illetve a foglalkoztatási szférákkal (állami, piaci, civil) kapcsolatban összességében mennyire alkalmazkodó készek¹. Ez az érték elsősorban a különböző atipikus foglalkoztatási formák (pl. részmunkaidő) alkalmazhatóságának szempontjából szolgáltatnak fontos információkat. A flexibilitás maximuma minden esetben a lentebb látható (a-1) érték, amelyhez közelítve a csoport egyre nagyobb hajlandóságot mutat a differenciált, esetenként a hagyományostól eltérő munkavégzés felvállalására. Számítása a következő képen történik:

$$f = \frac{p_2 + p_3 * 2 + p_4 * 3 + \dots + p_a * (a - 1)}{n}$$

ahol:

- f → a flexibilitási mutató
- p_a → azoknak a száma, akik „a” számú preferenciával rendelkeznek, például, ha a munkavállaló csak teljes munkaidőben hajlandó dolgozni, akkor a p_1 kategóriába eső munkavállalók számát növeli, míg ha például részmunkaidőt is felvállal, akkor a p_2 (kettős preferenciával) rendelkezők körét, illetve ha emellett még az alkalmi munkát is vállalja, akkor már a p_3 -as körbe tartozik (hármass preferenciával) stb.
- a-1 → az „f” maximumát is meghatározó, az adott relációban legmagasabb fokú preferenciához tartozó súly, amelynek az értéke a választható elemek számától függ (annál egygyel kisebb), például ha a kérdés a bérezéssel volt kapcsolatos (pl. Milyen bérezést fogadna el?), akkor ha a válaszok száma 3 (teljesítmény alapú bérezést, kötött havibért, órabért), a=3
- n → adott területi entitáson a megkérdezett személyek száma

¹ A szövegben néhol a flexibilitás, mint a munkanélküliek rugalmassága kerül megemlítésre. Fontos hangsúlyozni, hogy ez esetben nem a hagyományos – közgazdaságtani tanulmányokban alkalmazott – rugalmassági értékről és mutatóról van szó, azaz egy adott érték módosulásának hatására létrejövő változás mértékéről, hanem a munkanélküliek alkalmazkodási készségéről.

A nagy egyedszámra tekintettel a kiértékelés nem „manuálisan”, hanem erre a célra írt excel függvények segítségével történt, amelyek meghatározott értékelési szabályok szerint több lépcsőben minősítették az adott válaszokat, majd elvégezték a megfelelő csoportképzéseket és megadták a lekért eredményeket. Ezek az értékelő algoritmusok több esetben egyéb fontos eredmények generálására is utasításokat kaptak, amelyekből az elemzésnél további, a csoportok egészeire vonatkozó következtetéseket lehetett levonni, illetve lehetőség nyílt a leválogató folyamat kontrolljára, esetleges hibáinak korrigálására is. A munkanélküliek esélyhátrányainak értékelése és aggregálása tekintetében a leválogató és számoló algoritmus szerepe kiemelt fontosságú volt, így erről kicsit részletesebben is kell szólni. A folyamat a teljes sokaságon végigfuttatva rangsorolta, majd minősítette az esélyhátrányokat, csoportosítva azokat települési szinten. Az algoritmus működése a következő lépésekből tevődött össze:

1. Az adatbázisból leválogatásra kerültek azokat az adatok, amelyek az esélyhátrányok szempontjából fontos információkkal rendelkeznek. Ezek a következők voltak: születési év, pályakezdő státusz, munkanélküliség időtartama, gyermekek száma, családi állapot, legmagasabb iskolai végzettség, az egyes kompetenciák értékei, illetve a lakhely.
2. A fentiek közül lehatárolásra kerültek azok a peremfeltételek, amelyek fölött az adott tényező már esélyhátránynak minősíthető.
 - a. Születési év → ha 50 évnél idősebb
 - b. Pályakezdő státusz → ha igen
 - c. Munkanélküliség időtartama → ha több mint 2 év
 - d. Gyermekek száma és családi állapot → a kettő együttesen értékelve számított egy esélyhátránynak abban az esetben, ha a gyermekek száma nagyobb, mint nulla és a családi állapot elvált vagy egyedülálló
 - e. Legmagasabb iskolai végzettség → ha 8 általános vagy annál alacsonyabb
 - f. Az egyes kompetenciák értékei → ha az átlaguk kisebb, mint 2,5
 - g. Lakhely → abban az esetben, ha a lakhely MFÁ értéke <1,5
3. Ezek először egyéni szinten kerültek megállapításra, majd települések és nemek szerint aggregálásra. A konkrét eredmények bemutatására a vonatkozó résznél kerül sor.

A kérdőívek digitális rögzítése az MS Access adatbázis kezelő szoftverrel történt, amelyből egyes értékek közvetlenül, mások excelbe integrálva a fenti módszerrel kerültek kiszámításra. A grafikai megjelenítésben vektoros (Corel Draw X4), illetve pixeles (Adobe Photo Shop CS5) szerkesztőprogramok, illetve diagramszerkesztő szoftverek (az MS Excel mellett Libre Office 3.6) is fel lettek használva. A korrelációs mátrixok és az adatsorok kapcsolatainak elemzése a gretl (Gnu Regression, Econometrics and Time-series Library) nevezetű programmal történt.

5. EREDMÉNYEK

5.1. **A munkaerőpiaci folyamatok területi jellegzetességei – A vizsgált térség foglalkoztatási viszonyainak változása és gazdasági szerkezetének átstrukturálódása a rendszerváltozástól napjainkig**

A rendszerváltozást megelőző években papíron a vizsgált térségben is a teljes foglalkoztatás volt jellemző. Annak gerincét elsősorban a helyi adottságokhoz (remek csernozjom talajok, évszázadokra visszanyúló mezőgazdasági kultúra, hagyományosan rurális agrárius jelleg stb.) kiválóan alkalmazkodó és éppen ezért remek prosperitású mezőgazdaság adta. A központi városok (Enying és Sárbogárd) mellett ekkorra már a községek mindegyikében létrejöttek a termelőszövetkezetek, amelyek több szempontból is ezen mezőgazdasági vidék foglalkoztatási dinamizmusának hordozóivá váltak. Az egyik igen fontos előnye a tsz-ben történő foglalkoztatásnak az elvégzendő feladatok és a rurális térségek lakosainak kompetenciái közötti koherencia volt. A dolgozók többsége a dominánsan fizikai erőt követelő, szakképesítést nem vagy csak kismértékben igénylő feladatokat el tudta látni, a kvalifikáltabb munkaerő számára pedig az ágazatok vezetőiként, illetve a komplexebb termelési és tervezési feladatokat igénylő tevékenységeknél adatott megfelelő elhelyezkedési lehetőség. A jól szervezett szakirányítói rendszer lehetővé tette a munkaerő magas fokú dinamizálását, ami kiegészült a tsz-ek azon két előnyével, amelyek egyfelől a termelési kultúrához igazodó mezőgazdasági jellegben, másfelől pedig a helyi foglalkoztatás erősítésében (ott kell dolgozni, ahol a földek voltak) jelent meg. Mivel nem volt szükséges hosszú kilométerekre eljárni, a többség számára a termelőszövetkezetbeli munkavégzés elfogadható alternatívát tudott kínálni. Nem utolsó szempont, hogy egyfelől az ágazati diverzifikáltság, másfelől pedig a növények és a technológia jellege miatt a szövetkezetek hagyományosan nagy munkaerőigénnyel, és ezáltal igen jelentős foglalkoztatási volumennel termeltek. A Lepsény-Mezőszentgyörgy közös tsz-ben volt idő, amikor a foglalkoztatás volumene közelített a 300 főhöz, sőt felszámolásakor is mintegy 130-140 ember talált itt munkát. Igen prosperálóan működött a sertés ágazat, kiegészülve szarvasmarha-tenyésztéssel és baromfival. A kislángi, a dégi és a szabadhidvégi tsz hasonlóan jól működött, és a kisebb falvak, mint például Mátyásdomb (Béke TSZ) foglalkoztatási problémáit is gyakorlatilag 100%-ban megoldották a helyi szövetkezetek. Lajoskomáromban és Mezőkomáromban a közös Győzelem TSZ országos jelentőségű volt mind termelési volumenét, mind annak minőségét tekintve. A kiváló agráradottságú földeken húsmarha, tej, sertés és juh ágazat, gyümölcs és szőlőtermesztés, gabonatermesztés is megvalósult, azaz a termelés a mezőgazdaság igen széles vertikumát lefedte.

A rendszerváltozás előtti foglalkoztatás másik fontos pillérét a – részint a mezőgazdasághoz kapcsolódó – helyi foglalkoztatás szempontjából jelentős ipari vertikum képezte. Ezek központjai a kistérségek városai voltak, azonban vidéken is jelentős mellékiparág épült az agrárium és a helyi lakosok keresletére. A helyi szolgáltató kisiparosok szinte minden falvakban jelentkező feladatot képesek voltak ellátni, azaz az a modell, ami a mai városba ingázáson és a nagyobb áruházakba történő bevásárláson és fogyasztáson alapult, még koránt sem jelent meg/teljesedett ki. A helyi vidéki iparra több példa is adódik. Lepsény területén mai napig működik – azonban igen visszafogott foglalkoztatási volumennel – a Mezőmag Vetőmagtermelő és Értékesítő Kft., amelynek elődszervezetei a rendszerváltozás előtt közel 50 főnek kínáltak munkát, vagy a SIBO Kft., amely alapvetően csomagolótechnikával foglalkozott/foglalkozik. Dégen is működött, de mára már bezárta kapuit egy jelentős foglalkoztatónak számító cipőüzem, amely a leghátrányosabb helyzetű csoportok közé sorolt képzetlenebb nők számára (is) kínált elhelyezkedési lehetőséget. De ezek közé tartozik a válsághullámokat túlélő és máig – igaz jóval kisebb foglalkoztatási volumennel – működő Mezőszentgyörgyi papír- és csomagolóanyag-előállító is. A legjelentősebb ipari üzemek azonban Sárbogárdon és Enyingen, illetve a térségen kívüli nagyobb városokban helyezkedtek el.

1986. január 1-jén, amikor Sárbogárd elnyerte a városi címet, az ipar igen széles vertikuma már megtalálható volt a településen (gépállomás, fafeldolgozó, híradástechnikai gyár (Videoton), építőipar (Tévall), műanyag-feldolgozó ipar, gabonafelvásárló- és feldolgozóipar, élelmiszeripar (hús-feldolgozás, pékáru előállítás) stb.). Ezen jelentős számú embert foglalkoztató üzemek mellett a szolgáltatási szféra is erőteljes növekedést mutatott. Az egészségügyi ellátás színvonalát növelte, hogy felépült és folyamatosan működött a rendelőintézet, a tüdőgondozó és a szülőotthon is. A minőségi alapfokú oktatás mellett megjelent a szakképesítést kínáló középfokú oktatás is. A kereskedelemben az ÁFÉSZ, a pénzügyi tevékenységek tekintetében a Takarékszövetkezet szerepe volt kiemelkedő. A gazdaság ekkor mutatkozó dinamizmusát mi sem szemlélteti jobban, mint-hogy az üzemekben foglalkoztatott munkások számára folyamatosan épültek a különböző lakótelepek, elsőként a Felszabadulás lakótelep, majd a Barátság lakótelep, Fáy András lakótelep, Lenin lakótelep, József Attila lakótelep, Videoton lakótelep, amelyek az építőipar foglalkoztatási volumenét növelték számottevő mértékben. Nem utolsó szempont, hogy ezek a lehetőségek a falusi mellékiparágakkal kiegészülve szintén a kevésbé kvalifikált munkaerőnek is kínáltak munkát. Az ipari munkások ezáltal – ide értve a kiemelkedő szakképzési rendszerben végzett munkahelykeresőket is – ugyancsak nagy számban, helyben találhatták meg számításaikat. Számottevő volt az ÁFÉSZ és a kereskedelem szerepe, az Agrár Rt. foglalkoztatói volumene, de a kisebb ipar mellett kiemelkedő jelentőségű volt a helyi malomipar híre és munkaerő igénye is. A helyi agrárius munkaerő számára a Sárbogárdon működő tsz kínált munkaalkalmat, amely szervezetből természete-

sen Enyingen is több létrejött. Ez utóbbi központ foglalkoztatási volumene közelített a sárbogárdiéhoz.

Az Enyingi kistérség sajátos versenyelőnye volt, hogy a Balaton közelségének köszönhetően a turistaszezonban idényjelleggel ugyan, de igen nagyszámú munkásnak tudott az ide látogató tömeg ellátása plusz jövedelmet biztosítani. A szállodák foglalkoztatási volumene kiegészült az úttörőtáborok munkaerőigényével, amelyeknek általában a kevésbé képzett munkaerő is megfelelt.

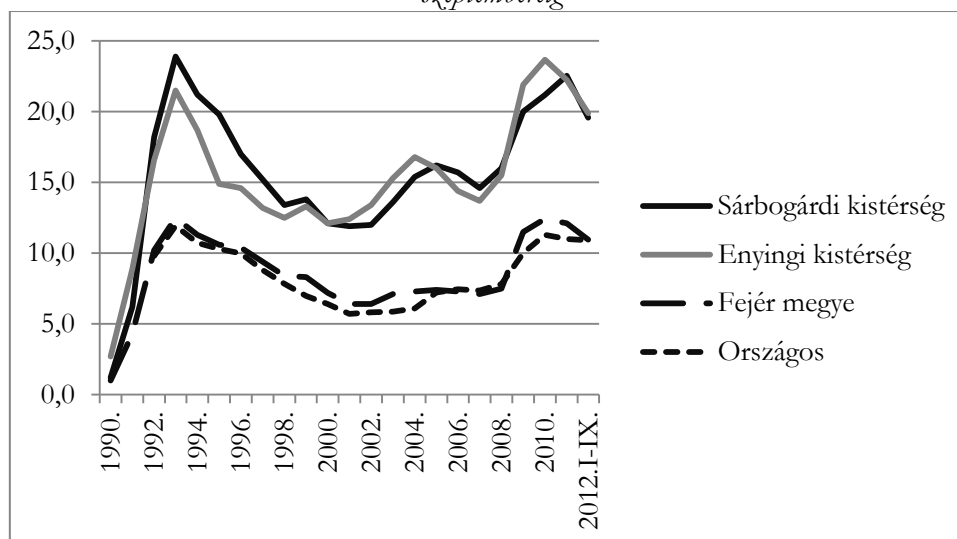
Végezetül az 1990 előtti időszakkal kapcsolatban ki kell emelni a vasúti közlekedés és szállítás fontosságát is, amelynek foglalkoztatási volumene meghatározó szerepet játszott például a csomóponti pozíciót betöltő Lepsény, vagy a szintén hagyományosan vasutas falunak is tekinthető Sáregres esetében. Amellett, hogy ezek munkaerőfelvevő szereppel is funkcionáltak, az sem elhanyagolható szempont, hogy az egyébként magasabb fokú vasúti elérhetőség (pl. Enyingnek is volt csatlakozási pontja) a frekvenciát is csökkentette.

A vizsgált térség területéhez tartozó településeken kívül található egyéb városi foglalkoztatók is igen nagy munkaerő-kereslettel bírtak. Közéjük tartozott többek között elsősorban az Enyingi kistérség életében meghatározó jelentőségű Siófok, Pétfürdő, Peremarton és Balatonfűzfő, de a Sárbogárdi kistérség szempontjából is fontos Székesfehérvár, illetve Simontornya és Paks is. Dunaujváros kohászata többek között a Sárbogárdi kistérség munkaerejére fejtett ki erőteljes foglalkoztatói hatást.

A rendszerváltozást követően a térség két alkalommal is jelentős foglalkoztatási átstrukturálódáson esett át (1990-1996 és 2008-napjainkig), amelyek következtében mind az Enyingi, mind a Sárbogárdi kistérség olyan depressziós területté vált, amelyben esetenként a magyarországi leghátányosabb helyzetű kistérségekben tapasztalható munkanélküliségi ráták jelentek meg. A fenti változások jól nyomon követhetőek a térségre jellemző munkanélküliségi ráták változásainak tükrében (1. ábra).

1. ábra

Az Enyingi és a Sárbogárdi kistérség, Fejér megye és Magyarország munkanélküliségi rátái 1990-től 2012 szeptemberéig

Adatok forrása: Munkaügyi központ, KSH

Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

1990-től 1993-ig a munkanélküliségi ráták országos, megyei és kistérségi szinten is erőteljesen megemelkedtek. A rendszer átalakulásából fakadó feszültségek tehát mindenhol megjelentek, azonban míg a növekedés az országban 11,9%-nál érte el maximumát, amit Fejér megye 12,5%-os értéke sem sokkal múlt felül, addig az Enyingi kistérségben 21,5%-nál, a Sárbogárdiban pedig még ennél is magasabban, 23,9%-nál állt meg a mutató. Ez annyit jelent, hogy gyakorlatilag 4 év alatt, egy igen rövid átmeneti időszakkal kialakult az a foglalkoztatási depresszió, amely napjainkban is kézzel fogható, és amelynek mélystrukturális zavarainak hosszú távú következményei jelen dolgozat tárgyát képezik. A probléma nagysága még feltűnőbb abban az esetben, ha Fejér megye harmadik legrosszabb foglalkoztatási helyzetébe került kistérségéhez, a Gárdonyihoz viszonyítva szemléljük, mivel ezen terület településeinek átlagosan 14,4%-os maximális munkanélküliségi rátája még mindig messze elmarad az Enyingi és a Sárbogárdi kistérség hasonló értékeitől. Ehhez fogható lecsúszásról később a 2008-tól kezdődő világgazdasági válság esetén lehetett beszélni, amelynek azonban sajátosságai eltértek az 1990 utáni foglalkoztatási szerkezet átrendeződésétől.

Az 1990 utáni évben egy igen rövid (az országos átlagnál is jóval rövidebb) átmeneti időszak zajlott le, amelynek fő sajátossága egyfajta optimizmusra okot adó stabilitás volt. Ekkor még lehetett bízni abban, hogy az átmenet különösebb válságjegyek nélkül végbemegy, azonban a hamarosan felszínre törő nehézségek (termékpiacok elvesztése, kapun belüli munkanélküliség realizálódása a közel 20%-os munkanélküliségi rátákban, eladósodás, elszegényedés, fokozódó hajléktalanság) ezeket a várakozásokat érvénytelenítették. Ezen akkoriban félig-meddig még ismeretlen társadalmi problémák kezelése, illetve a privatizáció megszervezésének nehézségei idővel kiegészültek a

mezőgazdaság és annak mellékiparágai, sőt az ipar leépülésével is, amely jelenség már a következő 1991-től 1993-ig, majd 1996-ig tartó időszak fő tendenciáival mutatnak korrelációt.

1993-ra a magyar, a megyei és ennél még nagyobb mértékben az Enyingi és a Sárbogárdi kistérség gazdasági teljesítménye erőteljesen visszaesett. A GDP mintegy 12%-kal csökkent országosan (<http://data.worldbank.org>), amelyben a mezőgazdaság és az ipar leépülése egyaránt fontos szerepet játszott. A vizsgált térségben előbbi gyakorlatilag teljesen széthullott, ezzel eliminálva minden olyan foglalkoztatási előnyt, amely 1990 előtt a helyi tsz-ekből és az agráriumból fakadt. A tsz-ek több száz fő foglalkoztatási volumennel bíró üzemait túlnyomórészt privatizálták, így csupán azok a szövetkezetek maradhattak fenn, amelyek egyfelől nagyobb földterülettel rendelkeztek, másfelől szélesebb vertikummal bírtak. Természetesen a vidéki kisebb szervezetek többsége ezen kritériumoknak nem felelt meg, azaz elsők között éppen a mai depresszió gerincét jelentő apróbb falvak foglalkoztatási számai estek vissza a legnagyobb mértékben. A lepsényi tsz-nek a földjei például mára 1-2 nagygazda kezébe kerültek, hiszen ahogy sok más helyen, a lakosok a kárpótlásban visszakapott földjeik jelentős részét eladták. Ezek a gazdák 300-500, de esetenként 1000 hektárt meghaladó területeket birtokolnak ma is, amelyek azonban, tekintve, hogy terményeik többsége alacsony élőmunkaerő igényű gabona (főleg búza, kukorica és napraforgó), minimális erőfeszítéssel megművelhetők, a korábbi foglalkoztatási volumen tizedét sem igénylik. Ott ahol a tsz megmaradt (pl. Kisláng, Lajoskomárom stb.) ebben az időszakban, a területek csökkenése és a piacok beszűkülése szintén a foglalkoztatás csökkenését vonták maguk után. A Sárbogárdi kistérségben a mezőgazdaság hasonlóképpen gyakorlatilag széthullott, amelynek számottevő következményeit csak részben tudta enyhíteni, hogy a kárpótlásból kapott földeken önellátó háztáji gazdálkodás jelent meg. Ezek a kezdeti bízató próbálkozások ugyanis hamarosan eltűntek, és ahogy az Enyingi kistérségben, a lakosok földjeik jelentős részét itt is egy-egy nagyüzemi termelést megvalósítani képes gazdának adták el.

A fentiek egyenes következménye volt – amely kiegészült az országosan tapasztalható általános piacvesztéssel és a nyugati piacokon nem versenyképes termékek gyengeségével –, hogy mind a városi, mind a vidéki helyi ipar – tekintve, hogy annak jelentős része a helyi tsz-re épült – gyengülni kezdett, majd rövid időn belül (1-2 év) összeomlott. A Sárbogárdon működő Videotont eladták, illetve megszűnt számos kisebb-nagyobb helyi ipari és szolgáltató létesítmény (pl. GEV, Kisipari Termelőszövetkezet, Gabona forgalmi vállalat stb.) is. Bár Enyingen a Videoton mintegy 1000-1200 főt foglalkoztató üzeme kitartott, az agrárágazat mellékágazatainak leépülése itt is hozzájárult a munkanélküliség növekedéséhez. Szerencsés elem volt azonban, hogy ez utóbbi településen megjelent több máig is foglalkoztató ipari létesítmény, például a Fertilia Kft. (műtrágya), vagy Technospring Kft. (rugógyártás). A városoknál sokkal rosszabb volt a vidék helyzete, ahol

1990-ig az agráriumhoz nem kapcsolódó ipar nem vagy csak igen kis volumenben jelent meg. A vidéki kisiparok számára tulajdonképpen két alternatíva adatott, nevezetesen vagy megszűnnek (Vajtán a TIG telep, Cecén a varroda, Dégen a cipőüzem stb.), vagy jelentős mértékben (esetenként 10-20%-kal) csökkentik foglalkoztatási volumenüket. A térségi problémákat tovább fokozta, hogy a települések többsége rövidesen drámaian eladósodott.

A felszabadult munkaerő egy jelentős részét, és egyre nagyobb hányadát ez idő alatt a térségen kívüli városok ipari üzei, legnagyobb részben Székesfehérvár létesítményei, Siófok bowden gyára, illetve Dunaújváros vették fel, azaz a térségi munkaerő egyre számottevőbb hányada került az ingázók kiszolgáltatott, és a helyiek szempontjából versenyhátránnyal terhelt csoportjába. A Székesfehérvár-közelség előnyét, az új gazdasági térszerkezeti sajátosságokat és a megváltozott versenyszituációt is jól illusztrálja, hogy a foglalkoztatás számottevő növekedését vagy erőteljesebb stabilitását ebben az időben azokon a településeken lehetett tapasztalni, amelyek a megyeszékhely foglalkoztatási periferiájára, vagy ahhoz közel estek. Lepsényben például a SIBO Kft. folyamatosan képes volt működését fenntartani, Kislángra pedig betelepült a Chio Kft., amelynek üze – igaz, német tulajdonba került –, de mintegy 80 főnek kínált munkát.

1996 után részint a Bokros-csomag következtében országosan és megyei szinten is konszolidálódott a helyzet, amelyhez hasonló tendenciák zajlottak le a vizsgált térségben is. A GDP mintegy 4%-os stabil növekedése és a foglalkoztatási volumen fokozódása azonban mégsem tette lehetővé, hogy a helyi gazdaság megerősödjön, ami rövidesen a munkanélküliség újabb emelkedéséhez vezetett. Ezen folyamat hátterében elsősorban az állt, hogy amint a vidék fokozódó leépülésével nem tudott lépést tartani a nagyvárosok – esetenként szintén stagnáló vagy visszaeső – gazdasági teljesítménye és növekvő munkaerőigénye, a problémák újra a munkanélküliség növekedésében jelentek meg. Székesfehérvár befolyása a térség foglalkoztatásában ugyan fokozatosan nőtt, vonzása pedig erőteljesen érezhetővé vált főleg az északi falvakban (Nagylók, Hantos, Lepsény), Dunaújvárosnak részint közlekedési frekvenciája miatt, a kisebb városoknak pedig ipari termelési volumenük visszaeséséből kifolyólag csökkent a szerepük. Az Enyingi és a Sárbogárdi kistérség gazdaságának belső megerősödése nélkül elkerülhetlenné vált, hogy kialakuljon az a később komoly következményekkel járó dichotómia, amely a 2008-cal kezdődő válságban gyakorlatilag egyértelművé tette a megye többi területéhez viszonyított fokozottabb visszaesést. Ennek alapja, hogy míg Székesfehérvár egyértelműen mezotérségi szintű foglalkoztatóvá vált, addig az említett kistérségek számára a munkaerőbázis szerep jutott, amely alól kivételt csak a kiváló közlekedési adottságokkal rendelkező Lepsény, illetve 2000-ig Kisláng jelentett.

1998-tól a válságig a fenti trendek tovább folytatódtak. A megye, elsősorban a megyeszékhely foglalkoztatási helyzete fokozatosan javult, stabilizálódott, a periferián pedig megjelentek olyan

vállalkozások, mint a lepsényi Aliska Kft., a perlittel, talajjavítással és szigeteléssel foglalkozó Pannon Perlit, illetve a Biofilter Környezetvédelmi Zrt. A kistérségek többi településén azonban a leépülés folyamatos volt. Enyingen bezárta kapuit a Videoton, amely foglalkoztatási volumenét tekintve egyértelműen a település legnagyobb üzemének számított. Leállt a termeléssel a Cerbona, az egyik legjelentősebb helyi, az agráriumhoz kapcsolódó foglalkoztató is. Kislángról pedig 2000-ben távozott a Chio (Győrbe települt). Sárbogárdon a szocialista alapon épült ipari üzemek maradvékai is eltűntek, és megszűnt az 1990 után betelepült (Enyingnél kisebb számú) vállalkozások jelentős hányada is. Erre volt példa a VDO Car Communication Kft. távozása, de a legnagyobb helyi foglalkoztatónak minősülő Magyar Honvédség helyi laktanyájának bezárása is. Az agrárium helyzetét rontotta, hogy 1999 és 2000 árvíz és belvízproblémákkal erőteljesen terhelt évek voltak.

A vidéken tapasztalható nehézségek még erőteljesebbnek mutatkoztak. Az általában egyébként is frekvenciátaltabb falvak foglalkoztatásában fontos szerepet játszó kistérségi központok munkaerő keresletének visszaesése jelentős tömegek munkanélkülivé válását jelentette. Ezt a folyamatot fokozta, hogy a külső foglalkoztatók közül is gyakorlatilag csak Székesfehérvár volt képes pozícióját némiképpen erősíteni, illetve megtartani. A kisebb városok ipari üzemai, mint például a paksi konzervgyár, illetve Mezőszilas és Igar esetében Simontornya, ahol a bőrgyár, a bőr- és szőrmefeldolgozó, illetve a labdagyár mellett a Simovill Ipari Szövetkezet is jelentős munkaerőt kötött le, vagy a veszprémi ALGIDA sorban megszűntették a termelést, a sárbogárdi üzemekhez hasonló leépülésen estek át.

A helyzet erőteljes romlására, a munkanélküliség megugrására és ezáltal a leghátrányosabb helyzetű munkavállalók munkaerőpiactól történő szinte teljes elszakadására azonban a Magyarországon 2008-tól kezdődő világgazdasági válság eredményeként került sor. Ekkor a térség településeinek szinte mindegyikén nőtt a munkanélküliség (2. ábra). Kivételt Mezőszentgyörgy jelentett, ahol igen kis mértékben – gyakorlatilag elhanyagolható arányban – javult a helyzet, illetve Sárbogárd és Igar, ahol effektíve stagnálás volt tapasztalható.

2. ábra

Az Enyingi és a Sárobgárdi kistérség nyilvántartott álláskeresői arányának a teljes lakossághoz viszonyított változása a modern világgazdasági válság időszakában 2008-tól 2011-ig

2008

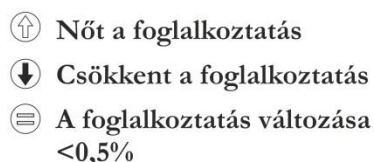
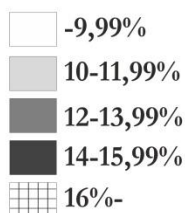
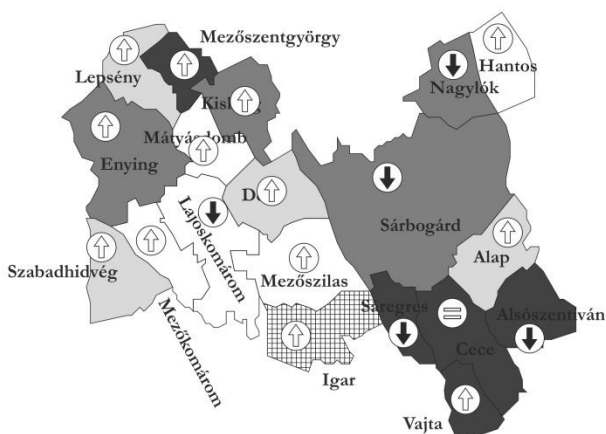
2009

2010

2011

*Adatok forrása: Munkaügyi központ
Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)*

A területi differenciákat tekintve egy enyhe észak-dél, illetve nyugat-kelet kettősség rajzolódik ki. Bár az átlagokban a Sárobgárdi kistérségben tapasztalható nagyobb szélsőségek miatt ez a differencia nem mutatkozik meg, a fenti kartogramról jól látszik, hogy az Enyingi kistérség településeinek többsége tartozik a 10%-ot meghaladó relatív mutatóval terheltek falvak és városok közé. A déli periféria kedvezőtlen pozícióját mutatja, hogy egyedül ebben a térségben volt a nyilvántartott álláskeresők lakónépességhez viszonyított aránya már 2008-ban is 16%-nál magasabb. A fenti két törésvonal háttérében természetesen részleteiben később tárgyalt összetett társadalmi-gazdasági és

infrastrukturális sajátosságok állnak, azonban összességében is megállapítható, hogy a kelet-nyugat és észak-dél dichotómiát életben tartó, minden esetben előbbinek kedvezőbb mobilitási szempontból vett elzártság, és a déli településeken tapasztalható magasabb arányú cigány népesség mellett tapasztalható más etnikumokhoz tartozókat sújtó előregedés kiemelkedő súllyal bírnak.

2009 év végére szinte minden településen romlott a foglalkoztatási helyzet. A relatív mutató értéke átlagosan 2,37%-kal nőtt, ami önmagában is nagyon magas érték. A probléma súlyosságát fokozza, hogy a fenti mutató sajátosságából fakadóan azokon a településeken, ahol az inaktivitás magas – és a térség legtöbb települése ilyen – ez az érték esetenként kétszer, vagy akár háromszor magasabb munkanélküliségirata-növekedést jelentett. 50%-os inaktivitás mellett például a relatív mutató 1%-os változása a munkanélküliségi ráta 2%-os változásának felel meg (a térség inaktivitási rátája 2001-ben átlagosan 63,6% volt (KSH)).

A szélsőségek még erőteljesebben megmutatkoznak – és ez az egyes települések foglalkoztatási stabilitására is utal –, ha a kérdés vizsgálata települési szinten történik meg. A munkanélküliség növekedése 2008 és 2009 között az Enyingi kistérségben (a megye délnyugati periferiáján) átlagosan 2,8%-os volt. Mezőszentgyörgy kivételével a helyzet mindenhol romlott, a legnagyobb mértékben pedig Mátyásdombon (6,19%), illetve Mezőkomáromban (3,57%). A nyugati területek ilyen drasztikus visszaesése részint fokozottabb közlekedési frekvenciájukra vezethető vissza, azonban fontos az a tény is, hogy mind a kisebb városokban, mind Székesfehérváron azok az üzemek szűntek meg, amelyek az Enyingi kistérség foglalkoztatási volumenének meghatározó hányadát adták. Kisebb, de még mindig számottevő volt a visszaesés a Sárbogárdi kistérségben (1,98%), ahol a térség két stagnáló helyzetben lévő településén kívül az összes faluban a munkanélküliség növekedése volt tapasztalható. Egyértelmű tehát, hogy a trendek a két területen nem tértek el számottevően, azaz mind a két kistérség foglalkoztatási visszaesésében a korábban kialakult székesfehérvári és a térségen kívüli kisebb foglalkoztatóktól történő erőteljes függés kialakulása, majd ezen üzemek bezárása, vagy termelési volumencsökkentése húzódtott meg. A háttérben zajló folyamatok kulcseleme, hogy a termelést racionalizálni, optimalizálni szándékozó, ugyanakkor piacvesztésen átesett üzemek ebben a válságos időszakban elsődlegesen a drágább – például az utazási költségek miatt – munkaerőtől szabadultak meg. Mivel a helyi foglalkoztatók termelési volumenei sem növekedtek, sőt a válság ezeket még erőteljesebben érintette, az állását elvesztett személyek elhelyezkedési esélyei drámaian romlottak, és a munkaerőpiaci rugalmatlanság függvényében az állástalanok aránya erőteljesen megemelkedett.

A későbbi években tapasztalható tendenciák a fentiekhez hasonló irányt követtek, és bár az Enyingi kistérség helyzete 2010-re némiképpen konszolidálódott, a 0,15%-os javulás inkább csak

látszatnövekedés, valójában stagnálásnak felel meg. A nehézségek kissé késleltetve, de a Sárbogárdi kistérségben is hatottak, érdemi javulás pedig csak 2011-ben volt tapasztalható (a munkanélküliség átlagosan 2%-kal csökkent), ami – a korábbi visszaesés ismeretében – nem utal a térség gazdasági erejének számottevő emelkedésére.

A fentiek fényében a következő területi differenciákra vonatkozó megállapítások tehetők:

1. A térség munkanélküliség szempontjából legrosszabb helyzetben lévő települései Igar, Vajta, Mezőszentgyörgy és Enying, amelyek közül Igar egyértelműen kiemelkedik (a válság alatt végig a legrosszabb értékekkel volt jellemezhető, a relatív mutató átlaga 2008-2011-re vetítve 22%). Ezen települések közül kettő délen, kettő pedig nyugaton található.
2. A legnagyobb instabilitást Mátyásdomb, Szabadhidvég és Cece mutatta, amely településekből kettő délen, egy nyugaton található. Ezek voltak azok a falvak, amelyekre a válság trendjei a legerőteljesebb hatást gyakorolták, azaz a legérzékenyebbek a gazdasági környezet ingadozásaira.
3. A legstabilabb pozíció Lajoskomáromot, Hantost, Alapot és Nagylókot jellemezte kedvező irányban, azaz ezek a falvak tartották a legstabilabban 2008-2011 között a kedvező munkaerőpiaci helyzetüket, míg a másik végletet Vajta és Igar képviselte, amelyek igen erőteljesen rögzült rossz foglalkoztatási helyzettel bírtak. A kedvező helyzetű stabil települések 50%-a északon, 25%-a keleten található. A foglalkoztatási depresszióval rendelkező falvak mindegyike a déli perifériához tartozott.

A térséget megosztó belső differenciákról azonban koránt sem mond el mindent a fenti relatív mutató, így ehhez további mutatószámok elemzésére és a vizsgált csoport – a leghátrányosabb helyzetű munkanélküliek – strukturális sajátosságainak feltárására van szükség, amelyre a következő alfejezetben kerül sor.

A gazdasági szerkezetváltozás tekintetében, illetve napjaink munkaerőpiaci feszültségeinek elemzése szempontjából fontos kérdés továbbá a térség jelenlegi foglalkoztatási viszonyai alakulásának ismertetése is.

Miután a kisebb vidéki városok ipara a válság következtében erőteljesen visszaesett, vagy esetlegesen el is tűnt, az Enyingi és a Sárbogárdi kistérség foglalkoztatási szerkezete három megmaradt pillérre helyeződött, amelyek a következők:

1. A mezőgazdaság alapvetően kis munkaerőt igénylő nagygazdáinak munkaerő kereslete.
2. A vidéki falvak és városok helyi kisipara, építőipara.
3. Székesfehérvár, Dunaújváros jelentősebb ipari létesítményei és esetlegesen Siófok munkaerőigénye.

A mezőgazdaság foglalkoztatási volumene napjainkban messze elmarad az 1990 előtti értékektől. Néhány nagygazda jellemzően 100-1500 ha területen 1-5 fő igénybevételével kis munkaerőigényű növényeket termel, amely ágazat mellett az állattartás egyre inkább háttérbe szorul. Lepsényben az Agrár Rt. 20 főt foglalkoztat. Mátyásdombon az Enyingi Állami Gazdaság alkalmaz néhány embert, és a Kabóka Kft.-nek is van munkaerőigénye. Szabadhidvégen még megvan a nyoma a valaha volt híres agráriumnak, amelynek hagyományán felnőve jelenleg a Rácz Hungária Kft., a Pélpusztai szarvasmarhatelep és jó pár nagygazda termel. Bár az agrárium több fejlesztési dokumentumban is megjelenik, mint a térségi dinamikus fejlődésének egy lehetséges bázisa (például a Sárbogárdi kistérség agrárstruktúra és vidékfejlesztési stratégiai programjában), eddig még nem sikerült olyan prosperáló mezőgazdasági üzemet vagy termelési rendszert bevezetni, amely a foglalkoztatás gondjait is megoldva, a megfelelő piacokat megtalálva és az elvárásokat teljesítve üzemelt volna. Az egyének szintjén hajdan foglalkoztatási szempontból is jelentős háttáji gazdaság jelenleg gyakorlatilag nem létezik.

A fenti pillérek közül egyértelműen Székesfehérvár jelenik meg, mint fő foglalkoztató, amelynek ipari parkjaiba, különböző üzeibe (igen nagy számban a DENSO-ba, Philips-be, Videotonba) ingáznak az emberek. A megyeszékhely mint térségen kívüli munkahely bázis ereje és súlya továbbra is számottevő. Dunaújváros esetében a vizsgált terület szempontjából kiemelkedő szerepű foglalkoztató pozícióját a vasmű helyett a Hankook Tire Magyarország Kft. vette át, amelynek munkásjárai napjainkban is folyamatosan részt vesznek elsősorban a Sárbogárdi kistérség ingázóinak szállításában. Siófok, bowdengyára mellett, turisztikai szerepköre miatt számottevő. Bár a balatoni turizmus munkaerőigénye erősen idényjellegű, ráadásul az 1990-es évek előttinek töredéke, az apróbb falvak kevésbé képzett munkásai számára a nyári szezon kínál elhelyezkedési, és ezáltal némi többlet jövedelemszerzési lehetőséget.

A kistérségen belüli foglalkoztatási viszonyok 2012-ben igen sajátos képet mutatnak. A vidéki ipar gyakorlatilag megszűnt, amely alól kivételt az Enyingi kistérség északi falvaiban találunk. A térség ezen csoportba tartozó településein elsősorban a jó közlekedési viszonyok és Székesfehérvár relatív, de abszolút értelemben is jobb elérhetősége járultak hozzá a megyeszékhely periferiáján megjelenő üzemek betelepüléséhez. Lepsényben a korábban említett SIBO Kft. mellett (kb. 80 fő áll alkalmazásban), az Aliska Kft., a Pannon Perlit (kb. 10 fő) és a Biofilter (szintén kb. 10 fő) is tart fenn telephelyet, folytat termelő tevékenységet. Mátyásdombon egy ATEV fehérje feldolgozó üzem vesz föl jelentős számú munkaerőt, illetve a Kabóka Kft. sertéstelepe járul hozzá elsősorban a megfelelő szakmával rendelkező személyek helyben történő foglalkoztatásához. Enying iparának szerves része a Fertilia Kft. (műtrágyagyártás kb. 100 fő), egy rugóüzem, kisebb élelmiszeripari létesítmények és a Miko-Miko Kft. is (integrátor funkció). Dégen jelenleg egy olasz

cég kezében lévő fatelep működik, amely közel 50 főnek ad munkát. Ezen kívül igen számottevő a magánvállalkozói keretek között űzött egyéni kisipari munkavégzés, elsősorban az építőiparban dolgozók tekintetében. Az önfoglalkoztatás, mint menekülési alternatíva is él, néha azonban egy-egy vállalkozó (pl. asztalos, festő, kőműves) foglalkoztatási igénnyel is fellép. A fenti lista bár igen színes, valójában egy foglalkoztatási depresszióval terhelt térség képét tárja fel, ahol a települések többségén nincs komolyabb alkalmazási volumenű munkaadó, s amely városok és falvak lakosai – később tárgyalt közlekedési frekvenciájuk miatt – a központi foglalkoztatóktól is a munkavállalást kizáró, vagy jelentősen megnehezítő távolságra helyezkednek el.

5.2. A leghátrányosabb helyzetű munkavállalók csoportja és annak strukturális sajátosságai

5.2.1. A munkanélküliek csoportosítása, a leghátrányosabb helyzetű munkavállalók helye a munkanélküliség rendszerében

Statisztikai értelemben a „leghátrányosabb helyzetű munkavállaló” mint kategória nem jelenik meg, azaz a munkaügyi központok és kirendeltségek sem számolnak külön az esélyhátrányok halmozódásával, illetve az ezek által sújtott munkanélküliek körével. Annak ellenére van ez így, hogy ez a csoport egyébként kiemelt számossággal rendelkezik, sőt az olyan halmozottan hátrányos helyzetű kistérségekben, mint a foglalkoztatási depresszióval küzdő Enyingi és Sárbogárdi, a munkanélküliek meghatározó hányadát tömöríti. A térség mélystrukturális problémáinak megismerése és elemzése tehát szükségessé teszi, hogy az általános statisztikai felbontások helyett/mellett egy, a probléma szempontjából konzekvensebb csoportosítás szerint kerüljenek bemutatásra a vizsgálat tárgyát képező rurális mikrotérségek foglalkoztatási zavarainak csoportspecifikus összefüggései.

A hátrányos helyzetű munkavállalók körét európai uniós szinten a 800/2008/EK bizottsági rendelet 2. cikk 18. pontja definiálja, amely szerint ebbe a kategóriába tartoznak mindazok, akik:

1. az előző 6 hónapban nem álltak rendszeresen fizetett alkalmazásban,
2. nem szereztek középfokú végzettséget vagy szakképesítést (ISCED 3),
3. 50 évesnél idősebbek,
4. egy vagy több eltartottal egyedül élő felnőttek;
5. L 214/16 Az Európai Unió Hivatalos Lapja 2008.8.9. HUe) valamely tagállam olyan ágazatában vagy szakmájában dolgozók, amelyben 25 %-kal nagyobb a nemi egyensúlyhiány, mint e tagállam valamennyi gazdasági ágazatára jellemző átlagos egyensúlyhiány, és ezen alulreprezentált nemi csoportba tartoznak;
6. egy tagállam etnikai kisebbségéhez tartoznak;

7. szakmai, nyelvi képzésük vagy szakmai tapasztalatuk megerősítésére van szükségük ahhoz, hogy javuljanak munkába állási esélyeik egy biztos munkahelyen;

Azaz hátrányos helyzetűek praktikusán a tartós munkanélküliek, az alacsony végzettségűek, az idősek, a (nagy)családások, hagyományosan a nők, a kisebbségiek és a súrlódásos munkanélküliség báziscsoportjai, tehát azoknak a köre, akiknek lenne betölthető álláshelye, de annak megszerzését egyéb tényezők (nem megfelelő végzettség, ismerethiány) korlátozzák.

A fenti rendelet tehát nevesíti a hátrányos helyzetet, azonban nem foglalkozik a fenti esélyhátrányok halmozódásának problémakörével, és az ebből fakadó fokozottabban jelentkező foglalkoztatási zavarokkal. Bár a rendelet kitér az úgynevezett „súlyosan hátrányos helyzetű munkavállaló” kategóriájára is, ezt mindössze egyetlen jelzővel, nevezetesen a tartós munkanélküliséggel tölti el, és kimondja, hogy az az álláskereső tekinthető ebbe a csoportba tartozónak, aki legalább 24 hónapja nem tudott elhelyezkedni. A jelen dolgozat tárgyát képező csoport problémája azonban ezen túlmutat, célszerű tehát egy másik, a fenti alapokra épülő lehatárolást létrehozni.

Foglalkoztatási szempontból a munkavállalókat – a munkaerőpiaci esélyek és esélyhátrányok dimenziójában – három markánsan elkülöníthető csoportba lehet besorolni, amelyek a következők:

- Kiemelkedő versenyelőnnyel rendelkező munkanélküliek (A-típus).
- Potenciális versenyelőnnyel nem rendelkező, de a hátrányos helyzetűekre definiált tulajdonságokkal sem rendelkező munkanélküliek (B-típus).
- Esélyhátránnyal vagy az esélyhátrányok halmozódásával terhelt munkanélküliek (C-típus).

Az A-típusú munkanélküliek köre csoportosítja mindazokat, akik munkaerőpiacra történő kilépésük pillanatában versenyképes végzettséggel és erős kompetenciákkal rendelkeznek. Munkanélküli státuszuk időtartama igen rövid (tart a nullához), mivel jó adottságaiknak köszönhetően munkajelüket a gazdaság erősen igényli, és általában hamar (esetlegesen már a végzettség megszerzése előtt) integrálja. Megjelenésük a munkaügyi nyilvántartásban esetleges, azonban definiálásuk fontos, mivel tulajdonképpen ők tömörítik azokat a személyeket, akiknél a munkaerőpiacra történő belépés megoldott és kellőképpen zökkenőmentes, azaz megtestesítik azt az állapotot, amelyet a többi munkavállaló integrációs tendenciái tekintetében közelíteni szükséges.

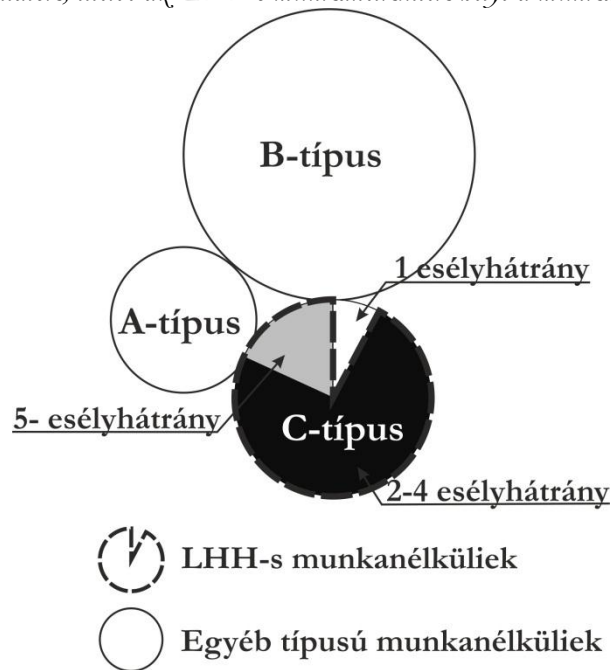
A B-típusú munkavállalók elhelyezkedési esélyei a fentiek körétől általában elmaradnak, azonban képzettségeik még mindig nagy valószínűséggel lehetővé teszik számukra, hogy középtávon (maximum fél éven belül) a munkahelyekért folyó versenyben – a piaci szférában is – helytálljanak. Többségük általában versenyképesnek tekinthető képzettséggel rendelkezik, annak piacképessége azonban valamilyen okból kifolyólag (pl. telített felsőfokú végzettség) kevésbé erőteljes, mint az A-típusú munkanélküliek esetében. A B-típusba tartozó személyek már nagyobb hányad-

ban és számban jelennek meg a munkaügyi statisztikákban, mivel többségük regisztrál a munkaügyi központokban, ha nem talál 1-2 hónapon belül állást. Az ő körükbe tartoznak azok, akik konkrét esélyhátrányokkal (a fent definiáltak közül) nem rendelkeznek és munkanélküliségük időtartama sem haladja meg a 6 hónapot, hiszen, amennyiben elérik ezt a határt, már egy esélyhátránnyal – a tartós munkanélküliséggel – rendelkeznek, így besorolásuk is megváltozik.

A C-típusú munkavállalók köre elsősorban a legalább egy esélyhátránnyal rendelkező munkavállalókat tömöríti. A kategórián belül az EK rendelet alapján célszerű leválasztani a hátrányos helyzetűeket, akik a fent említett esélyhátrányok közül maximum eggyel rendelkeznek, azzal a kiegészítéssel, hogy a pályakezdő státuszt, az általános munkavállalói kompetenciák alacsony fokát (a vizsgált kompetenciák átlaga 2,5-nél kisebb) és a rossz mobilitási adottságokat (támogatás nélküli MFÁ kisebb, mint 1,5) is hátrányoknak kell tekinteni. Emellett a 6 hónapot meghaladó munkanélküliséggel szemben csupán a két évnél hosszabb idejű munkahelykeresés értékelése történik esélyhátrányként. A felmérésben részt vett C-típusú munkavállalók többsége (91,2%-a) ugyanis 1 évet meghaladó ideje került távol a munkaerőpiactól, így a csoport belső differenciálásának igénye indokoltá teszi a határ kitolását. Fontos azonban kiemelni, hogy ebben a beosztásban a nemi hovatartozás nem minősíthető automatikusan egy esélyhátránynak, mivel annak valódi problémaként realizálódása erőteljesen függ a térség mikro- és makrogazdasági sajátosságaitól is. A második alcsoportba azokat kell sorolni, akik kettő, de maximum négy esélyhátránnyal bírnak, függetlenül attól, hogy azok közül melyek vonatkoznak rájuk. Ők alkotják a fokozottan hátrányos helyzetűek csoportját. Végezetül a kiemelten hátrányos helyzetűeket kell definiálni, akik a fenti halmaz kiegészítéseként azok körét tömörítik, akik négyet meghaladó számú esélyhátránnyal rendelkeznek. Jelen dolgozat tárgyát a leghátrányosabb helyzetű munkavállalók (LHH-s munkanélküliek) köre képezi, akik a C-típusú munkanélküliek legalább kettő esélyhátránnyal rendelkező, vagy azt meghaladó álláskeresőinek két alcsoportját foglalják magukban (3. ábra).

3. ábra

A C-típusú munkavállalók, illetve az LHH-s munkanélküliek helye a munkanélküliek csoportjában

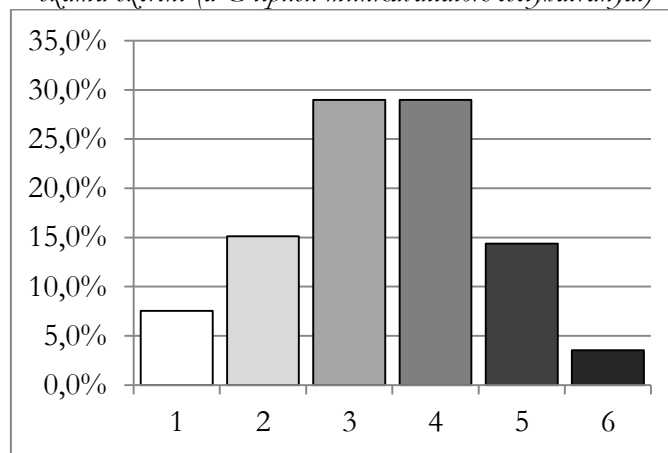
Adatok forrása: Saját felmérés

Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

A felmérésben részt vett munkanélküliek (C-típusú munkavállalók) többsége a fent nevezett esélyhátrányok közül legalább hárommal-négygyel rendelkezett (4. ábra), ami rámutat a csoport problémájának súlyosságára és megoldásának fokozott szükségességére.

4. ábra

Az esélyhátránnyal, vagy az esélyhátrányok halmozódásával terhelt munkavállalók megoszlása az esélyhátrányok száma szerint (a C-típusú munkavállalók esélyhátrányai)

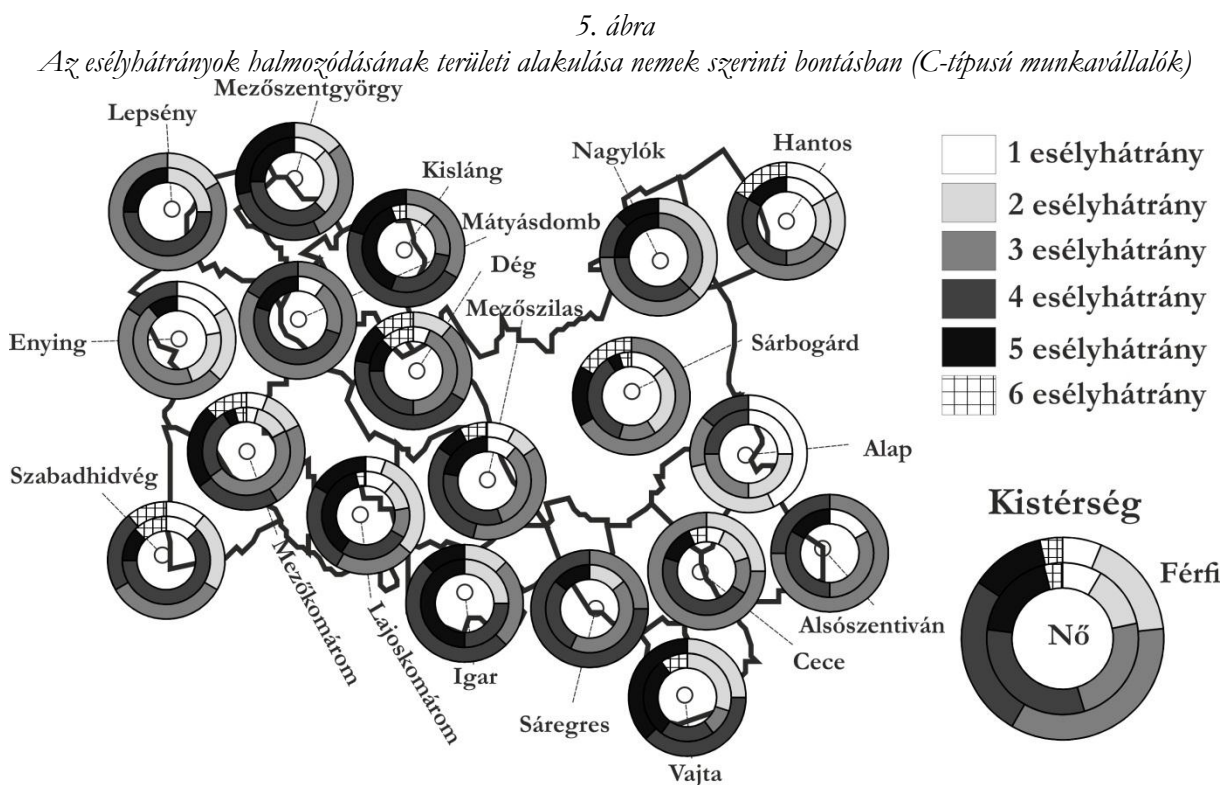
Adatok forrása: Saját felmérés

Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

A probléma komolyságára hívja fel a figyelmet, hogy a többség a C-típus fokozottan és kiemelt hátrányos helyzetű alcsoportjába sorolható. A két legsúlyosabb esélyhátrány – a rossz közlekedési helyzet, illetve az általános munkavállalói kompetenciák alacsony volta – (75,7%-nál jelentkezett

esélyhátrányként) közül előbbi markánsan kiemelkedik (85,1% élt ilyen pozíciójú településen), ami arra világít rá, hogy a vizsgált csoport munkavállalási esélyeit a legtöbbekre ható módon a – egyébként A- vagy B-típusú munkavállalókat is sújtó – frekvenciátalanság, a relatíve rossz elérhetőség csökkenti. A csoport körében számottevő a tartós munkanélküliség aránya is. Az átlag 4,2 év kiemelkedően magas, amit csak tovább súlyosbít, hogy a felmérésben részt vettek 63,7%-a két évet meghaladóan nem tudott hagyományos módon – azaz a START Munkaprogram keretein kívül – állást találni. A negyedik leggyakoribb esélyhátrány, az alacsony végzettség a megkérdezettek 53,9%-ra volt jellemző, amely személyek mellett a fennmaradó hányadba is többségében elavult szakmákkal, vagy szakközépiskolai papírral bírók kerültek. Közel azonos hányadot (25%-ot) érint az idős kor (50 év felettiek) és a családi állapotból fakadó (egyedülálló vagy elvált, gyerekes) esélyhátrány, azonban csak igen kis részben, 6,5%-ban fordul elő a pályakezdő státusz.

Területi vetületben az esélyhátrányok halmozódásának egyéb, szofisztikáltabb összefüggései is felfedezhetők (5. ábra).

*Adatok forrása: Saját felmérés
Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)*

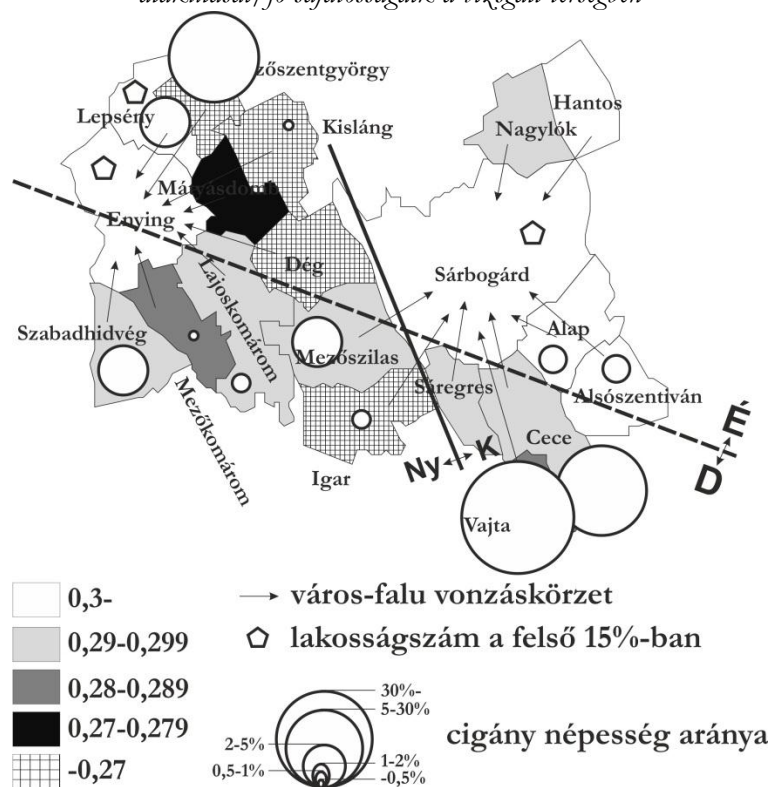
Ezek egy része strukturális (nemi, életkor szerinti megoszlás, iskolai végzettség, családi helyzet, gyermekszám), másik hányada területi, a relatív helyzetből fakadó okokra (mobilitási lehetőségek foka, MFÁ Index) vezethetőek vissza. Részletesen ezen tényezők tematikus tárgyalása jelen dolgozat tárgya, így az összefüggések háttérének árnyaltabb megvilágítására a későbbiekben kerül átfogóan sor. A fenti ábra azonban már most előrevetíti azokat a területi alapon megmutatkozó

differentenciákat, amelyek a munkanélküliség alakulása szempontjából (akár a tartós, akár csak az átmeneti munkanélküli típusokat tekintve) a térség foglalkoztatási zavarainak hátterében állnak és a munkaerőpiaci (re)integrációt megnehezítik/ellehetetlenítik. Ezen törésvonalak közül a legfontosabbak az esélyhátrányok halmozódásának fényében a következők:

1. Észak-dél törésvonal, amelynek hátterében elsősorban a megyehatáron húzódó periférius települések fő foglalkoztatók felé vett relatív hátrányos helyzete, illetve fokozottabb frekvenciája húzódik meg.
2. Falu-város kettősség, amely elsősorban település-vonzáskörzet viszonyrendszerben, a Sárbogárd és környéke, illetve Enying és környéke relációban érvényesül. E tekintetben korreláció mutatkozik a kistérségi központ és a periféria foglalkoztatási viszonyai között, mégpedig egyenes arányban, azaz a rosszabb helyzetű foglalkoztatási központ hátrányosabb pozíciójú perifériával társul.
3. Kisebb és nagyobb lakosságszámú (alsó 85 és felső 15%) települések közötti eltérések, amelyek többek között a demográfiai válság által erőteljesebben és a nem, vagy kevésbé sújtott területek relációjában jelenik meg, annak minden nemű, a munkaerőpiaccal összefüggésbe hozható negatív hatásával.
4. Kisebbségek által nem, vagy csak kis hányadban (Enyingi kistérség, északi területek), illetve nagy számban (Sárbogárdi kistérség, déli falvak) lakott települések között húzódó törésvonal. Ezt a dichotómiát elsősorban az a tény támasztja alá, miszerint a – és ezt az interjúk tapasztalatai tovább erősítették – kisebbséghez tartozó (akik, ahogy arról korábban esett szó, nem utolsósorban foglalkoztatási szempontból nevesített hátrányos helyzetű csoportot alkotnak) személyek az esélyhátrányok halmozódása tekintetében felülreprezentáltak a többségi közösségek tagjaihoz képest.
5. Nyugat-kelet törésvonal, amely igen erőteljesen megmutatkozik a munkanélküliségi ráták tekintetében, létezésének alapja pedig a fenti tényezők erőteljes kölcsönhatásrendszerében, illetve a nyugati települések a keleti területekhez viszonyított gyengébb mobilitási adottságaiban fekszenek.

Összességében tehát az esélyhátrányok halmozódása több olyan törésvonalat is kirajzol, amelyek ok-okozati hátterének feltárása lehetővé teszi, hogy azok alapjait megkeresve célzott és hatékony fejlesztési programok keretében lehetővé váljon a térség dinamizálása, a területi egyenlőtlenségek mérséklése, és ezáltal – a leghátrányosabb helyzetű csoportok problémájának orvoslásán keresztül – a teljes népességet terhelő szociális és társadalmi feszültségforrások enyhítése, egyes területeken megszüntetése. A fenti törésvonalakat összevontan, számszerűsített egzakt formában mutatja az 5. ábrán feltüntetésre került adatok alapján számított relatív esélyhátrány mutató (6. ábra) is.

6. ábra
A relatív esélyhátrány mutató (REM) és a foglalkoztatási térszerkezeti dichotómiák alakulásai/fő sajátosságai a vizsgált térségben

Adatok forrása: Saját felmérés, KSH
Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

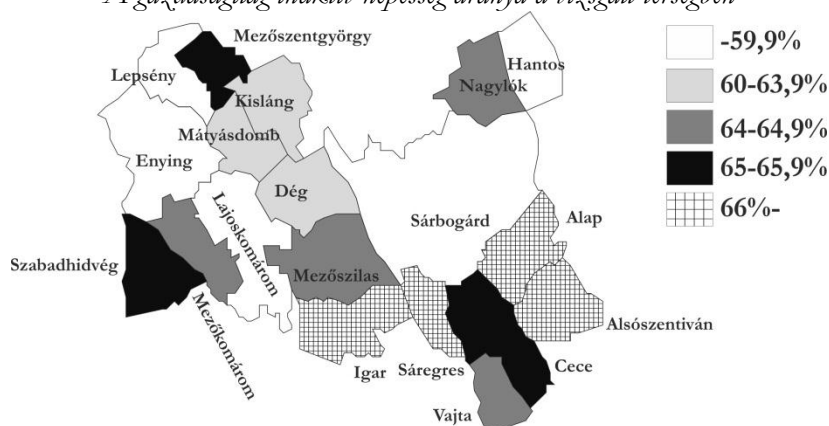
A törésvonalak háttérben álló sajátosságok ok-okozati viszonyrendszeréről a következőekben esik részletesen szó.

5.2.2. A C-típusú és a leghátrányosabb helyzetű munkavállalók csoportjának szerkezeti sajátosságai

A C-típusú munkavállalók leghátrányosabb helyzetű csoportjának létszámát tekintve nem állnak rendelkezésre központi statisztikai adatok, azonban egy-egy esélyhátrány szempontjából mind a KSH, mind a Munkaügyi Központ gyűjt információkat, amelyek fényében a vizsgált kör területi sajátosságai is feltárhatóak. Az egyik ilyen fontos mutató a gazdasági inaktivitás mértéke, amely jó közelítéssel enged következtetni az adott település demográfiai válságának mélységére, a foglalkoztatástól távol maradni szándékozók arányára. Sajnos e tekintetben a KSH legfrissebb adatai települési szinten csupán 2001-ből állnak rendelkezésre, ellenben a trendeket továbbvetítve – falu elöregedése, városokba áramlás, cigány népesség arányának növekedése – ezek is alkalmasak a területi differenciák fő vonalainak vázolására (7. ábra).

7. ábra

A gazdaságilag inaktív népesség aránya a vizsgált térségben

Adatok forrása: KSH

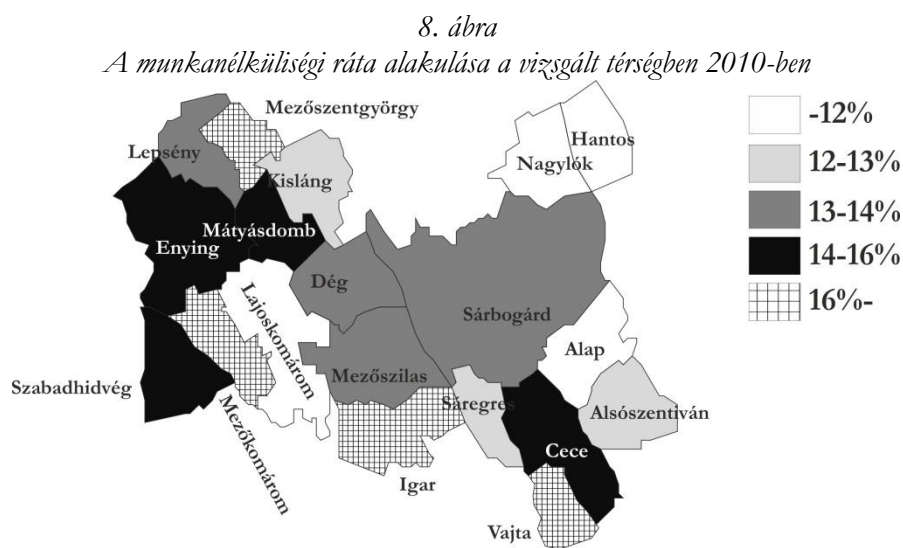
Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

A gazdasági inaktivitás két báziscsoportja az inaktív keresők (pl. nyugdíjasok), illetve az eltartottak (pl. gyerekek, háztartásbeli nők). Ezen személyek teljes népességhez viszonyított száma egyértelműen kifejezi, hogy az adott település gazdasági aktivitása (a fenti értékek komplementere), illetve demográfiai helyzete milyen területi jellegzetességekkel bír. Az inaktivitás területi eloszlása tekintetében a REM alapján vélelmezett nyugat-kelet, illetve észak-dél kettősség igen erőteljesen tükröződik, azaz a dél leszakadáshoz, illetve a nyugati területek hátrányosabb helyzetéhez sokban hozzájárul, hogy a lakosok esetlegesen több mint 66%-a (Sáregres – 71,34%, Alsószentiván – 67,25%, Alap – 67%, Igar – 66,58%) a munkavállalástól távol marad, nem szándékozik elhelyezkedni, eltartott. A térség igen komoly válságára hívja fel a figyelmet, hogy a jobb aktivitással rendelkező települések esetében is az inaktív aránya közelít a 60% felé, sőt a települések 73,7%-ban meg is haladja azt. A gazdasági aktivitás szempontjából egyértelműen a fiatalabb korstruktúrával jellemezhető városok (Enying és Sárbogárd), illetve a nagyobb lélekszámú települések (pl. Lepsény, Lajoskomárom) emelkednek ki. A gazdasági inaktivitás mögött a korábban már részint említett, következő tényezők állnak:

1. A nagyobb lélekszámú települések által kínált lehetőségek szélesebb vertikuma nagyobb népességmegtartó, esetlegesen népességvonzó képességgel jár, amelynek egyenes következménye a gazdasági aktivitás szempontjából fontos, nagyobb munkavállalási hajlandósággal rendelkező csoportok magasabb fokú reprezentációja, stabilitása.
2. Az előregedő falvak elvesztik fiatal lakosaikat, a nyugdíjasok pedig nem tudnak hozzájárulni érdemben a gazdasági aktivitás növekedéséhez.
3. A kisebbség többségi nemzettől eltérő demográfiai stratégiája, a magas gyerekszám szintén az eltartottak, és ezáltal az inaktív arányát növeli, emellett körükben az aktív demográfiai csoportok tekintetében is az átlagnál alacsonyabb gazdasági aktivitás a jellemző.

4. A vidék hagyományosabb családképe, illetve a cigányság szokásos családmmodellje is előnyben részesíti a nők munkavállalástól való távolmaradását, és helyette otthoni munkavégzést, amely ezáltal az inaktivitást erősíti.
5. A népességszám csökkenése korrelációt mutat a település népességmegtartó képességével (fordított), az időskorúak arányának növekedésével és ezzel összhangban a fiatal, gazdaságilag legaktívabb népesség hányadának csökkenésével.

A munkanélküliek gazdaságilag aktív (tehát a fenti inaktívakkal csökkentett) népességhez viszonyított aránya (a munkanélküliségi ráta), a korábban a területi folyamatokra történő érzékenység bemutatása szempontjából használt relatív mutatónál sokkal többet elmond a települések valós problémáinak térbeli eloszlásáról, mélységéről (8. ábra).

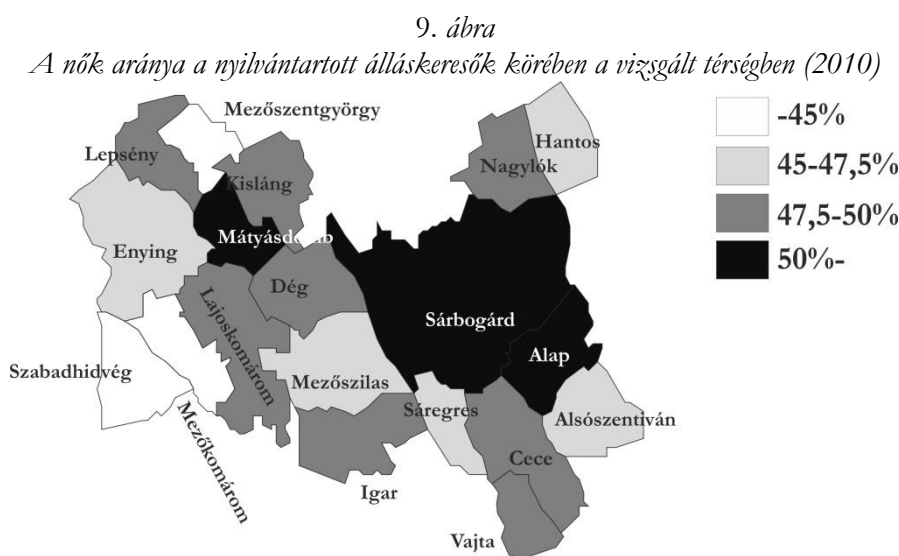

Adatok forrása: KSH
Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

Az így kapott adatok még szemléletesebben mutatják azokat a területi differenciákat, amelyek a térség települései között fennállnak. Az észak-dél törésvonalat reprezentálják Mezőkomárom, Igar, Vajta, de Cece és Szabadhidvég igen kedvezőtlen értékei is, amely szakadék mellett erőteljesen megjelenik a nyugat-kelet kettősség is (ennek szemléltetői Mezőszentgyörgy, Enying, Mátyásdomb, Szabadhidvég és Mezőkomárom munkanélküliségi adatai). A helyzet súlyosságát mutatja a 16%-os kategória mögött meghúzódó értékek alakulása is. Vajta esetében a gazdaságilag aktív népesség 18,9%, Igar esetében 26,1%-a nem tud mindennemű próbálkozásai ellenére sem elhelyezkedni. Ez utóbbi értékek igen magasnak tekinthetőek, közelítik, utóbbi esetében pedig meghaladják az országos átlag (2012-ben 10,7% (KSH)) kétszeresét is. A „délvidéken”, illetve a hátrányos helyzetű települések többségén található mutatók közel állnak Magyarország hagyományos válságtérségeinek (pl. Dráva-mente, Északkelet-Magyarország) hasonló mutatóihoz, amely, te-

kintve, hogy egyébként annak egyik fejlettebb területének részéről (Fejér megye) van szó, igen komoly, a korábban vázolt mélystruktúrákból (is) fakadó problémákat sejtet.

A leghátrányosabb helyzetű csoportok tekintetében fontosabb kérdés, hogy az egy-egy esélyhátrány mentén lehatárolt személyek mekkora arányt képviselnek a fenti munkanélküliek körében, amely már közel visz ahhoz, hogy a jelen vizsgálat tárgyát képező problémakör területi szélsőségei feltárujanak. A nők aránya a nyilvántartott álláskeresőkhöz viszonyítva nem is túl magas (több helyen alacsonyabb a férfiakénál), illetve nem is korrelál azokkal a területi differenciákkal, amelyeket a korábbi megállapítások előrevetítettek (9. ábra).

Adatok forrása: KSH
Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

A nők munkanélküliek körében vett kisebb hányadának a háttérében a nem körében tapasztalható alacsonyabb fokú aktivitás áll, amelyet elsősorban a vidéki családmódel, illetve a háztartási és gyermeknevelési kötelezettségek kapcsán meglévő belső munkamegosztás generál. A nők tehát nagyobb arányban maradnak távol a munkaerőpiactól, mint a férfiak, inaktivitásuk magasabb fokú, és ezáltal a nyilvántartott álláskeresők körében alulreprezentált csoportot képeznek. Joggal merül fel a feltevés, hogy ettől még esetleges elhelyezkedési szándékuk esetén sem tudnának a férfiakkal azonos esélyekkel munkába állni, amely problémakör bár a számok tükrében nehezen körvonalazható, jelen tanulmányban a későbbiek során áttekintésre kerül. A kérdőíves felmérés alapján definiált és körvonalazott leghátrányosabb helyzetű csoport (LHH) esetében azonban a nemi megoszlás magyarázó ereje igen kis fokú volt, amit az is igazolt, hogy bár a nők általában magasabb arányt képviselnek a 4-6 esélyhátránnyal rendelkezők körében, arányuk a felmérésben (50,9%) arra enged következtetni, hogy az LHH-sok csoportjában csupán a női létből kifolyólag nem nő meg jelentősen a nem aránya. Egyszerűbben fogalmazva tehát a vizsgálat rámutat, hogy ha valaki LHH-s munkanélküli és nő, akkor hátrányosabb helyzetű többi hasonló sorsú társánál,

ugyanakkor attól még, hogy valaki nő, nem sokkal nagyobb eséllyel lesz LHH-s munkanélküli, mintha férfi lett volna.

Hasonló a helyzet az EK rendelet alapján hátrányos helyzetűként definiált pályakezdők tekintetében is (10. ábra).

10. ábra
A pályakezdők aránya a nyilvántartott állás keresők körében a vizsgált térségben (2010)

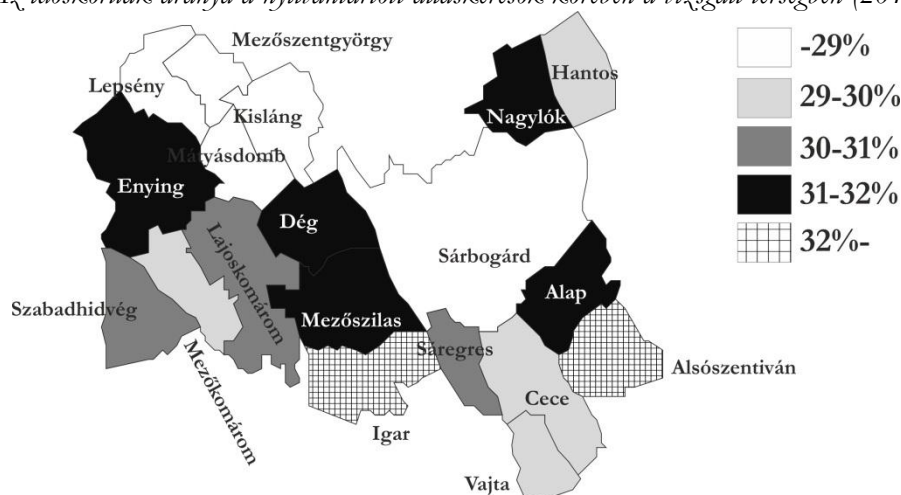
Adatok forrása: KSH
Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

A REM-mel mutatott alacsony fokú korreláció, illetve a munkanélküliségi rátáktól eltérő területi megoszlás, kiegészülve a státusz alacsony magyarázó erejével mind arra enged következtetni, hogy a nemi megoszláshoz hasonlóan, sőt annál még kisebb mértékben járul hozzá a pályakezdő lét az LHH-s munkanélküliek helyzetének romlásához. Ez persze logikus, mivel ahogy az eddigi tények mutatták, valószínűsíthetően a magas fokú inaktivitással párosuló előregedés az egyik fő magyarázó tényezője a válságtelepülések helyzetének, kiegészülve a mobilitási problémákkal, illetve ezek több járulékos elemével, amellyel szemben a pályakezdők hagyományosan mobilabb, erőteljes gazdasági aktivitást mutató, fiatal korösszetételű és általában magasabb iskolázottsággal rendelkező rétege szinte minden elemében ellentétben áll. A pályakezdők aránya tehát egyfajta komplementereként is értelmezhető az előregedésnek, amit az is mutat, hogy éppen azokon a településeken alacsony a hányaduk, ahol az inaktivitás erőteljesebb, illetve az időskorúak aránya magasabb. Ez alól kivételt természetesen a városok, illetve a demográfiai aktívummal rendelkező jelentősebb cigány kisebbséggel bíró települések (Alap, Alsószentiván, Cece, Vajta) képeznek.

Igen erőteljes magyarázó erővel rendelkezik azonban – amit az LHH-s munkavállalók 42,5 éves átlagéletkora is sejtet – az életkor, az időskorúak aránya a nyilvántartott állás keresők körében (11. ábra).

11. ábra

Az időskorúak aránya a nyilvántartott álláskeresőkhöz képest a vizsgált térségben (2010)

Adatok forrása: KSH

Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

A települések többségén (közel 74%-án) az időskorúak aránya a nyilvántartott álláskeresőkhöz képest meghaladta a 29%-ot, ami már önmagában is magas érték, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a falvak 57,9%-ban 30, 26,3%-ban 31, sőt 10,5%-ban még 32%-nál is magasabb volt ez a szám. Az időskorúak arányát tekintve az észak-dél kettősség erőteljesebb, mint a nyugat-keleti, de ez utóbbi is jól kirajzolódik. Kiemelkedő fontosságú szempont, hogy az LHH-s munkanélküliek közül 25,2%-volt időskorú is (50 év feletti), azaz a megkérdezettek több mint negyedénél ez az esélyhátrány is közrejátszott a munkaerőpiac periferiájára szorulásban.

Hasonló irányú, csak még erőteljesebb a kapcsolat az LHH-s pozíció és munkaerőpiactól való elszakadás időtartama között. A felmérésben részt vett munkanélküliek 63,7%-a tartozott azok közé, akik már két évnél hosszabb ideje nem tudtak – a közfoglalkoztatást leszámítva – semmilyen munkahelyen elhelyezkedni. Figyelembe véve, hogy ez európai uniós iránymutatás és a szakirodalom is 6 hónapnál húzza meg azt a határt, ahol a munkaerőpiaci reintegráció esélye olyan alacsonyra süllyed, hogy azt már hátrányos helyzetként kell kezelni, a vizsgált csoport ezen a területen tapasztalható „leszakadása” az egyik legsúlyosabb és legerőteljesebb problémaként veendő számba. A térség területi differenciáit e kérdés tekintetében a 180 napot meghaladó ideje munkanélküliek, nyilvántartott álláskeresőkhöz viszonyított hányada szemlélteti (12. ábra).

12. ábra

Az 180 napnál régebb óta munkanélküli státuszban lévők aránya a nyilvántartott álláskeresői körében a vizsgált térségben (2010)

Adatok forrása: KSH

Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

A területi differenciák a kérdés illetően megközelítése esetén jól láthatóan korrelálnak a korábban feltételezett és vázolt törésvonalakkal, míg a számok – Hantos kivételével mindegyik településen magasabb volt a tartós munkanélküliek aránya, mint 40% – a probléma súlyosságára hívják fel a figyelmet. Több település esetében (Kisláng, Enying, Mezőkomárom, Nagylók, Igar) fennállt, hogy a munkanélküliek több mint 50%-a, egyes esetekben pedig több mint 55%-a már 2 éve nem tudott elhelyezkedni. A sereghajtók esetében (Sáregres és Szabadhidvég) ez az érték eléri a 60%-ot.

Végezetül az egyik a REM értékére igen erőteljesen ható tényezőre, az alacsony végzettségűek arányára kell kitérni (13. ábra).

13. ábra

Az alacsony végzettségűek aránya a nyilvántartott álláskeresői körében a vizsgált térségben (2010)

Adatok forrása: KSH

Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

E tekintetben a nyugati területek hátrányosabb helyzete kézzelfoghatóan látszik a keleti településekhez viszonyítva, amely eltérés mellett kissé halványabb kontrasztokkal, de erőteljes az észak-dél kettőség is. A legrosszabb helyzetben, e tekintetben Mezőszentgyörgy van, amelyet nem sokkal jobb pozícióban Mátyásdomb követ. Előbbiben a nyilvántartott álláskeresők 60,3, utóbbiban 60%-a rendelkezett maximum általános iskolai papírral. A csak alapfokú végzettséggel bírók aránya erősen összefügg az idősebb munkanélküliek hányadával, illetve a kisebbségek magasabb számával, amely mögött elsősorban a cigányság rosszabb továbbtanulási esélyei, és így a közép- és felsőfokú oktatásban történő alulreprezentáltsága áll. Az LHH-s munkanélküliek 15,36%-a volt olyan, aki egyszerre rendelkezett az idős korából és az alacsony végzettségéből fakadó esélyhátránnyal. Azok közül, akik nem érték el még az 50 éves kort, csupán 51%-nak volt alacsony végzettsége, míg az 50 év felettieknél ez a szám mintegy 10%-kal magasabbnak adódott. Az, hogy a csoport egészére vetítve 53,9%-ot érintett az alacsony végzettségből fakadó esélyhátrány, felhívja a figyelmet az LHH-s munkanélküliek képzetlenségéből fakadó problémájának súlyosságára, és az igényre, hogy ezen probléma megoldására megfelelő stratégiák szülessenek.

5.3. A munkaerőpiac kínálati oldala, a leghátrányosabb helyzetű munkavállalók

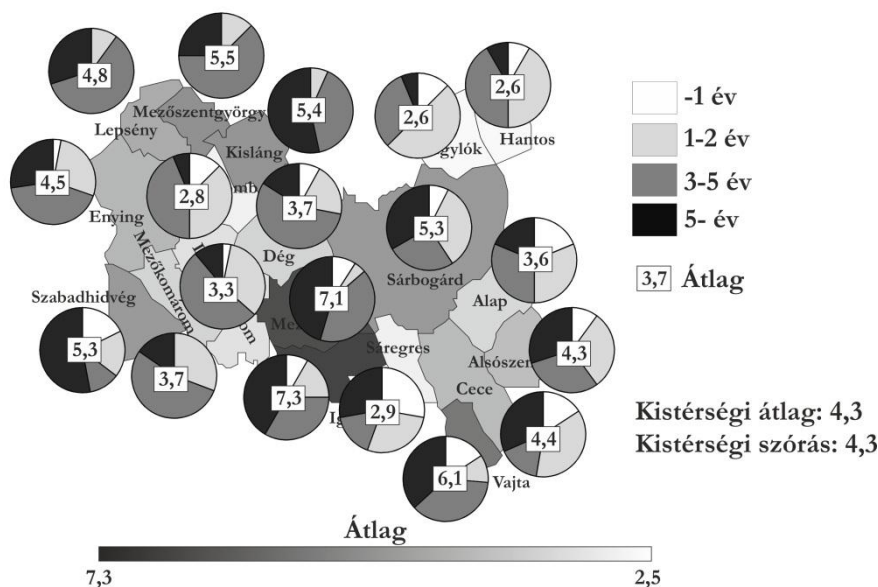
5.3.1. A munkaerőpiactól való elszakadás és a tartós munkanélküliség területi vetületben a leghátrányosabb helyzetű munkanélküliek csoportjában

A munkaerőpiac perifériájára szorult személyek esetében az egyik legsúlyosabb probléma a tartós munkanélküliség rögzülése, az úgynevezett hysteresis jelensége. Az annak elméleti hátterét képező hysteresis-tételben vázolt összefüggés rámutat, hogy a munkaerőpiactól való elszakadás az idő előrehaladásával exponenciális mértékben rögzül, azaz elérhető az a (idő)pont, amely fölött már csak igen célzott, a munkaerőpiaci (re)integrációt elősegítő lépések segítségével lehet a helyzetet orvosolni. Ezt az európai uniós források 6 hónap körülire teszik, jelen dolgozat pedig, tekintve a meglévő problémák mélységét, a differenciák láttatása céljából 2 évvel dolgozik. Ez utóbbi időtartam már bizonyosan olyan mértékű elszakadást jelent, amely a foglalkoztatási mélydepressziók erőteljes rögzülését eredményezi.

Ahogy a strukturális elemzésnél látható volt, a probléma a teljes álláskereső csoportra vetítve számottevő, a szélsőségek és a nehézségek azonban még erőteljesebbek, ha az leghátrányosabb helyzetűek körét vesszük alapul (14. ábra).

14. ábra

Az LHH-s álláskeresők munkanélküli státuszának időtartama, annak területi alakulása a vizsgált térségben

Adatok forrása: Saját felmérés
Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

A térség egészére jellemző átlag, mintegy 4,3 évnek adódott, ami igen magas, több mint négyszeresen meghaladja az Európai Unió munkanélküliséggel foglalkozó dokumentumaiban leggyakrabban közölt 6 hónapos – hysteresis szempontjából fontos – küszöböt. Ehhez az értékhez ráadásul egy hasonlóan magas 4,3-as szórás társult, amelyből következik, hogy a probléma erőteljes belső – területi – differenciákkal terhelt. A tartós munkanélküliség kérdése szempontjából leghátrányosabb helyzetben lévő települések között igen magas munkanélküliségi rátákkal rendelkező falvak találhatóak. Igaron, ahol a munkaerőpiactól való elszakadás időtartama átlagosan a legmagasabb volt (7,3 év), illetve Mezőszilason (7,3), de Vajtán és Szabadhidvégen is a térség munkanélküliségi mutatóinak maximumai jellemzőek. Ezen falvak mindegyikének ráadásul – ahogy arról a térség gazdasági szerkezetváltozásait és a válság hatásait bemutató résznél esett szó – igen magas fokú a negatív irányú rugalmatlansága is, azaz hátrányos helyzetük – a fentiek fényében érthető okokból – erőteljesen rögzült. A többi átlagon felüli értékkel rendelkező település nagy hányadára is igaz (Mezőszentgyörgy, Kisláng, Lepsény, Cece, Alsószer), hogy munkanélküliségi rátáik a térségben a magasabbak, a megyében pedig a legmagasabbak közé tartoznak. Ez alól a két kistérségi központ, Enying és Sárbogárd sem kivétel.

A fenti területi differenciák mögött komplex ok-okozati összefüggések állnak. Két elemről, a demográfiáról és a cigány népesség magasabb arányáról már korábban esett szó, amely elemek több szempontból is erősítik a munkaerőpiactól való elszakadás tartósságának rögzülését. Bár a fenti kérdés erőteljes szubjektív elemekkel is terhelt (munkavállalási morál, a segély és a fizetés egyéni hasznosságainak az aránya, esetleg mekkora részt akar/tud vállalni valaki a feketemunká-

ból, vagy egyéb pénzszerzési lehetőségekből), egyes elemeiben kevésbé döntés és elhatározás függő motívumokkal is magyarázható. Ezek közül a legfontosabbak a következők:

1. Alapfokú végzettséggel rendelkezők magas aránya, vagy nem megfelelő/elavult végzettséggel bírók nagy hányada, amely nem teszi lehetővé a munkahelyekért folyó versenyben történő helytállást. Nem megfelelő kompetenciák.
2. Nagycsaládosok, egyedülálló szülők, akiknek a munkaerőpiaci integrációját a gyermekek okozta kötöttség gátolja.
3. Alacsony KMI, amelynek részleteiről és hátteréről a későbbiekben részletesen esik majd szó.
4. Alacsony munkaerőpiaci rugalmasság.
5. Szegények magas aránya.

Mivel ezek kölcsönhatásrendszerei, ok-okozati összefüggései számos elemből tevődnek össze a hátterek részleteinek bemutatására a későbbiekben, tematikusan kerül majd sor. Ennek elsősorban az az oka, hogy bár a munkanélküliségi ráták magas értékeinek és azok rögzülésének a tartós munkanélküliség oka, a többi elemnek inkább okozata.

Mindezek mellett a tartós munkanélküliség önmagában is számos probléma forrása. A térség egyik alapvető nehézsége, amely az LHH-s munkanélküliek körében különösen nagy súllyal jelenik meg, a munkától való „elszokás”, egész konkrétan pedig a munkarendhez, illetve a munkavégzés szabályaihoz történő zökkenőmentes alkalmazkodó készség/képesség hiánya. Ennek alapja, hogy sokan élnek olyanok is a térségben, akiknek már a szülei sem tudtak állandó munkahelyen elhelyezkedni, azaz példaként sem kapták meg azokat a sémákat, amelyeket idősebben – és ez esetben a 30 év körüli kor is idősnek számít – már nem, vagy csak nehezen lehet megtanulni. Az egyéb életstratégiák alkalmazásának „megszokása” szintén távolítja az egyént a munkaerőpiactól, amelyet sok esetben nem helyettesít az otthoni munkavégzés nagyobb arányának megjelenése sem, azaz a munkába járó emberek nagyobb valószínűséggel művelik meg háztáji birtokaikat, mint azok, akik elméletileg – akár már évek óta – nem dolgoznak. A tény, tehát, hogy a munka nemesít, nagyon is igaznak tűnik.

A munkanélküliség rögzülésének másik közvetlen következménye a fentiekkel szoros összefüggésben álló „elkényelmesedés” és a rugalmatlanság növekedése, amelyek eredményeként az esetleg adódó lehetőségek elmulasztásának és visszautasításának valószínűsége is emelkedő irányt vehet. Ha pedig a munkavállaló úgy dönt, hogy mégis minden áron keres magának munkahelyet, ha esetleg fel is veszik (ennek minden gátja ellenére), nagyon nehezen fogja megszokni a munkavégzéssel járó kötöttségeket, többek között azt, hogy valaki folyamatosan irányítja, utasítja. Bár a rugalmassággal egy külön alfejezet részletesen is foglalkozik, már most megállapítható, hogy a

munkaerőpiaci (re)integrációt elősegítő egyetlen program sem lehet kellőképpen hatékony, ha ezt az LHH-s munkanélküliek esetében csoport specifikus sajátosságot nem építi be az akciótervekbe.

A tartós munkanélküliségből fakadó probléma, hogy annak elhúzódása egy idő után gyakran tétlenséggé válik, az egyénnek pedig felmerül egy természetes igénye arra, hogy valamit mégis kezdjen az idejével. Az állás elvesztéséből és az új munkahely megtalálásának nehézségeiből fakadóan az emberek kiszolgáltatottá válhatnak az olyan időtöltéseknek, mint a szenvedélybetegségek, a dohányzás, a passzív életmód, a fiatalabbak esetén pedig a bandázás, amelyek mellett, hogy a bűnözési rátákat növelik és a környezet (elsősorban lakókörnyezet) minőségét rontják, az általuk érintett személyek elhelyezkedési esélyeit is tovább gyengítik. Ezt a hatást fokozhatja, ha az egyének, a társadalom „dolgozó” tagjainak megítélése szerint esetlegesen negatív megvilágításba kerülnek, ami nem csak a depresszióra való hajlamot növelheti, de a motiváltságot is ronthatja. Éppen ezért fontos – és ez a közmunkaprogramok mellett szóló egyik legerősebb érv –, hogy mindenkinek lehetősége legyen az alkotó tevékenység végzésére, hogy értékesnek érezhesse magát, amelynek az önmagukat kevésbé kreatívan feltaláló emberek esetében a csoportos munkavégzés szorgalmazása az egyik legjobb módja. Ezen megoldás alkalmazásának szükségessége legsürgősebben a tartós munkanélküliség által leginkább sújtott településeken, Igaron és Mezőszilason és Vajtán jelentkezik.

A tartós munkanélküliség fontos eleme továbbá az anyagi helyzetre kifejtet hatás. Amikor valaki elveszti a munkáját – az LHH-s álláskereső csak kis hányada volt pályakezdő, akiknél ez nem történt meg –, először segélyben részesül, amely már eleve elmarad korábbi fizetésének összegétől, azonban a segélyezési időszak lejárta után – az időtartamokat látva elég sokan vannak ebben a helyzetben – folyósított szűkös anyagi erőforrások egyszerűen nem teszik lehetővé a megfelelő életminőség fenntartását sem. Az elszegényedés és az anyagi lecsúszás rögzülhet, amelynek komplex szociális/pszichológiai hatásai már más területek témakörébe tartoznak.

A tartós munkanélküliség átlagai tekintetében a korábban sejtett törésvonalak (a REM alapján feltételezett Ny-K-i, É-D-i, falus/városi stb.) kissé összemosódnak, a magas szórás és az ebből fakadó szélsőségek inkább mozaikosan, települési szinten, mint térségi dichotómiák mentén hatnak. Mindezek ellenére egyes térségi kettősségek érzékelhetők. A legrosszabb helyzetben lévő falvak (Igar, Mezőszilas, Vajta) kivétel nélkül a déli foglalkoztatási depresszió tagjai. Igar a munkanélküliség időtartamának átlaga tekintetében – akárcsak a munkanélküliségi rátáknál – szintén sereghajtó, a nyugati területek átlaga (4,9) pedig közel egy egész évvel magasabb a keletiekre jellemző értéknél (3,98). A területi differenciák mögött tehát egyértelmű okként ott van a tartós munkanélküliség is. Ezzel szemben a falu (átlag 4,4), város (átlag 4,9) kettősség nem jelenik meg,

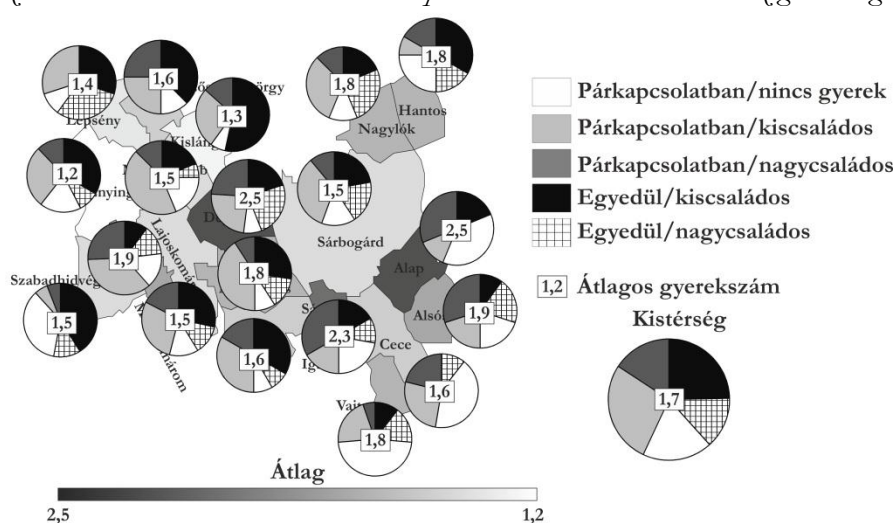
azaz a tartós munkanélküliség tekintetében előbbiek helyzete nem sokkal jobb, de nem is rosszabb utóbbiakénál. Ennek az oka elsősorban az, hogy bár a városi LHH-s munkanélküliek fiatalabbak, ezáltal – ahogy az később részletesen leírásra kerül – rugalmasabbak, kicsit képzettebbek stb., kompetenciáik még mindig nem érik el azt a minimális szintet, amely munkaerőpiaci (re)integrációjuk esélyeit érezhető mértékben erősítené. Bár a fiatalok esélyei jobbak, még mindig elég rossz a helyzetük ahhoz, hogy ez érdemben a kiemelkedésükben ne tudjon segíteni. Éppen ezért igaz az is, hogy a népesebb települések sem állnak jobban a munkanélküliség időtartamának kérdésében. Ezzel szembe erőteljes a különbség a cigány népesség által lakott és nem (vagy kevésbé) érintett települések viszonylatában. A 2001-es KSH adatok szerint cigányok által lakott falvak esetében az időtartamok átlaga 5,1, szemben az általuk nem lakott (Mátyásdomb is ilyen volt 2,8-as átlagával) településeken 3,5. Ez elég erőteljes differencia, amely, a 2001 óta bekövetkezett változásokat is figyelembe véve a cigány népesség által lakott települések körébe sorolva Enyinget és Sárbogárdot is 5 és 2,9 évre növekszik. A cigány népesség által lakott falvak helyzete tehát rosszabb, amely tény természetesen csupán abból fakad, hogy a kisebbségi csoportok a munkaerőpiacon hátrányos helyzetbe kerülnek, elhelyezkedési rátáik rosszabbak lesznek, munkanélküliségük pedig tartósabban rögzül.

5.3.2. A családi állapot hatása a hátrányos munkaerőpiaci helyzetre az LHH-s munkanélküliek körében

A családi állapotot legalább két oldalról, a szülő státusza, illetve a gyermekek száma felől kell megközelíteni. Előbbi esetben a hátrányos helyzet egyértelműen definiált, hiszen azok a szülők szenvednek ilyen hátrányt, akik vagy, mert elváltak, vagy egyéb okból, de egyedül kell, hogy gyermeküket felneveljék. A gyermekszám tekintetében azonban a hátrányos helyzet körvonalazása már koránt sem ilyen egyszerű feladat. Egyfelől kérdéses, hogy szabad-e arról hátrányos helyzetként beszélni, ha valakinek van gyermeke, és ha el is fogadjuk ezt a terminológiát, akkor is, hány gyerektől számít esélyhátránynak az, ha valaki családost. Jelen vizsgálat esélyhátránynak tekinteti, ha valaki legalább 2 gyermeket nevel, függetlenül attól, hogy párkapcsolatban vagy egyedül teszi azt, hangsúlyozva, hogy az egyedülálló szülők munkaerőpiaci esélyei sokkal rosszabbak, mint akár párkapcsolatban élő, vagy gyermektelen társaiké, természetesen csak és kizárólag a munkahelyekért folyó verseny tükrében. A térségben az LHH-s munkanélküliek körében tapasztalható átlagos gyerekszám 1,7 volt, amely az országos átlagnál (1,3) némiképp magasabb és alapvetően a cigány népesség körében tapasztalható nagyobb gyermekvállalási hajlandóságra, illetve a szegényebb csoportok szintén magasabb ilyenén szándékára vezethető vissza (15. ábra).

15. ábra

Az LHH-s munkanélküliek családi állapotának területi alakulása a vizsgált térségben

Adatok forrása: Saját felmérés

Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

A területi differenciák az átlagok tekintetében számottevőek, ami abban válik nyilvánvalóvá, hogy egyes falvakban az értékek az igen magas 2,5-öt is elérték (Alap, Dég), vagy megközelítették (Sáregres), míg máshol az országos átlagot sem haladták meg (Enying). A városok LHH-s álláskeresőinek gyermekszáma átlagosan jóval alacsonyabb (1,35), mint a falvaké (1,74), ami arra enged következtetni, hogy a térségben – az LHH-s munkanélküliek körében – még él az a hagyományosan a falvakra jellemző, mára azonban összességében már koránt sem annyira általánosan igaz állítás, miszerint a gyermekvállalási hajlandóság meghaladja a városokban élő lakosok ilyen értékeit.

Elsőre furcsának tűnhet, hogy nem mutatkozik egyértelmű kapcsolat a munkanélküliségi ráták és a fenti értékek között, azaz hogy a munkanélküliek és ezáltal a települések helyzetében nem játszik olyan fontos szerepet a családi állapot, mint ahogy azt feltételezni lehet. Ezen elem munkaerőpiaci statisztikákban tapasztalható hatásainak vizsgálatánál azonban figyelni kell arra, hogy a magas gyerekszám közvetlenül nem a munkanélküliségi rátát, hanem az inaktív gazdasági szereplők arányait növeli meg számottevő mértékben. Ennek ellenére természetesen a munkanélküliségi rátára is hatást gyakorol, azonban nem mindegy, hogy a számláló, vagy a nevező módosításával (a gazdasági inaktivitás magas arányának a kezelése teljesen más eszközöket igényel, mint a munkanélküliek esélyeinek javítása). A kérdés a gazdaságilag aktív népeiséget a család státuszán keresztül, közvetetten érinti, így annak területi differenciáinak pontos összefüggéseinek megismeréséhez nem a munkanélküliségi rátával, hanem az inaktív népesség arányával kapcsolatos korrelációt kell elemezni. A kapcsolat e tekintetben szinte egyenes arányú, azaz a magas gyerekszámú falvakban az inaktivitási ráta is magas (pl. Igar, Sáregres, Alap, Alsószentiván, Nagylók stb.), míg ott, ahol előbbi érték alacsony, az inaktivitás is fordítottan alakul (pl. Enying, Lepsény, Kisláng,

Mezőszentgyörgy, Mátyásdomb). Úgy néz ki tehát, hogy az inaktivitás mögött a demográfiai válságon kívül az LHH-s munkanélküli népesség körében igen erőteljesen a magas gyerekszám okozta korlátozott mobilitás és rosszabb anyagi helyzet húzódik meg. A családi állapot a munkanélküliek rugalmasságát is befolyásolja és bár az összefüggés nem annyira kézzelfogható, mint az inaktivitási rátákkal kapcsolatban, de a magasabb gyerek számmal rendelkező települések esetében a felső harmadban szereplő falvakhoz kivétel nélkül alacsonyabb álláskeresői flexibilitás (f-érték) társult.

Térségi szinten – és ehhez a belső területi differenciák csak hozzáadnak – az LHH-s álláskeresőik körében kiemelkedően magas azoknak az aránya, akik egyedülállóként nevelnek egy, kettő, esetenként még ennél is több gyermeket. Arányuk Nagylókon, Lepsényen, Dégen és Alsószentivánon a legmagasabb. Helyzetük elég kilátástalan, mivel egyedüli szülőként szinte idejük 100%-át felemészti a gyermeknevelés, illetve az azzal járó egyéb kiegészítő tevékenységek (vásárlás, utazás stb.). A fő probléma esetükben az, hogy esetleges (számottevő) szülői támogatás nélkül munkavállalásuk csak akkor – és abban az esetben is igen korlátozott munkaidőben – oldható meg, ha a gyermekek elhelyezését bölcsődében, vagy valamilyen oktatási intézményben meg tudják oldani. Ennek egyik fő gátját a csecsemők esetében a bölcsődék korlátozott száma és kapacitása, illetve esetenként költségtérítési jellege gátolja, mivel az LHH-s munkanélküliek csoportjának jelentős része a kiadásai növekedését nem engedheti meg magának. A bölcsődei szolgáltatás korlátozottsága falun sokkal erőteljesebb, mint az egyébként szintén túlterheltséggel küzdő városok esetében, amely elem a falu-város kettősséget tovább erősíti utóbbi javára. Megoldást a bölcsődék számának növelése, fogadóidejük emelése, esetlegesen esti bölcsődék és óvodák létesítése jelenthetne.

Az általános iskolák esetében a munkaerőpiaci rugalmasságnak erőteljes gátat szab, hogy a gyerekek legjobb esetben is legkorábban 7 órától és maximum – napközi igénybevételével – 3-4 óráig maradhat az intézményben. Akkor, ha az LHH-s munkanélküliek számára rendelkezésre álló reális munkalehetőségeket nézzük, a legnagyobb valószínűséggel megszerezhető három műszakos állások rendszerével ez a beosztás teljesen inkonzisztens, azaz a nappali műszakot leszámítva a gyerekek elhelyezése nem megoldható. Az egyedülálló szülőknél további akadály, hogy a gyermek mobilizálása az esetlegesen magas költségek mellett csak a saját munkára is fordítható idő kárára oldható meg, vagy alternatív módon kivitelezendő, amely alternatívák (pl. buszközlekedés, vonat) a fiatal gyerekek számára nemcsak veszélyesek, de a személyiségfejlődésükre is károsan hathatnak. Ennek mérséklését segítené elő, ha a diák buszjáratokat elválasztanák a tömegközlekedéstől, illetve ha azokon a sofőr mellett pedagógus, nevelő is utazna a gyerekekkel. A középiskola rendszere ettől nem sokban tér el (ami az időtartamokat illeti), azonban egyfajta előny, hogy a 14-18 éves

fiatalok esetében már az önállóság egy magasabb fokát lehet feltételezni, amely az egyedülálló szülőt tehermentesítheti.

A legnagyobb nehézséget persze az jelenti, ha a szülő egyedülálló és nagycsaládos (kettőnél több gyerek) egyszerre, mivel ekkor, ha a gyerekek eltérő életszakaszokban járnak a fiatalok egyéni tevékenységei az időben eltolva következhetnek, vagy egymással ütközhetnek, amit mind a szülő ideje, mind a pénze, mind a leterheltsége (ez utóbbi a gyerekekre is igaz) megszenvednek. Az egyedülálló, nagycsaládos LHH-s munkanélküliek aránya Lepsényben (30%) volt a legmagasabb, amely falut szorosan követett Nagylók (25%), és Dég (24%). E tekintetben egyes falvak kifejezetten jó képet mutattak, hiszen több olyan település is adódott (Alap, Kisláng, Mezőszentgyörgy), ahol egyetlen ilyen helyzetben lévő személy sem került a mintába.

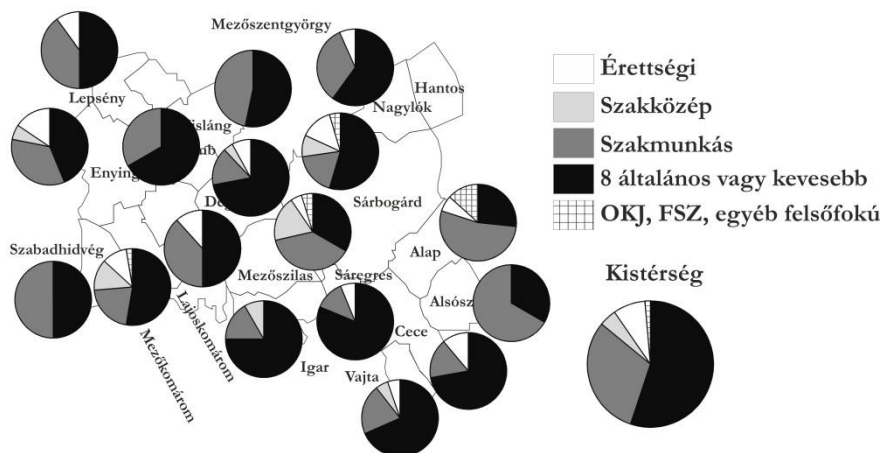
Kicsit jobb a helyzet, ha a munkanélküli párkapcsolatban él, mivel ekkor a nagyszülők és a bölcsődei/oktatási rendszeren kívül egy kiegészítő elemként megjelenik a házastárs, vagy párkapcsolat esetén az élettárs, aki fel tudja vállalni a gyermekekkel kapcsolatos teendők egy részét. Ilyen családból származott a megkérdezett LHH-s munkanélküliek közel fele (43,8%). Legnagyobb arányban Mezőkomáromban (61,54%) és Mátyásdombon (56,15%) vannak jelen, de számottevő ezen „modell” megjelenése Alsószentivánon, Igaron, Mezőszentgyörgyön, Mezőszilason és Sáregresen is, amely települések szinte kivétel nélkül magas inaktivitással és munkanélküliségi rátákkal rendelkeznek. Ez elsősorban azt engedi sejtetni, hogy a párkapcsolatban élő gyerekes családok, a fiatalok elhelyezése szempontjából előnyben részesítik az egyik szülőt otthon maradását és inaktív státuszba kerülését az egyéb alternatívákkal szemben. Éppen ezért ez esetben – amely az egyedülálló szülőknél is megjelenik – egy másik elemre, nevezetesen a jövedelmi viszonyok családmérettel fordított arányú változására kell kitérni, mivel az egyébként is szegény családok jövedelmi viszonyait tovább nehezíti, ha az eltartottak és az inaktívak száma nő, még akkor is, ha a különböző passzív eszközök, segélyek ezt némiképp ellensúlyozzák. Ha nincs egyéb kiegészítő jövedelem, az egy kereső, 3 vagy több eltartott struktúra csak igen szegényes életszínvonal mellett működhet.

Összességében a területi szélsőségek némiképp korrelálnak a REM alapján feltételezett képpel, ugyanakkor nem elhanyagolható az a tény sem, hogy a városok a családi szerkezet tekintetében kedvezőbb helyzetben vannak, a differenciák pedig mozaikosabb struktúrát mutatnak, kiemelkedően kedvező helyzetű falvakkal (pl. Kisláng, Lepsény, Lajoskomárom stb.) és hátrányos pozíciójú településekkel (pl. Dég, Alap, Sáregres stb.).

5.3.3. A leghátrányosabb helyzetű munkanélküliek képzettsége és a munkaerőpiac által preferált kompetenciák alakulása az Enyingi és a Sárbovárdi kistérségben

A munkanélküliek csoportjának strukturális elemzése rámutatott, hogy az alacsony végzettségűek magas aránya nemcsak, a térség egyik legsúlyosabb problémája, hanem a munkaerőpiaci helyzetben tapasztalható területi differenciák egyik fő okozója is. Az általános áttekintés mellett éppen ezért fontos kitérni arra a problémakörre, hogy a munkaerőpiactól elszakadó, az ebből fakadó problémák magját képező LHH-s munkanélküliek esetében ez a kérdés milyen súllyal és milyen térbeli sajátosságokkal jelenik meg. A térség egészére átfogóan megállapítható, hogy e tekintetben az egyik legsúlyosabb esélyhátrányról van szó, amely ráadásul erőteljes területi differenciákkal terhelt (16. ábra).

16. ábra
Az LHH-s munkanélküliek képzettségi viszonyainak területi alakulása a vizsgált térségben

Adatok forrása: Saját felmérés
Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

Ami elsőre feltűnik, hogy míg a csak alapfokú, vagy annál alacsonyabb végzettséggel rendelkezők aránya több, mint 50% (55,1%), addig a szakmunkás bizonyítványt birtoklók hányada alig haladja meg a 30%-ot. Még rosszabb a helyzet abban az esetben, ha a szakközépiskolai, érettségi, vagy bármilyen felsőfokú papírral rendelkezők arányát vizsgáljuk, az LHH-s munkanélküliek többsége (85,1%) ugyanis nem rendelkezik ilyenekkel.

A felsőfokú végzettséggel bírók köre igen szűk (1,4%), ami egyfelől utal arra, hogy bár több OKJ, FSZ vagy akár BSc, MSc diploma piacképessége megkérdőjelezett, a legrosszabb helyzetbe kerüléstől a felsőfokú képzettség általában „megmenti” a munkaerőpiacra kilépő, ott boldogulni kívánó személyeket. A képzettség fokának illetően történő emelése tehát nagy valószínűséggel növeli az elhelyezkedési esélyeket, azaz az akár csak OKJ-s bizonyítvány megszerzése is az esetek többségében többszörösére emeli a munkaerőpiaci (re)integráció esélyét. Megjegyzésként említést

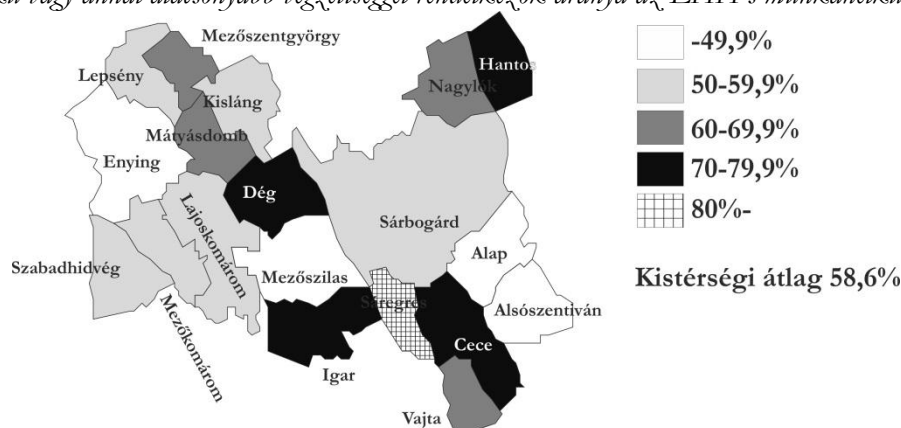
kell tenni arról a jelenségről is, hogy egyébként a magasabb végzettség megszerzéséhez szükséges anyagi támogatást eleve csak a legalább országos átlag jövedelemmel rendelkező családok tudják túlzott áldozatvállalás nélkül biztosítani, amely közösségekben az LHH-s munkanélküliek környezetére jellemző problémák jelentős része nem jelenik meg, tehát az esélyhátrányok száma önmagában is kevesebb, amelynek csak egy plusz eleme a piacképesebb végzettség. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők igen koncentrált területi eloszlást mutatnak. Elsősorban Sárbogárdon fordulnak elő, ahol a fiatalabb korszerkezet mellett a nagyobb népességmegtartó képesség is hozzájárul a képzettebb munkaerő egy részének helyben maradásához. Az Alapon megjelenő magas arányát az alacsonyabb „egyedszám” generálta, így ez esetben a %-os hányad mögé kell tekinteni. A képzettség megoszlása szempontjából a faluban 3-an rendelkeztek felsőfokú végzettséggel, ketten OKJ-s bizonyítvánnyal, egy személy felsőfokú szakképzésen elsajátítható papírral, amely személyek életkora kivétel nélkül 20 és 30 év közé esett. Általánosságban is igaz, hogy a magasabb – FSZ, főiskola, OKJ – végzettséggel rendelkezők átlagosan 9,25 évvel fiatalabbak, többségében 20-30 év közöttiek, mint alacsonyabb képzettséggel rendelkező társaik. Azokon a településeken, amelyek kevésbé érintettek a demográfiai válság következményeitől (pl. Sárbogárd, Lepsény, Kisláng), tehát magasabb a képzettségi színvonal is, bár, ahogy ez a térségi átlagból látszik, nem jellemző, hogy, valaki LHH-s munkanélküliként magasabb fokú végzettséggel rendelkezzen. A helyzetet tovább rontja, hogy ahogy arról a mobilitást vizsgáló résznél esik részletesen szó, ezen erőteljesen immobilis réteg nem is nagyon tud a megfelelő közép és elsősorban felsőfokú képzettséget igénylő képzőhelyekre eljárni és azok képzésein részt venni, ezáltal pedig munkaerőpiaci esélyeit – holott igény lenne rá – javítani.

A humánerőforrás-fejlesztés lehetőségei szempontjából az egyik legfontosabb csoportot a középfokú végzettséggel rendelkezők képezik, mivel jelenleg a legtöbb képzés bemeneti követelménye hozzájuk van igazítva. Ha valaki rendelkezik középfokú bizonyítvánnyal saját erőből, de gyakran állami támogatással is jó eséllyel indulhat egy-egy az esélyeit érdemben növelő OKJ-s vagy FSZ bizonyítvány megszerzésére. Azon személyek elszakadása pedig a munkaerőpiactól, akik valamilyen szakmával rendelkeznek koránt sem olyan fokú, mint a csak alapképesítésben részesülő 8 általánost, vagy még azt sem birtoklók köre. Arányuk Alsószentivánon érte el a maximumot (66,7%), amely települést a sorban Mezőszilas (61,9%) és Alap (60%) követett. A sereghajtók között olyan falvak szerepelnek, ahol a középfokú végzettséggel rendelkező LHH-s munkanélküliek 1/3-nál kisebb hányadban jelentek meg (Cece – 27,8%, Dég – 28%, Hantos – 25%, Igar – 25%, Mátyásdomb – 33,3%, Sáregres – 18,8%, Vajta – 31,6%). Bár látható, hogy a legrosszabb foglalkoztatási helyzetben lévő falvakban a középfokú végzettségűek aránya általában alacsonyabb, mégsem állítható egyértelmű és cáfolhatatlan együttmozgás e tekintetben. Mi az oka ennek

a jelenéségnak? A szakmával, vagy szakközépiskolával rendelkezők esetében a legnagyobb problémát a nem megfelelő képzettség, a súrlódásos munkanélküliség jelensége (elavult a megszerzett végzettség, a munkanélküli esetleg valamely pótlólagos feltételnek nem felel meg, vagy épp az információhiány miatt nem is tud az egyébként meglévő, de ebből kifolyólag számára ismeretlen munkalehetőségről) jelenti. Az LHH-s munkanélküliek közül a felmérésben részt vettek mindössze 3,3%-a rendelkezett az agráriumhoz kapcsolódó végzettséggel, akik legnagyobb számban mezőgazdasági gépész ismeretekkel bírtak. Ebben a szakmában a helyi agrárium telített és az ágazat munkaerőigénye egyébként sem éri el azt a szintet, hogy a mezőgazdaság kiemelkedő foglalkoztatási volumennel rendelkezessen. Komoly probléma továbbá, hogy számos olyan végzettséget lehet a célcsoport tagjainak birtokában találni, amely csupán magánvállalkozóként, vagy egyes ágazatok – például a kereskedelem – erőteljes növekedése esetén javítanak az elhelyezkedés esélyeit (pl. cukrász, bolti eladó, kertész). Ezen vállalkozások elindításához azonban a hagyományosan tőkeszegény és a vállalkozói tudás híján lévő személyek többsége nem rendelkezik megfelelő erőforrásokkal. A képzettségek igen nagy hányada elavult, vagy olyan – aktuálisan – válságágazathoz tartozik, mint az építőipar, amelynek munkaerőigénye szintén erőteljesen alulmúlja a rendelkezésre álló erőforrásokat. Területi szempontból a szakmunkás végzettségűek aránya általában magasabb, mint a szakközépiskolai vagy érettségi bizonyítványt birtoklóké és összességében is, a középfokú és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya kedvezőbb a jobb munkaerőpiaci rátákkal jellemezhető falvakban és városokban. Az érettségivel rendelkezők köre igen szűk, az LHH-s munkanélküliek mindössze 8,3%-a birtokolja ezt az elhelyezkedés szempontjából koránt sem előnyös végzettséget (arányuk a két városban Enyingen, és Sárbogárdon a legmagasabb). Az érettségizettek körében az elsődleges probléma a szakma hiánya, illetve, hogy az ilyen végzettséget nyújtó intézmények elsősorban a felsőoktatásba való belépésre és nem a munkaerőpiaci helytállásra készítene fel. Éppen ezért a piaci szféra nem tud mit kezdeni az effektíve szakmával nem rendelkezők köréve, akik, ha nem tudják vagy akarják folytatni tanulmányaikat a középfokú végzettségűek csoportjának leghátrányosabb helyzetű tagjaivá válhatnak. Területi megoszlásuk tekintetében a korábban előre jelzett törésvonalak jól látszanak, azonban a kontrasztok és a probléma súlyossága akkor tűnik ki a legerőteljesebben, ha a munkaerőpiaci (re)integrációt szinte ellehetetlenítő alapfokú, vagy annál alacsonyabb végzettségűek aránya kerül bemutatásra (17. ábra).

17. ábra

Az alapfokú vagy annál alacsonyabb végzettséggel rendelkezők aránya az LHH-s munkanélküliek körében

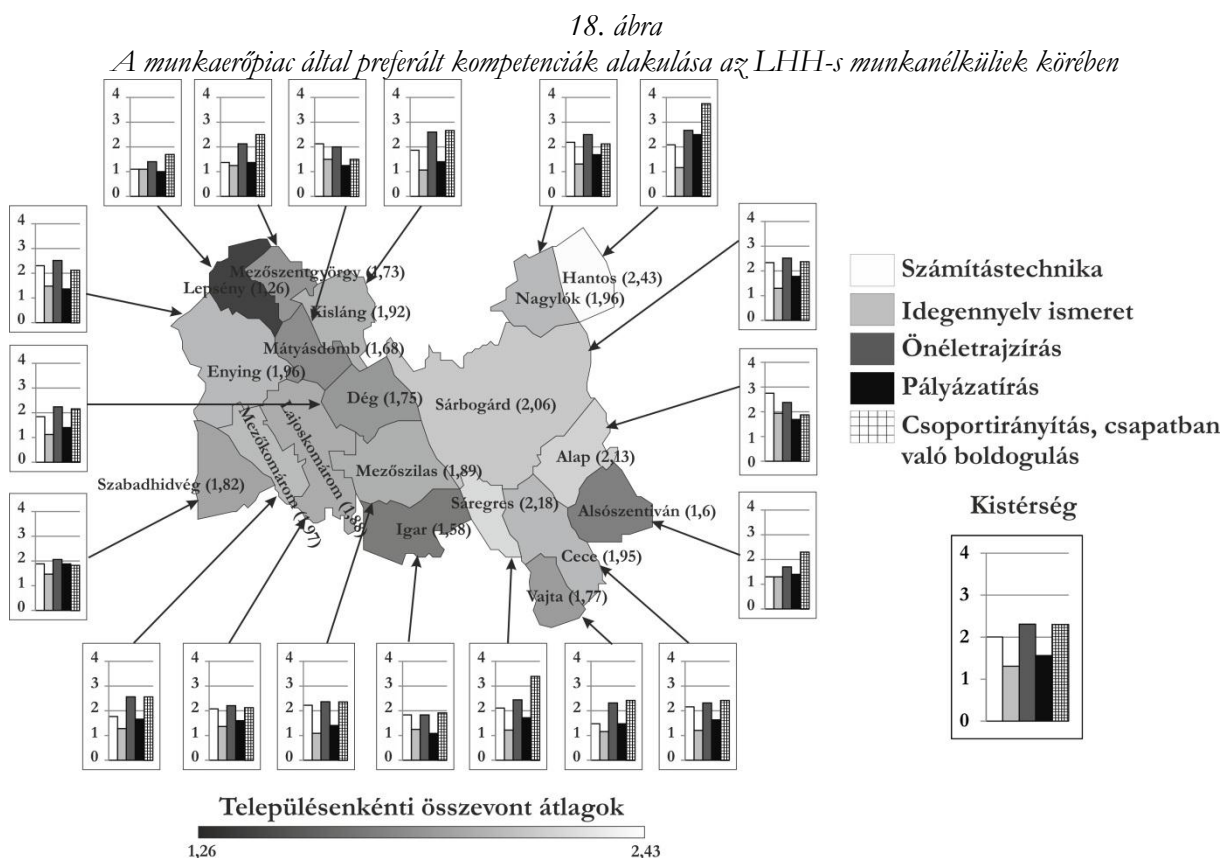
Adatok forrása: Saját felmérés

Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

Az alacsony végzettség nem csak közvetlenül (szakma hiánya), de áttételesen is rontja a munkaerőpiacon történő elhelyezkedés esélyeit. A szakma hiánya és a legalább középfokú végzettséggel rendelkező „konkurens” munkaerő egyértelmű előnye mellett ugyanis a 8 általánossal vagy kevessebbel bíró munkavállalók a tapasztalatok szerint az általános kompetenciák tekintetében is alulmaradnak a munkahelyekért folyó versenyben. Az esetenként előforduló, de relatíve kis arányú analfabetizmus mellett gyakoribb a funkcionális analfabetizmus megjelenése, amely nemcsak hogy a piaci szférában történő helytállást, de a munkahelykereséssel járó általános elvárások teljesítését is megnehezíti. Igen komoly probléma, hogy a számítógéphez nem vagy kevésbé értő, a mindennapi adminisztrációban elvesző személyek nem tudnak megfelelően jelentkezni a különböző képzésekre, illetve passzív eszközökre, támogatásokra, nem áll módjukban a munkaerőpiaci igények figyelemmel kísérése és ezáltal az azokhoz történő alkalmazkodás. A fenti esélyhátrányok miatt az alapfokú végzettségű munkavállalók piaci szférába történő elhelyezkedése szinte megoldhatatlan, így esetükben különösen felértékelődik az olyan eszközök szerepe, mint az állami szféra közfoglalkoztatása, vagy a civil szféra munkaerőpiaci reintegrációt segítő lehetőségei. A csoport specifikus problémái indokoltá teszik, hogy számukra direkt és célirányos képzési struktúrákat dolgozzanak ki, mivel a jelenlegi tapasztalatok azt mutatják, hogy a túlnyomórészt érettségire vagy szakmára építő OKJ-s és egyéb képzések nem tudják megfelelő mértékben felvenni és jobb elhelyezkedési esélyekkel kibocsájtani az alapfokú végzettségű munkavállalókat. Területi szempontból arányuk Sáregresen a legnagyobb (itt a végzettek 81,3%-a rendelkezett maximum alapfokú papírral), amelytől nem sokkal maradnak el Igar (75%) és Hantos (75%) értékei sem. Dégen 72, Cecén 72,2% tartozik a csoporthoz. Ezen települések közül a többség a déli, Dég pedig a nyugati hátrányos helyzetű területhez tartozik. Összességében a kistérségek munkaerőpiaci szempontból vett hátrányos helyzetét mutatja, hogy a kedvezőbb, de koránt sem túl jó 40-50% közötti értékeken

kívül, a falvak és városok többségében a leghátrányosabb helyzetű munkavállalók több mint fele maximum csak alapfokú végzettséggel rendelkezik. Mivel az ő munkaerőpiac felé történő orientálásukra eddig a közmunkaprogramon kívül más eredményes eszköz nem adódott, ezért ezen esélyhátrányra megfelelő megoldási alternatívák alkotása, illetve a meglévők részleteinek kidolgozása kiemelt feladat. A kérdéshez tartozik, hogy az érintettek helyzetét tovább rontja, hogy tartós elszakadásuk a munkavállalástól nagy valószínűséggel bekövetkezik, amelynek következtében párhuzamosan romlani kezdenek anyagi kilátásaik, motivációs és moralitással kapcsolatos mutatóik, illetve a megélhetési kényszerből fakadóan a feketemunka vállalására való hajlandóságuk, annak minden hátrányával (járulékfizetés elmaradása) és kockázatával (kiszolgáltatott munkahely, bérezés, munkaidő, esetlegesen nem megfelelő munkakörülmények) együtt.

A munkaerőpiacon preferált kompetenciák alakulása sok hasonlóságot mutat a képzettségi szinttel, azzal a különbséggel, hogy egyes ismeretek – amelyeket az iskolákban nem, vagy nem kellő hangsúllyal szoktak oktatni, azonban a „való életben” is elsajátíthatóak – kedvező értékekkel bírnak (18. ábra).

Adatok forrása: Saját felmérés
Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

Térségi szinten és a települések többségében is az idegen nyelvismeret alakult a legrosszabbul. Átlaga összesített formában alig haladta meg az 1-et (1,31), ami tekintve, hogy ez volt a legalacso-

nyabb választható érték, gyakorlatilag a nullához konvergál. Az alacsony számok háttérében elsősorban az húzódik meg, hogy a vizsgált csoport körében megszerzett végzettségeket adó intézmények (szakközépiskola, szakmunkásképző stb.), nem, vagy a gimnáziumok esetében csak kis mértékben fektetik a hangsúlyt az idegen nyelv, illetve az azzal kapcsolatos készségek elsajátítására. Ebből kifolyólag a vizsgált csoport tagjai még megfelelő igényeik esetén sem rendelkeznek a nyelvtanulás lehetőségével, amelyet a magán tanárnál való önképzés terén nehezít a később tárgyalt, a csoport tagjaira jellemző rossz anyagi helyzet is. A jellemzően rossz mobilitással rendelkező LHH-sok ráadásul a tanulás céljából sem nagyon tudnak mobilizálódni, így effektíve kénytelenek beérni a helyi középfokú oktatási intézmények képzési vertikumával, amely alternatívák közül egyedül a Petőfi Sándor Gimnázium kínál némiképp versenyképes nyelvi képzést. Éppen ezért nem meglepő, hogy a nyelvismeret kompetenciájának alacsony foka egyúttal az egyik leghomogénebb területi eloszlást mutató tényező, hisz a hátrányos helyzet e tekintetben térségi szinten hasonló elemekből és mind a két kistérségben egyaránt ható tényezőkből táplálkozik. A nyelvismertet tekintetében a sereghajtó ötös Kisláng (1,07), Mezőszilas (1,09), Lepsény (1,1), Dég (1,12), Vajta (1,16), Lepsény kivételével a legrosszabb helyzetben lévő (igen magas REM-el jellemezhető) települések körébe és ezáltal a térségi foglalkoztatási depresszió magjába esnek. Ezzel szemben a vezető ötös Lajoskomárom, Szabadhidvég, Enying, Mátyásdomb és Alap közül csak Mátyásdomb tartozik a sereghajtók közé.

A térségi szinten 1,56-os átlagértéket adó pályázatírási képesség, települési szinten nézve egy enyhe ÉK-DNy lejtőt képez. Mivel az értékek elég alacsonyak, és a legjobb mutatóval rendelkező Hantos esetében is éppen, hogy eléri a 2,5-öt, komoly területi háttérhatásokra vonatkozó ok-okozati összefüggéseket e tekintetben sem érdemes keresni. Ez persze nem változtat azon a tényen, hogy az utolsó két helyen végzett kompetencia egyike sem haladja meg (még települési szinten sem), a nem túl jónak mondható közepes 2,5-ös értéket, azaz ezen két elem esetében tulajdonképpen annak teljes hiányára kell következtetni.

Kicsit jobb a helyzet a számítástechnikai ismeretek terén, amelyek összességében nézve éppen elérték, a településeken többségén (Lajoskomárom, Hantos, Sáregres, Mátyásdomb, Cece, Nagylók, Mezőszilas, Enying, Sárbogárd, Alap) azonban meg is haladták a 2-es átlagot. Ezt az értéket két oldalról megközelítve szükséges értelmezni. Egyfelől, ahogy az korábban kiderült, a munkanélküliek jelentős része idősebb munkavállaló, amely személyek aránya az LHH-s munkanélküliek körében még felül is reprezentált az álláskeresők teljes csoportjához képest. Ezek a munkanélküliek a számítástechnikával fiatal korukban, az iskolák padjai között még nem, vagy nem igen találkoztak, azaz többségük átélte és nem beleszületett az információs forradalom vívmányainak megjelenésébe, amelyek terjedését 1990 előtt még bizonyos mértékben korlátozták is (COCOM lis-

ták). Ebből kifolyólag illetően ismereteket csak az szerezhették, akiben volt kellő elszántság és affinitás, hogy a változásokhoz alkalmazkodjon, és azokat kövesse. Erre azonban az LHH-s munkanélküliek csoportjába tartozó idősebb személyeknek sok esetben még a lehetősége (anyagi korlátok) sem adódott meg, arról nem is beszélve, hogy az új ismeretek integrálása a képzettségi szint csökkenésével egyre nagyobb nehézségeket és erőfeszítéseket von maga után. Ez az összefüggés húzódik meg egyfelől a falu-város kettősség kialakulásában, másfelől pedig Enying és Sárbogárd (2,3) vezető értékei mögött. Másfelől azonban az LHH-s álláskeresők körében is egyre magasabb azoknak az aránya, akik 1980 után születtek, azaz többségében már az iskolákban is találkoztak a folyamatosan megjelenő számítógépekkel. Ők jelen felmérésben 23,93%-ot tettek ki, sőt voltak olyanok is (igaz csupán 10,58%, akik 1986 után születtek, azaz már szinte kötelező jelleggel vettek részt számítástechnika oktatásban (mire ők elérték az ehhez szükséges iskolás kort, a térség általános és középiskoláinak legtöbbszörében már elindult a számítástechnika tanrendbe integrált oktatása). Az általános és később középiskolában szerzett tudás pedig az egyre olcsóbb és ezáltal a kedvezőtlenebb anyagi helyzetűek számára megfizethető számítógépek otthoni megjelenésével kiegészülve könnyen épült be a hétköznapi szintű, gyakorlati ismeretek körébe, ezáltal növelve a csoport általános számítástechnikai kompetenciáit és javítva munkaerőpiaci integrációs esélyeit. A jobb számítástechnikai ismeretek szükségességénél fontos hangsúlyozni, hogy ez a kompetencia nem csak a kedvezőbb elhelyezkedési esélyek szempontjából fontos, hanem elengedhetetlen a hétköznapi ügyintézés, információszerzés és nem utolsósorban a tanulásban és a képzéseken történő hatékony részvétel szempontjából is. Területi alapon vizsgálva a kérdést annak ellenére, hogy mennyire általánosnak vélt kompetenciáról van szó, a vizsgált tényezők közül ez az, amelyik a második legnagyobb – átlagokra vetített – terjedelemmel (1,65) rendelkezik. A sor élén olyan települések állnak, mint Alap, Enying, Sárbogárd, de tőlük nem sokkal marad el a középszerűbe sorolható Cece, Hantos, Lajoskomárom, Mátyásdomb, Mezőszilas, Nagylók és Sáregres sem. Az élboly esetében feltűnő, hogy mind a két megyeszékhely jó értékekkel szerepelteti magát, amely a korábban vázolt két megközelítés tekintetében a fiatalok által képviselt elem magasabb hányadára vezethető vissza. Alap kiugró értéke önmagában nem sokat jelent, ugyanis ilyen alacsony átlagoknál akár csak egy jobban képzett munkanélküli is az 5-ös érték felé tudja mozdítani az összesített eredményt, amely természetesen túlnyomórészt továbbra is – a többség esetében – az alsó hányadban mozog (ezt a problémát kiküszöböli a városokban és a legtöbb faluban tapasztalható nagyobb mintanagyság). A középszerű munkanélküliségi ráta és REM tekintetében vett differenciáltsága arra a két fontos összefüggésre világít rá, miszerint a számítástechnikai ismeret megléte, vagy hiánya – az idegen nyelvismerethez hasonlóan – nem sokban járul hozzá az elhelyezkedési esélyekhez, illetve hogy a mára vidéken is kiépített színvonalas (elég csak a Mátyásdombi ki-

emelt felszereltséggel rendelkező igen nívós általános iskolát tekinteni) számítástechnika oktatás az ebben a kompetenciában meglévő különbségeket már kezdi összerosni.

A munkaerőpiaci helyzet szempontjából előbbi állítás kiemelése fontos. Problémát (vagy éppen jó hírt) ugyanis az jelent, hogy a fenti két kompetencia a kérdéses személyek végzettségével, jó eséllyel megszerezhető munkahelyeknél nem, vagy csak kevésbé nyomnak a latba, mivel azok inkább a magasabb elvárásokkal és elsősorban minimum középfokú végzettséggel (nem ide számítva a szakmunkás képzettséget) végezhető állásoknál számítanak – a pályázatírást is ide sorolva – alapkövetelménynek. Éppen ezért kell a hangsúlyt a maradék két elemre, az önéletrajzírásra és a legfontosabb csoportírányításra, csapatban való boldogulásra helyezni.

Térségi szinten sajnos ezek a kompetenciák sem mutatnak túl kedvező értékeket. Az önéletrajzírás átlaga a 2,25-ös, a csapatban való boldogulása a 2,32-es átlagot vette fel, amelyhez a fenti sorrendben 1,27-es és 2,25-ös terjedelem, illetve 0,33-as és 0,54-es szórás társult. Az önéletrajzírás fontossága önmagában a piaci szférában megszerezhető munkahelyekért folyó versenyben jelenik meg, azonban az is számottevő elem, hogy ennek alakulásából lehet következtetni a verbális és elsősorban az íráskészségre, amelyek a versenyszféra munkahelyeinél, elsősorban a tercier szektorban elengedhetetlenek. A települési átlagok alakulása szempontjából e tekintetben is megmutatkozik egy ÉK-DNy és kisebb mértékben egy K-Ny szakadék, mindegyik esetben előbbi előnyére.

A csapatban való boldogulás képessége érte el átlagban (2,32) és települési szinten is a legmagasabb értékeket (Hantos – 3,75, Sáregres – 3,4, Kisláng 2,67). Ez az egyetlen olyan kompetencia, amely 3-at meghaladó átlaggal bírt, és amely egyébként összefüggést mutat a munkanélküliségi ráták területi eloszlásával is. Egy két kivételtől eltekintve ugyanis, ott, ahol magasabb volt a munkanélküliségi ráta 2010-ben, alacsonyabb volt a csapatban való boldogulás képessége és fordítva pl. Igar, Vajta, Mátyásdomb, Szabadhidvég, Lepsény, Alap, Hantos, Nagylók stb. Tehát ezen kompetencia megléte valóban növeli az LHH-s munkanélküliek elhelyezkedési esélyeit, ami érthető, azon munkakörök fényében, amelyek a csoport számára reálisan elérhetőek. Ilyenek többek között az idényjellegű, szakképesítést nem igénylő mezőgazdasági munkák, építőipari és egyéb segédmunkák, illetve a kiemelkedő foglalkoztatási volumennel rendelkező közmunkaprogram, amelyek mindegyike előnyként, sőt sok esetben alapelvárásként jelöli meg, hogy a munkanélküli megfelelő csapatjátékos és ezáltal nagyobb hatékonyságú munkaerő legyen. Ezen kompetencia tekintetében is él, sőt a fenti elemeknél még élesebb egyfajta észak-dél, nyugat-kelet törésvonal, az észak és a kelet javára, amelyek korábban a REM és a munkanélküliségi ráták tekintetében is megjelentek.

Más a helyzet a csoportirányítás képességével kapcsolatban, amellyel az LHH-s munkanélküliek többsége nem vagy nem megfelelően rendelkezik. Ilyen képesítéssel senki sem bír, azonban ami még komolyabb nehézség, hogy a többség az ehhez szükséges kompetenciáknak is híján van. A fő problémát az okozza, hogy ha még valaki kvalitását tekintve alkalmas is lenne rá, hogy egy-egy brigádot elvezessen, a többiek elfogadása nélkül erre aligha nyílna módja, ilyen fajta „legitimációt” pedig nagy valószínűséggel nem a jobb képességekkel rendelkező személyek, hanem a többséggel egy értékrenden és képzettségi színvonalon állók kaphatnának. A probléma ezen aspektusa nem a munkahelyekért folyó versenyben csúcsosodik ki, hanem a közfoglalkoztatás, mint aktív munkaerőpiaci eszköz alkalmazásának és alkalmazhatóságának kérdésében. A jelenlegi szabályozás ugyanis nem ad szakirányítói gárdát a brigádok élére, azaz erre a posztra is a javarészt LHH-s munkanélkülieket tömörítő foglalkoztatás helyettesítő támogatásban részesülők közül kell embereket megbízni, akiknél a fent említettekből fakadó feszültségforrások egyértelműen kiütköznek. Megoldást egy szakirányítói gárda kiképzése és alkalmazása, esetlegesen az LHH-s munkanélküliekre alapozott hasonló végzettséget adó képzési elem beiktatása, vagy a szakirányító kezébe megfelelő szankcionálási, és ami még fontosabb motivációs eszközök adása jelentene. Jelenleg a csoportirányítás kompetenciája homogén eloszlás mellett igen alacsony értékekkel jellemezhető. A kompetenciák aggregált átlagának értékelése lehetővé teszi, ezen problémakör területi differenciáinak érzékletes módon történő szemléltetését. Ebből a szempontból a három legfontosabb megállapítás a következő:

1. A legrosszabb helyzetben Lepsény LHH-s munkanélküliei vannak, amely falu kedvezőtlen munkaerőpiaci helyzetével kapcsolódik a Lepsény-Mezőszentgyörgy-Mátyásdomb-Dég foglalkoztatási depressziós tengelyhez.
2. A déli depresszió tagjai közül a sereghajtók közé tartozik Igar, Vajta és Alsószentiván is, ahol a fent vázolt módon az alacsony végzettségűek magas aránya korrelál az alacsony fokú kompetenciákkal.
3. A városok (Enying és Sárbogárd), illetve a kedvezőbb REM-el jellemezhető ÉK-i falvak LHH-s munkanélkülieinek a kompetenciái magasabb fokúak, vagy közel megegyezők a térség átlaghoz képest, amely tény a fent részletezett okokra vezethető vissza.

Komoly probléma, hogy a képzettség hiánya mellett az általános munkaerőpiaci kompetenciák is igen kedvezőtlenül alakulnak, hiszen míg előbbi fejlesztése a megfelelő képességekre építve idősebb korban is megoldható, addig a munkaerőpiaci alkalmazkodóképesség és a megfelelő rugalmasság elsősorban fiatalabb korban javítható. Az, hogy a legjobb átlagokat mutató települések sem érik el a 2,5-ös szinten (Hantos, 2,43) rámutat, hogy szükséges, vagy ezen elemek erősítése az LHH-s munkanélküliek körében, vagy másik oldalról a foglalkoztatóknál kell beépíteni az alapve-

tő kompetenciák fejlesztését. Természetesen előbbi esetben nem egyszerű kompetencia alapú oktatásról van szó, mivel korosabb munkavállalókat is érint a probléma, a munkaerőpiaci rugalmasság hatékony fejlesztése csak egyéb esetlegesen szakismeretet adó képzés keretein belül, a képzési struktúrába integrálva (elsősorban esti középiskolák, OKJ, FSZ) oldhatóak meg kellő hatékonysággal.

A képzettség kérdését számos térségi differencia terheli – észak-dél, nyugat-kelet, magasabb munkanélküliségi ráta-alacsonyabb átlagok, gyengébb kompetenciák-magasabb REM – amely tény egyfelől a területi különbségek meglétére, másfelől az alapok hiányára, mint okra világítanak rá. Hatékony terület- és településfejlesztés tehát elképzelhetetlen anélkül, hogy ezen problémakört megfelelő súllyal ne vennék figyelembe, különösen azokban a falvakban és városokban, ahol az értékek közelítenek az 1-hez.

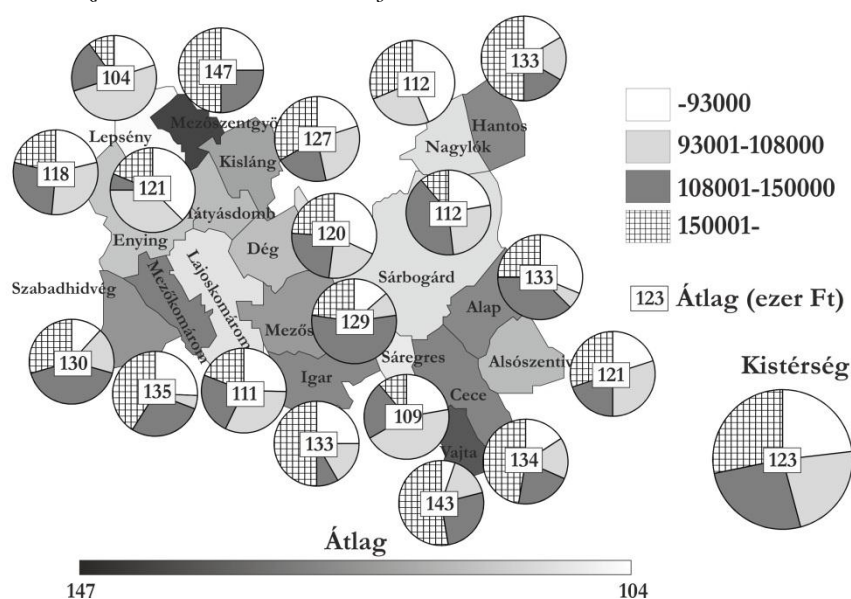
5.3.4. Az LHH-s munkanélküliek által elvárt jövedelmek területi alakulása

A munkaerőpiac keresleti és kínálati oldala közötti feszültségeket sok egyéb mellett a vállalkozások által fizetendő bérek, illetve az álláskereső által elvárt jövedelmek eltérősége generálja. Bár ezek közül előbbi az erősebb (a munkavállaló megélhetési okokból kénytelen a nyomott bért is elfogadni) több szempontból fontos az álláskereső körében kialakult bérpreferenciák feltárása is. A legfontosabb kérdések, amelyekre ennek vizsgálata rámutat a következők:

1. Mekkora az a települési szinten átlagos összeg, amelyért a munkavállalók (többsége) már kellően motiváltnak érzik magukat ahhoz, hogy dolgozzanak és lehetőségeikhez mérten a lehető legjobban teljesítsenek?
2. Mennyire rögzült a minimálbér a köztudatban?
3. Hogyan vélekednek az LHH-s munkanélküliek munkaerejük piaci értékéről, azaz mekkora összeget tartanak reálisnak képzettségük tükrében?
4. Mennyire rugalmas a csoport a bérezés tekintetében?
5. Melyek azok a területi differenciák, amelyek a fenti kérdéseket kísérik?

Területi vetületben vizsgálva a kérdést az első feltűnő elem, hogy a települések közti differenciák kissé elhalványulnak, a töréspontok kevésbé szélsőségesek, a szórás pedig az átlag felét sem éri el (41995 Ft), amelyet az 19. ábra is szemléltet.

19. ábra
Az LHH-s munkanélküliek jövedelmi elvárásainak területi alakulása

Adatok forrása: Saját felmérés
Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

Térségi szinten az első meglepő dolog, hogy az LHH-s munkanélküliek körében relatíve alacsony a bruttó minimálbért (93 ezer Ft), illetve annál alacsonyabb összeget elfogadók aránya (23%). Tekintettel a képzettségi és anyagi helyzetre, illetve az általános munkaerőpiaci kompetenciák alakulására, ez a szám igen kicsinek mondható, amit csak tovább súlyosbít, hogy az érintett munkaerő foglalkoztatása az esetek többségében még minimálbér mellett sem kifizetődő a vállalkozásoknak. A legmagasabb értékek Nagylókon (43,8%), Mátyásdombon (37,5%), Dégen (32%) és Alapon (31,3%) adódtak, azaz a települések igen heterogén körét érintette a szórás, ami igazolja, hogy az alacsonyabb bérigény önmagában nem sokat változtat a települések és a vizsgált csoport munkaerőpiaci helyzetén.

A minimálbér és a kötelező bérminimum közötti összegeket igénylők aránya a minimálbérrel vagy kevesebbrel is beérők hányadánál némiképp kisebb (22,7%), míg a 108 ezer és 150 ezer Ft közötti összegre vágyóké kicsit magasabb (25,9%). A legnagyobb részt azok teszik ki, akik munkaerejüket még ennél is drágábbra 150 ezer Ft feletti összegre árazzák be (28,2%). Az érezhetően szürreális számok – és az azokat hordozó területi differenciák – mögött komplex, a települési szinten tapasztalható és értelmezhető összefüggések állnak, így a miértekre nem térségi, hanem elsősorban a falvak és a városok szintjén kell választ keresni.

A bérigényeket befolyásoló egyik legfontosabb elem a végzettség és az ebből fakadó alacsonyabb vagy magasabb bérigény. Ezen relációban a térség településeit három csoportba érdemes sorolni:

1. Logikusan viselkedő települések, amelyekben az alacsony végzettségűek arányának megfelelően a bérigény csökken, vagy nő (pl. ha az alapfokú végzettségűek aránya magasabb, a bérigény átlaga alacsonyabb).
2. A realitások felé elmozduló települések, amelyeken a bérigény mind az alapfokú, mind a középfokú végzettségűek aránya esetén közelít a minimálbérhez, ezáltal a bérigények átlaga is alacsonyabb lesz.
3. Szürreális elvárásokkal rendelkező LHH-s munkanélkülieket tömörítő települések, amelyekben a képzetlenek magas arányához kiemelkedő bérigény társul.

Az első csoportba tartozik a térség településeinek többsége. Ott ahol az alapfokú végzettségű munkavállalók aránya nagyobb (Lepsény, Mátyásdomb, Dég, Lajoskomárom, Nagylók, Sáregres, Sárbogárd), általában a bérigények is lefelé tolódtak el, illetve fordítva, ahol több volt a magasabban kvalifikált személy (Mezőszilas, Alap, Alsószentiván), fölfelé. A felmérésben részt vett alapfokú végzettséget birtokló álláskereső elvárásai átlagosan 118 ezer Ft körül alakultak, amelynél mintegy 12 ezer Ft-tal többet közel 130 ezer Ft-ot szerettek volna a középfokú vagy magasabb végzettségűek kapni. Látszik, hogy ezeken a településeken is túlárta magát a munkaerő, amely probléma legélesebben a harmadik típusnál ütközik ki, ok-okozati összefüggéseinek feltárására tehát ott kerül sor.

A második csoportba Enying tartozik. A város esete furcsának tűnhet, azonban az átlag mögé nézve ez az eredetileg „logikátlan” kapcsolat könnyen feloldódik. A bérigény tekintetében a térségi szinten tapasztalható összefüggések, nevezetesen az alapfokú végzettségűek alacsonyabb (Enyingen 106 ezer Ft), illetve a középfokon képzettek magasabb (119 ezer Ft) jövedelmi elvárásai megvannak. A lefelé való eltolódását ezért tulajdonképpen nem a trendek megtörése, csupán a munkanélküliek racionálisabb (rugalmasabb) bérigénye hívja életre. Az ebbe a csoportba tartozás tehát inkább előny, mint hátrány, ami sajnálatos módon csak egyetlen várost tömörít.

Sokkal gyakoribb a szürreális bérigény, ami a harmadik csoportba tartozó településeken (Mezőszentgyörgy, Kisláng, Szabadhidvég, Mezőkomárom, Igar, Hantos, Cece, Vajta) a munkaerőpiaci rugalmasság csökkenését, a munkanélküliek bér általi motiváltságának magasabb határértékét eredményezte. A munkaerőpiaci helyzet tekintetében ezek a települések mondhatóak a leghátrányosabb pozíciójuknak, ezért fontos feltárni azokat a mögöttes okokat, amelyek a fenti helyzetet kialakították. A szituáció a végzettséggel nem magyarázható, mivel az elvárások azokkal éppen ellentétesen alakulnak. Az egyik legfontosabb háttér tényező az érintett települések LHH-s álláskeresői kedvezőtlen anyagi helyzete. A szegénységben élők aránya igen magas volt szinte minden olyan településen, ahol a magas bérigény megfogalmazódott. Ezek közé tartozott különösen Kisláng és Szabadhidvég, de Mezőszentgyörgy, Vajta és Igar is. A maradék kettő faluban,

Cecén és Hantoson is magasabb volt a szegénységben élők aránya, mint 60%. A komolyabb anyagi gondokkal küzdő családok számára a magasabb jövedelem elérése nem csak egyéni motiváció, de létkérdés is, ami sok esetben – a fenti példák mindegyikében – a bérigények emelkedéséhez vezethet. Persze ez bizonyos értelemben a realitásokkal szembe mutathat, mivel más oldalról a „csak legyen valami” hozzáállás is indokolható lenne, azonban a kérdőívezés eredményei ezt nem igazolták vissza. A kérdésben a szubjektum erejét mutatja az is, hogy az ezekben a falvakban élő munkanélküliek egyéb területen vett rugalmassága is a sereghajtók között alakult. Tipikus példa erre Mezőszentgyörgy, Cece és Vajta esete, ahol a rugalmassági mutató elérte, illetve erősen megközelítette a térségre jellemző minimumot.

A térszerkezet 18. ábrán látható alakulásában további tényezők is szerepet játszanak. Enying és Alap esetében az anyagi helyzet térségi általános trendektől eltérő mozgása (a magasabb jövedelműek magasabb aránya) is a magasabb jövedelemátlag kialakulása felé hat. A gazdasági racionalitás elve szerint ugyanis, a jelenleg is jobb anyagi körülményekkel rendelkezők csak magasabb bérért kínálják fel a munkaerőpiacon munkaerejüket.

A kialakult különbségeket magyarázza a pályakezdők arányának területi eloszlása is, mivel a közéjük tartozó LHH-s munkanélküliek bérigénye jellemzően jóval alacsonyabb, mint társaiké. Magasabb hányaduk az átlag leszorítását eredményezi, amely egyfelől a városok, másfelől pedig Lepsény esetében játszik kulcsszerepet az alacsonyabb bérigény és az egyik klasszikus törésvonal (a népességszám szerinti) létrejöttében. Ez az összefüggés több elemből táplálkozik, amelyek közül a legfontosabbak a kötöttségek kisebb fokú meglétéből eredő eleve magasabb rugalmasság, a tapasztalat hiányából fakadó kisebb versenyképesség, amelyet a bérigény leszorításával kompenzálnak, illetve az általában meglévő, jobb háttér (nincs saját alapítású családjuk), amely lehetővé teszi, hogy „egy ideig” kisebb fizetéssel is beérjék. Ott, ahol a pályakezdők kisebb arányban reprezentáltak (Kisláng, Mezőszentgyörgy, Szabadhidvég, Mezőkomárom, Igar), a tapasztaltabb munkavállalók magasabb hányada és bérigénye fölfelé mozdította az átlagot.

A jövedelmi elvárások alakulásával kapcsolatban említés szintjén ki kell térni a feketemunkára és illegális tevékenységekre is, mivel ezek folytatása, mint alternatíva, amennyiben megfelelő jövedelmet biztosít, szintén felfelé tornázza a motivált munkavállalás bérigényének átlagait.

A fentieket összefoglalva a térségi képről és a REM által előírányzott törésvonalakról a következő állításokat kell megfogalmazni:

- Az észak-dél törésvonal erőteljesebben, de a nyugat-keleti is jól láthatóan kirajzolódik.
- A falu-város eltérés kevésbé markáns, de a falvak helyzete a bér tekintetében vett rugalmasság szempontjából rosszabb, mint a városoké.
- A magasabb népességszámú települések bérigénye átlag alatti (111 ezer Ft).

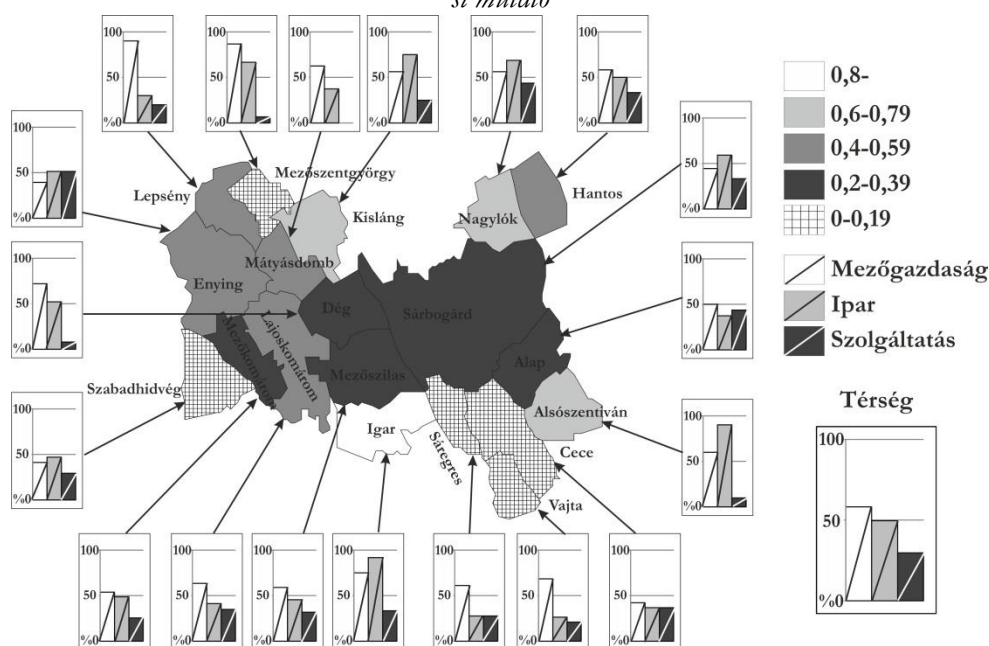
5.3.5. Az LHH-s munkanélküliek foglalkoztatással, munkaidővel és bérezéssel kapcsolatos preferenciái

A preferenciarendszerek három legfontosabb dimenziója a bérezés, a munkaidő, illetve a szektorok. Ezek mellett külön kezelt, de szintén jelentős preferenciák a korábban tárgyalt jövedelemmel kapcsolatosak és a későbbiekben sorra kerülő foglalkoztatási szférákhoz kapcsolódó vélekedések is.

A legmagasabb fokú rugalmasság az LHH-s álláskeresőik körében a szektorok tekintetében mutatkozik meg (20. ábra).

20. ábra

Az LHH-s munkanélküliek szektorpreferenciáinak területi alakulása és a szektorokkal kapcsolatos flexibilitási mutató

Adatok forrása: Saját felmérés

Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

Effektíve ez az a preferenciarendszer, ahol a legtöbb a „mindegy” típusú hozzáállás és ezáltal a legmagasabb fokú az alkalmazkodókészség. Térségi szinten a mezőgazdaság dominál (58,2%), amit elsősorban a terület meghatározó és történelmi gyökerekre visszanyúló agrárgazdasági múltja generál. Nem utolsó szempont továbbá az sem, hogy – és ezt a fenti arány is igazolja – az LHH-s munkanélküliek többsége számára éppen ez az a szektor, amely a legnagyobb eséllyel kínál munkalehetőséget, illetve amelynek az elvárásai, a meglévő képzettségi viszonyokhoz némiképpen – bár elsősorban csak időszakosan – korrelálnak.

Igen jelentős az ipari munkavállalást szívesen felvállalók száma és aránya is (49,6%), ami tekintve a térség válság előtti, de napjainkban is érzékelhető foglalkoztatási struktúráját (amelynek alapja a szocializmus idején történő iparfejlesztési politika, illetve az 1990-től 2008-ig tartó idő-

szak változásai voltak) érthető. Az alapvetően ipari foglalkoztatást kínáló nagyvárosok által (Székesfehérvár, Dunaújváros) uralt térségben a munkavállalók jelentős részét a szekunder szektor köti le, amely ezáltal természetesen az LHH-s munkanélküliek körében, is mint preferált alternatíva jelenik meg. Bár a foglalkoztatói elvárások a felé mutatnak, hogy ez a szektor elsősorban – szinte kivétel nélkül – a legalább középfokú végzettséggel rendelkezőket veszi föl, mégis feltételezhető, hogy a gyengébb képzettségi viszonyokkal bírók számára is kínálhat munkaalkalmat, amennyiben azok a betanulható munkakörökben egyéb szempontból helyt tudnak állni. Ez utóbbi összefüggés szintén növeli a szekunder szektorban elhelyezkedni szándékozók és az iparban reális kitörési pontot látók és azt preferálók számát. A vizsgált csoport átlagéletkorát tekintve az ipari preferenciák szempontjából a szocialista rendszer eszmerendszerének utóhatásai, a munkásosztályt preferáló gazdaságfejlesztés is fontos szerepet játszik.

A legkisebb aránnyal (29,7%) a harmadik szektor, a szolgáltatás jelent meg. Ez logikus, mivel olyan területről van szó, amelynek munkaalkalmi túlnyomó részben nem nyitottak a relatíve képzetlen, illetve elsősorban ipari képzettséggel rendelkező LHH-s munkanélküliek számára. Nem véltetlen tehát, hogy az egyébként is szürreális, jelenlegi helyzetből nehezen elérhető, többségében „rózsaszín galléros” munkahelyek kisebb érdeklődésre tartanak számot, a preferenciák tekintetében pedig csupán a csoport kb. negyedénél kerülnek megemlítésre. Ellenpontot ebben a szektorban a Balaton parti turizmus képezhet, mivel annak elvárásai elsősorban nem a végzettségre, hanem a vendégekkel való megfelelő bánásmódra, a munkaerő állóképességére, rugalmasságára, tanulékonyágára, csapatban való boldogulására, illetve külső megjelenésére építenek, amely területeken – bár az LHH-s álláskeresőket esélyhátrányai azért érzékelhetőek –, az érintett csoport tagjai is képesek lehetnek helytállni.

Települési szinten a fenti összefüggések árnyaltabb képet mutatnak. A városok esetében a mezőgazdaságot preferálók aránya csökken, míg a falvakban hányaduk szinte kivétel nélkül magas. A városi életmód és tradíciók hatása, hogy Enyingen mindössze 39,4%, Sárospatakon pedig 44,4% volt olyan LHH-s munkanélküli, aki ezt az ágazatot részesítette volna előnyben. Azokban a falvakban, ahol a mezőgazdaság szerepe kissé háttérbe szorult (a többi szektorhoz vett relatív aránya tekintetében), mint például Kislángon, Nagylókon, Alsószentivánon, elsősorban a fejlettebb falusi ipari tradíciók, illetve a fő foglalkoztatók foglalkoztatási struktúrájának kisugárzó hatásai (Kisláng és Nagylók esetében Székesfehérvár, Alsószentiván esetében Dunaújváros) jelennek meg az alacsonyabb értékek magyarázataként. Ezen települések ugyanis jobb közlekedési helyzetükből fakadóan a megyeszékhely és Dunaújváros ipari létesítményeihez abszolút és relatív értelemben is közelebb helyezkednek el, a falvak lakosságának pedig jelentős hányada napjainkban is ezekben tud munkához jutni. Nem meglepő, hogy az LHH-s munkanélküliek is többre értékelik az így

kialakult lehetőségeket, mint a frekvenciátaltabb elhelyezkedésű településeken élő társaik. A városok a tercier szektorok preferenciái tekintetében is kiemelkednek, ami érthető, ha a struktúrájánál is említetteknek megfelelően figyelembe vesszük, hogy jelenleg ezeken a településeken túlnyomó részben a szolgáltatási szféra foglalkoztatói a meghatározóak. Enying esetében az értékek még a sárbogárdiaknál is magasabbak, ami elsősorban a balatoni turizmusban látott lehetőségeknek, illetve munkaalkalmaknak köszönhető. A helyi szolgáltatási szféra magasabb szerepének jelentőségét a preferenciák alakulásában igazolja az a tény is, hogy a városokra jellemző állítások már nem mondhatóak el az ipari szektor esetében Enyinggel és Sárbogárdal egy kalap alá vett falvak viszonylatában.

Az agrárszektorral kapcsolatos preferenciákban több további összefüggés is tükröződik. Az Enyingi kistérségben tapasztalható magasabb értékek (Lepsény, Mátyásdomb, Dég, Lajoskomárom, Mezőkomárom), illetve a Sárbogárdi kistérség déli falvaiban előforduló számok (Igar, Vajta, Alsószentiván, Sáregres) jól visszaadják egyfelől a múltbéli foglalkoztatási szerkezet fejekben való továbbélését (az említett települések többségében az agrárszektor dominanciája volt jellemző 1990 előtt), másfelől pedig a jelenlegi struktúrát, azaz azt, hogy az Enyingi kistérség településeinek életében a mezőgazdasághoz kapcsolódó munkaadók munkaerőigénye számottevőbb, mint a Sárbogárdi kistérség településeinek többségében.

A mobilitási viszonyok (MFÁ Index), illetve a szubjektív mobilitást mutató KMI alakulása tükröződik abban a feltűnő jelenségben, hogy ahogy a fő foglalkoztatóktól vett távolság növekszik, az ipart preferálók hányada csökken, minimumát pedig egyértelműen a déli periferián elhelyezkedő falvakban (Lajoskomárom, Sáregres, Cece, Vajta) éri el. Az itteni területek leszakadásának egyik leg súlyosabb problémája a relatív frekvenciátaltság, amellyel éppen ezért külön fejezet foglalkozik, azonban itt kell megjegyezni, hogy mennyire feltűnően erőteljes ezen térbeli hatások rögzülése a leghátrányosabb helyzetű munkanélküliek hozzáállásában. Ott ugyanis, ahol az ipari foglalkoztatók elérhetőek, sokkal többen „bíznak” az adott szektorban történő elhelyezkedésben, mint délen, ahol, ezáltal a rugalmasság és az alkalmazkodóképesség is csökken, ezzel részben hozzájárulva a munkanélküliségi problémák állandósulásához is.

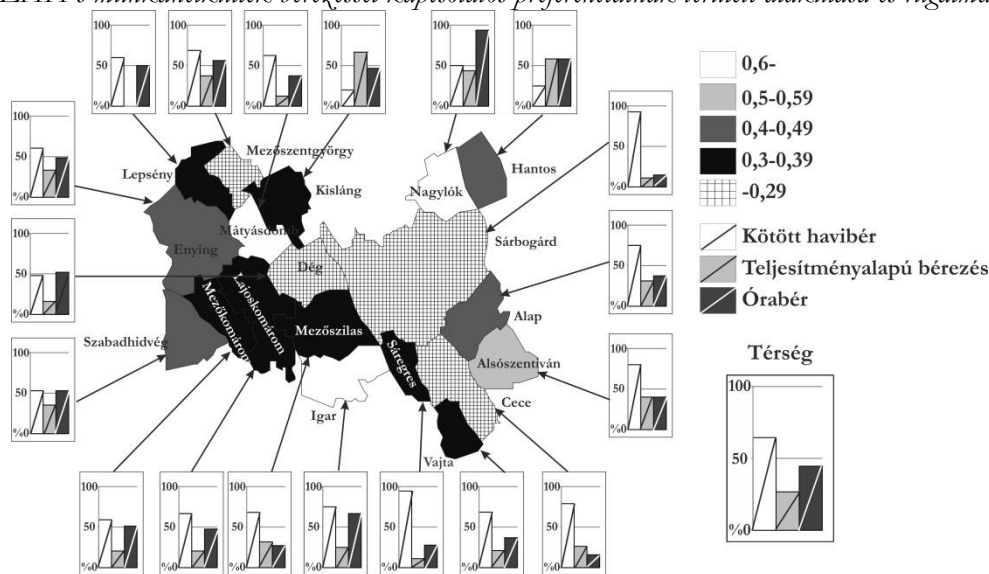
Fontos összefüggés mutatható ki a képzettség szerinti megoszlás és a szektorpreferenciák között is. A legtöbb olyan faluban, ahol az alapfokú végzettségűek felülreprezentáltak, a szolgáltatási szférát (is) preferálók szinte eltűnnek. A legmarkánsabb példa erre az esetre Dég, ahol 72%-volt a csak alapfokú végzettséggel rendelkezők aránya, míg a szolgáltatási szférát preferálóké mindössze 8%. Ugyanezt az összefüggést mutatja Mezőszentgyörgy, Mátyásdomb, Igar, Sáregres, Cece és Vajta is. A Balaton, mint foglalkoztató térségi szerepkörének gyengeségét igazolja, hogy – Enying kivételével – szinte egyáltalán nem nő a hozzá közelebb eső településeken a szolgáltatási szférá-

ban elhelyezkedni vágyók aránya. Ugyanakkor Sárbogárd periferiáján ezek az értékek emelkednek, ami természetesen nem véletlen. A kistérségi központok közül itt kiemelkedő mértékben működik a kis és középkereskedelem, amelynek létesítményei közül a TESCO számottevő foglalkoztatási volumennel rendelkezik. Az alapvetően kevésbé képzett munkaerő számára is elérhető munkaalkalmak pedig a periférián élők érdeklődését is jobban felkeltik, mint az egyébként ezen a területen kisebb foglalkoztatási volumennel rendelkező Enying esetében.

A szektorokkal kapcsolatos flexibilitásban egyes a REM-ben is megmutatkozó differenciák is tükröződnek. Érzékelhető a déli falvak alacsonyabb alkalmazkodó készsége az északi településekkel szemben, ami látszik Szabadhidvég, Sáregres, Vajta és Cece elenyésző értékeiben is. Bár a nyugat-kelet törésvonal nem jelenik meg olyan egyértelműen, az előbbihez tartozó települések értékei többségében rosszabbak keleti „társaikénál”. Egyéb dichotómiák ezen preferencia szempontjából nem különíthetők el.

Az f-mutató tekintetében a szektorpreferenciáknál már merevebb, ugyanakkor korántsem a leg rugalmatlanabb elem, a bérezéssel kapcsolatos preferenciák alakulása (21. ábra).

21. ábra
Az LHH-s munkanélküliek bérezéssel kapcsolatos preferenciáinak területi alakulása és rugalmassága

Adatok forrása: Saját felmérés
Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

Ahogy az ábra is mutatja, ez a kérdés sajátos területi képpel és különleges belső differenciákkal terhelt. Összességében a kötött havibért preferálók aránya a legmagasabb (64,5%), ami nem meglepő. A vezető szerep mögött a kötött havibérben történő fizetés kiszámíthatósága, kalkulálhatósága, adminisztratív és banki szempontból jobb kezelhetősége stb. áll, tehát egyértelműen az egyik legkényelmesebb bérezési módról van szó, amely térségi szinten mégsem olyan kiugró értékkel rendelkezik. A jelenség hátterét a második legnépszerűbb bérezési forma, az órabér magas ará-

nyának (44,6%) magyarázatán keresztül kell megközelíteni. Az 1990 után átalakuló és a csoport körében még mindig értékelhető mértékű foglalkoztatási volumennek rendelkező mezőgazdaság egyik kedvenc bérezési formája, a ma is – elsősorban az idénymunkák esetében – kedvelt és alkalmazott órabér. Az agrárszektor preferenciája tehát – ami első volt a sorban – húzza felfelé az órabért és tolja lefelé az ágazatban egyébként alig jellemző kötött havibért preferálók számát. Ez utóbbi hatást ellensúlyozza az, hogy a második helyen végzett ipar épp ellentétes elmozdulást vált ki és a kötött havibért tolja el a magasabb hányad felé.

A két elem között háttérbe szorul az egyébként a munkavállalók szempontjából nem túl közkedvelt teljesítmény alapú bérezés, amelynek hátrányai között kiemelendő a kalkulálhatatlanság (csak sejteni lehet, hogy mennyit kell érte dolgozni), vagy másként fogalmazva a munkaidőtől való elszakadás, az, hogy az esetleges minőségi elvárások a bérkifizetéssel szemben hathatnak, illetve hogy ebben az esetben a munkavállaló nem érzi úgy munkavégzés közben, hogy folyamatosan honorálják az erőfeszítéseit, ami pedig demoralizáló és a preferenciák tekintetében abszolút redukáló hatású.

Települési szinten kimutatható a szektorpreferenciák és az órabér aránya közötti összefüggés, miszerint, ahol a mezőgazdaság hányada magasabb, ott az órabért preferálók részesedése is nő. Ennek tükrében az órabér esetében is kirajzolódnak azok a térszerkezeti sajátosságok, amelyek az agrárium szektorpreferenciáiban megmutatkoztak. A fenti összefüggést mutató falvak közé tartozik Lepsény, Mezőszentgyörgy, Dég, illetve a „dél” Szabadhidvéggel, Mezőkomárommal, Lajoskomárommal, Igarral. Szintén látszik a nyugat-kelet kettőség, amely az előbbi területek agráriumának súlyának tudható be.

Ezzel szemben a kötött havibérenél nem adódik markáns korreláció az ipari preferenciák alakulásával. A jelenség háttere e tekintetben az, hogy ez a bérezési forma egyértelműen kedvezőbb másik társainál, így a többség, függetlenül attól, hogy hol dolgozna, természetesen elfogadná azt, azaz szinte minden településen magas arány jelenik meg. A legyek között szerepel Sáregres után (94,4%) a tercier szektor, mint foglalkoztató tekintetében erőteljes Sárbogárd (92,6%), illetve több falu, pl. Alsószentiván, Cece, Igar, Alap.

Ugyanez igaz a teljesítmény alapú bérezésre, csak fordított irányban. Mivel ez a forma a többség számára kevésbé kedvelt, ráadásul nem kötődik egyetlen szektorhoz sem, általában csak néhányan és csupán a fenti két alternatíva után vállalnák azt fel. A legkisebb értékeket Mátyásdomb (0%), Sárbogárd és Sáregres (11%), Mezőszentgyörgy, illetve Dég mutatták. Mivel egy relatíve ritka bérezési formáról van szó, önmagukban ezek az alacsony értékek nem rontják az LHH-s munkanélküliek elhelyezkedési esélyeit számottevő mértékben.

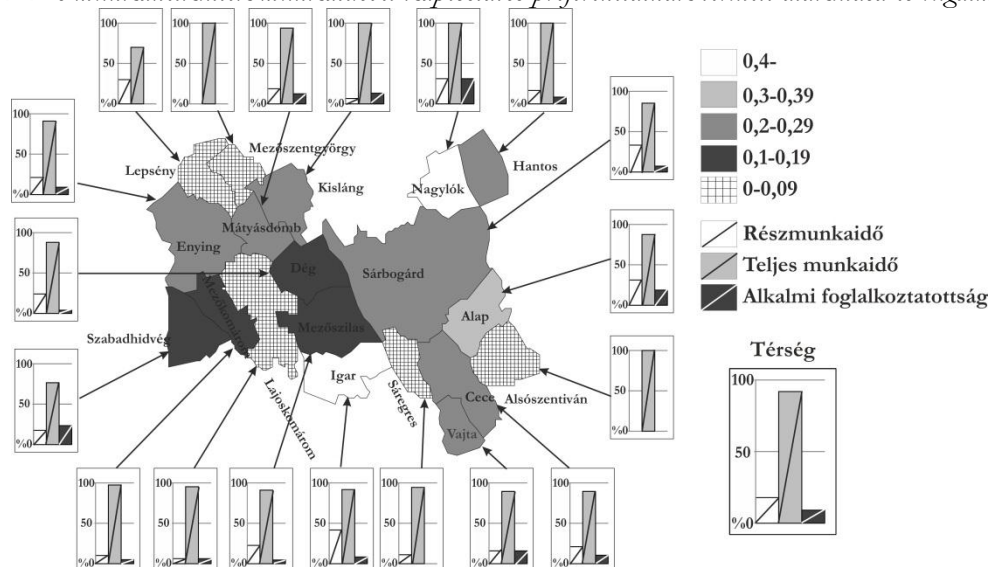
Sokkal nagyobb hátrányra utal, ha az adott település a flexibilitás (f-mutató) tekintetében marad alul. A területi törésvonalak a bérezéssel kapcsolatos preferenciák szempontjából kissé elmosódottak. Van egy relatíve rugalmatlan belső mag (Dég, Sárbogárd, Cece), amelyben a kistérségi központ kivételével igen kedvezőtlen foglalkoztatási szerkezetű települések foglalnak helyet. Maga a központ esete sajátos, ráadásul ellentmondásos, ha az is figyelembevételre kerül, hogy a pályakezdők magasabb aránya és a fiatalabb korstruktúra logikusan magasabb rugalmasságot kéne, hogy generáljon. A helyzet azonban ennél jóval árnyaltabb. Sárbogárd foglalkoztatási szerkezete ugyanis a kötött havibéren történő alkalmazkodást teszi indokolttá, ami értelemszerűen háttérbe szorítja a többi bérezési formát preferálók arányát. Az összefüggés alapja, hogy Sárbogárdon alapvetően a tercier szektorba tartozó kereskedelem nyújt kitorési pontot az LHH-s munkanélkülieknek, míg ugyanez az állítás máshol nem áll meg, mivel a többi település álláskeresőit elsősorban a távolabbi foglalkoztatási központok ipara, illetve a helyi mezőgazdaság vonzza. A szolgáltatási szféra meghatározó fizetési formája a kötött havibér, amely egyébiránt a munkanélküli számára is a legkényelmesebb megoldás lenne. Ez a tény egyfajta multiplikátor hatáson keresztül fölveri a kötött havibért preferálók arányát, a többi elem rovására, akik bár szinte tökéletesen alkalmazkodtak az igényekhez azonban horrible diktó rugalmasságuk igen alacsony. Éppen ezért Sárbogárd a depresszió köréből kiemelendő.

A második legrosszabb rugalmassági szinten lépnek be a dél és a nyugat települései, amelyeknél azonban a fenti kiemelés már nem végezhető el. Ezek foglalkoztatási szerkezetében a mezőgazdaság dominál (az LHH-s munkanélküliek számára, mint lehetőség és természetesen nem abszolút értelemben), amely ágazat azonban az órabért, illetve esetlegesen, de csak második helyen a kötött havibért részesíti előnyben. Az tehát, hogy az ezen településeken élő munkanélküliek rugalmassága alacsony valóban probléma. A depresszió és egyben a korábban is említett két markáns területi dichotómia e tekintetben is tovább él Mezőszentgyörgy, Lepsény, Kisláng, Lajoskomárom, Mezőkomárom, Mezőszilas, Sáregres és Vajta értékeiben.

A leggyengébb rugalmasság és egyúttal az örökölt struktúrák rögzülése azonban nem ezekben az elemekben, hanem a munkaidőben jelenik meg a legerőteljesebben (22. ábra). A probléma különösen számottevő, figyelembe véve, hogy az atipikus foglalkoztatás, mint az LHH-s álláskeresők helyzetét is megoldó, vagy legalább javító alternatíva egyik igen fontos eleme (a részmunkaidő) éppen a munkaidővel kapcsolatos rugalmasságra építene.

22. ábra

Az LHH-s munkanélküliek munkaidővel kapcsolatos preferenciáinak területi alakulása és rugalmassága

Adatok forrása: Saját felmérés

Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

Térségi és települési szinten is szignifikáns és markáns a teljes munkaidőben történő foglalkoztatás egyértelmű preferáltsága (91,9%). A „normál” foglalkoztatási forma népszerűsége legalább annyira indokolható annak kiszámíthatóságával, kényelmességével, mint a megszokással, a részint szocialista, de igen nagy részben rendszerváltozás utáni foglalkoztatási „tradíciók” rögzülésével. Az, hogy a részmunkaidős foglalkoztatás Magyarországon egészen napjainkig nem terjedhetett el, különösen erőteljesen összefügg azzal, hogy töredékfizetésekből nem lehet és ezáltal nem is cél megélni. Különösen igaz ez akkor, ha számításba vesszük, hogy a vizsgált térség hátrányos helyzete, az LHH-s munkanélküliek anyagi pozíciója (muszáj teljes idejű állást találniuk, mert csak abból tudnak megélni), sőt a korábban látott jövedelmi elvárások alakulása is a teljes munkaidős állások preferálásának és keresésének irányába hatnak. A részmunkaidő – és kiemelten az alkalmi foglalkoztatás – egyébként is bizonytalanabb formákként él az emberek fejében, mivel a munkahelyekről, ha van is rész munkaidős állás, akkor is elsők között az így alkalmazott személyeket küldik el, amely kockázatot senki nem szeretné felvállalni. Fontos megemlíteni, hogy a preferenciarendszerek közül ez az, amelynek a leghomogénebb a szektorális kapcsolatrendszere, mivel a secunder és a terciér szektor szinte kivétel nélkül teljes munkaidős, az agrárium pedig leginkább alkalmi munkalehetőségeket kínál. Mint igazolódott nem túl jelentős, de egy mondatot érdemel a terciér szektor turizmusa is, amely azonban szintén alkalmi, esetleg részmunkaidős állásokat tudna kínálni a munkavállalóknak.

Települési szinten a megoszlás tekintetében nagyjából a térségi átlag tükröződik vissza. Egyetlen olyan falu vagy város sincs, amelyben a teljes foglalkoztatás második vagy harmadik helyre szorulna. A legtöbben (a megkérdezettek 100%-a) Alsószentivánon, Hantason, Kislángon, Mező-

szentgyörgyön és Nagylókon preferálják ezt a formát, ami magáért beszél, ugyanakkor a „minimumok” is kivétel nélkül magasak (Lepsény – 70%, Szabadhidvég – 76,5%, Sárbogárd – 85,2%). Ezen a területen tehát nem mutatkoznak komolyabb problémák, a munkaerőpiaci elvárások és a kínálat közel jutott egyfajta egyensúlyi ponthoz.

Kicsit másként fest a kép, a részmunkaidő területi differenciái terén. Az átlagnál magasabb értékekkel rendelkező települések Alap, Cece, Dég, Enying, Igar, Lepsény, Mátyásdomb, Mezőszilas, Nagylók, Sárbogárd, Sáregres különösebb területi meghatározottságot nem mutatnak (vannak északiak, déliek, nyugatiak, keletiek, falvak és városok is). A városok értékei (átlag 27,25%) azonban némiképp magasabbak a falvakénál (18%), ami elsősorban a rugalmasabb munkaalkalmakat is kínáló Enying és Sárbogárd, illetve az ilyen lehetőségekkel gyakorlatilag nem rendelkező falvak kettősségéből táplálkozik.

Az alkalmi munka bár a mezőgazdasághoz kapcsolódik, mégsem emelkedik ki, amely mögött állhat a foglalkoztatási forma félre értelmezése (sokan a mezőgazdasági idénymunkát részmunkaidőnek gondolták), de egyszerűen csupán az is, hogy az ilyen olyan nyári munkákból való megélés egyszerűen nem életcél, ezáltal pedig az ehhez kapcsolódó forma diszpreferáltá válik. A nagyon kicsi arányok miatt nem érdemes az alkalmi foglalkoztatás területi különbségeiből messzemenő következtetéseket levonni.

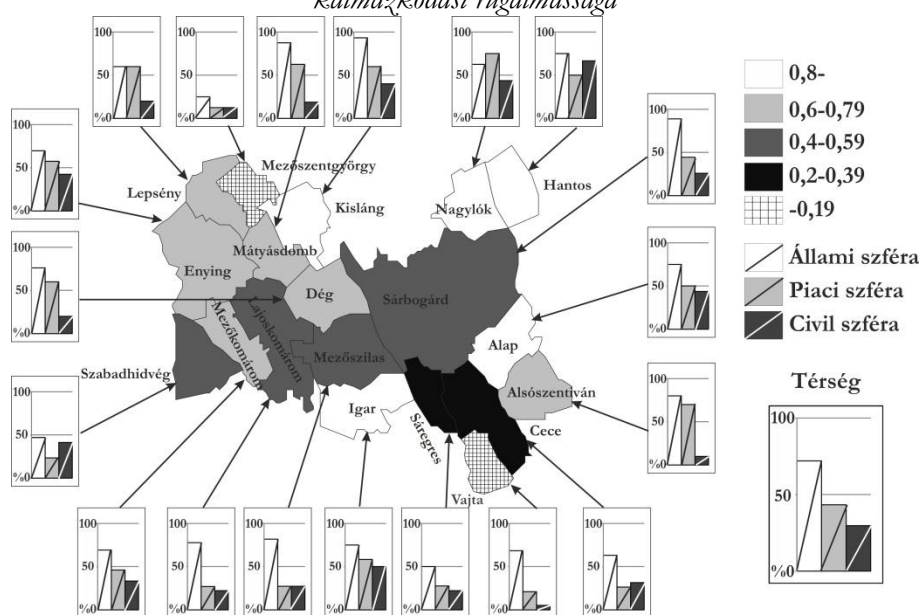
Ami a flexibilitás terén elsőre feltűnik, az az egyes értékek igen alacsony volta, azaz a munkaerő körében tapasztalható igen erőteljes rugalmatlanság, az illetén alkalmazkodó készség hiánya. A mutató átlaga 0,199, ami hihetetlenül alacsony és tulajdonképpen kifejezi, hogy a részmunkaidős, vagy az alkalmi foglalkoztatás egyáltalán nem él a fejekben, illetve nem élvez prioritást, de sok esetben még preferenciát sem. Volt több olyan település is, ahol a mutató értéke elérte a nullát (Mezőszentgyörgy, Lepsény, Alsószentiván), azaz egyetlen egy olyan munkavállalót sem tartalmazott, aki az általa leginkább preferált munkaidő mellett még legalább egy formát megjelölt volna. Nem elhanyagolható a tény, hogy ezek mind a térség foglalkoztatási depresszióinak tagjai. Érdekes összefüggés, hogy az észak-dél, nyugat-kelet, sőt a falu-város törésvonalak is jól láthatóan megjelennek. A sereghajtók között kivétel nélkül déli és/vagy nyugati falvak találhatók (Lepsény, Mezőszentgyörgy, Lajoskomárom, Sáregres, Alsószentiván), de ezek közé lehet venni Szabadhidvéget, Mezőkomáromot, Déget és Mezőszilast is. A nagyon alacsony rugalmassági értékek, szinte igénylik az atipikus – munkaidőt érintő – foglalkoztatási formák népszerűsítését és alkalmazhatóságának erősítését, amely a térségre és az LHH-s munkanélküliek körére egyaránt ráfér.

5.3.6. A leghátrányosabb helyzetű munkanélküliek és az állami, a piaci, illetve a civil szférával kapcsolatos preferenciák

Az érintett csoport szférákkal kapcsolatos preferenciái erősen korrelálnak az egyes szférák térségben tapasztalható reprezentativitásával, illetve a hozzájuk kapcsolódó integrációs esélyek alakulásával. Éppen ezért nem meglepő, hogy térségi szinten az LHH-s munkanélkülieket a közmunkaprogramon keresztül igen nagy számban foglalkoztató állami szféra került az első helyre (23. ábra).

23. ábra

Az LHH-s munkanélküliek foglalkoztatási szférákkal kapcsolatos preferenciáinak területi alakulása, és alkalmazkodási rugalmassága

Adatok forrása: Saját felmérés

Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

A fenti megállapítás kisebb-nagyobb eltérésekkel, de tendenciaszerűen települési szinten is megállja a helyét, amely igen erőteljes, határozott és rögzült vélekedésre utal. A jelenség mögött az állam, mint egyetlen, az érintett csoport foglalkoztatásában érdekelt szereplő megjelenése áll, amely automatikusan generálja, hogy az álláskeresői preferenciák is megnőnek annak irányába. A kereslet tehát megteremti a maga kínálatát, amely megállapítás ez esetben szignifikánsan igazolódni látszik. Az igen magas, esetenként 90%-ot elérő, megközelítő értékek (Kisláng – 93,3%, Sárbogárd – 88,9%, Mátyásdomb – 87,5%) magyarázatához természetesen a fenti összefüggés mellett további elemek is társulnak. Az egyik legfontosabb, amely az érintett csoport állami szférával kapcsolatos preferenciáját növeli, az alacsony munkaadói igények léte. Az állam, mint foglalkoztató ugyanis az igényeit – tekintve, hogy elsődleges célja a foglalkoztatás – igyekszik az alkalmazásba veendő csoport tagjainak kompetenciájához alakítani, amely személyek ezáltal lehetőséget kapnak az értékte-

remtő, ugyanakkor általában túlzott többlet erőfeszítést nem követelő feladatok ellátására. Ezeket sokszor szívesebben vállalják, mint a versenyszféra sokkal nagyobb nyomást jelentő követelményeinek történő megfelelést. Hasonlóképpen erős érv az állami szféra mellett, hogy stabil elhelyezkedési lehetőségeket kínál fel. Bár az ingadozás ez esetben is tapasztalható, az elbocsátások, illetve az idényjellegű munkák általában kisebb arányban jelennek meg, amelyek a biztonság mellett lehetővé teszik a jövedelem alkalmasabb beosztását és racionálisabb felélését.

Ezzel kapcsolatban kerül elő a következő pont, a fizetés kérdése. Bár köztudott, hogy az állami szféra az LHH-s munkanélküliek számára elérhető munkahelyeken nem fizet túl nagy összeget (40-50 ezer Ft-ot), ez a pénzmenyiség, mivel a segély többszöröséről van szó, az érintettek esetében mintegy kétszeres jövedelemnövekedésnek felel meg, amelyért – pláne, ha a munkalehetőség visszautasítása után az anyagi támogatás megszűnik – már érdemes munkába állni.

Mindezek mellett a szférát, amely foglalkoztatóként elsősorban a közmunkaprogramokon keresztül jelenik meg az érintett csoportban, általában rugalmasabb időbeosztás jellemzi, azaz a munkatempót nem kell olyan erővel diktálni, mint például egy piaci szféra keretei között működő szalagtechnológiás ipari üzemben. Amellett, hogy a nehezen megoldható szakirányítás eleve biztosít egy lehetőséget a kevésbé intenzív munkavégzésre, brigádvezetőként – amennyiben a meglévő teljesítmény fenntartása és a megfelelő munkamorál elérése lényeges szempont – tekintettel kell lenni arra is, hogy ilyen alacsony fizetésért 8 órában megállás nélkül nem túl elfogadott senkit sem dolgoztatni.

További fontos szempont, hogy az, hogy az állami szférát preferálók aránya két kivétellel (Szabadhidvég és Mezőszentgyörgy), meghaladta az 50%-ot, sokban köszönhető a szféra jelen csoporttal szemben mutatott toleranciájának, ami pedig a társadalmi lecsúszásban érintettek számára kínál egyfajta – gyakorlatilag a foglalkoztatás tekintetében egyetlen – kitörési lehetőséget.

Mivel az állami szféra jellegéből kifolyólag helyben foglalkoztat, ezért egy másik igen komoly esélyhátrányra, a mobilitás alacsony fokára is kínál(hat) megfelelő megoldást. Bár az előnyök mellett hátrányok is felfedezhetők (a közfoglalkoztatás drága, nem megfelelő hatékonyságú stb.), összességében a preferenciák fényében elmondható, hogy ezek súlya igen alacsony, nem éri el azt a mértéket, amely a csoport tekintetében a vélekedést érdemben lehúznák. Ott, ahol az állami szférával kapcsolatos preferencia mégis alacsonyabb, mint 50%, egyfelől az eleve igen alacsony – és szubjektív elemek sorával is terhelt – flexibilitás húzódik meg.

Sokkal differenciáltabb a kép a második helyen végzett piaci szférát preferálók megoszlása tekintetében. Míg a települések egy jelentős hányadában 50% fölötti értékek tapasztalhatóak (Lepsény, Mátyásdomb, Kisláng, Nagylók, Hantos, Alap, Alsószentiván, Igar, Dég, Enying), addig nem ritka az sem, hogy a preferencia még a 25%-ot sem éri el (Mezőszentgyörgy, Szabadhidvég,

Lajoskomárom, Mezőszilas, Sáregres, Cece, Vajta). Nem elhanyagolható továbbá, hogy a fenti települések közül előbbiek általában a jobb munkanélküliségi adatokkal, míg utóbbiak a leszakadó, depressziós térségekre jellemző értékekkel bírnak. A piaci szféra preferenciája ott magasabb, ahol a foglalkoztatásban, nagyobb arányban és valószínűséggel van jelen elsősorban az ipar, mint ott, ahol ez nem mondható el. Ez indokolja azt is, hogy azokon a településeken, amelyeken az iparban való munkavállalás általában gyakoribb, illetve a fő foglalkoztatók többségét tömörítő Székesfehérvár (Nagylók, Hantos, Lepsény, Kisláng), vagy Dunaújváros (Alap, Alsószentiván) közelebb helyezkedik el, a piaci szféra preferenciája is magasabb. Ezzel szemben a frekvenciál és/vagy a fő foglalkoztatóktól távolabb eső településeken alacsonyabb értékek tapasztalhatóak. A zsáktelepülés jellegből fakadó rossz mobilitással rendelkező falvak típuspéldája Mezőszentgyörgy, Szabadhidvég, de Vajta is, amely falvakban az MFÁ függetlenül annak típusától kivétel nélkül a leszakadás komolyságára világít rá. Lajoskomárom, Sáregres, Mezőszilas és Cece esete pedig az ipari foglalkoztatás hagyományosan sem magas arányával rendelkező falvak példáját mutatja, ahol ezen „tradíció” hiánya a piaci szféra preferenciájára is – csökkentő – hatást gyakorol.

A harmadik helyen megjelenő civil szféra települési szinten is szinte kivétel nélkül az utolsó helyen végzett. Ott, ahol ez mégsem így történt (Szabadhidvég, Cece) a jelenség, elsősorban annak volt köszönhető, hogy a bizalomébresztő civil szférával szemben a piaci szférából való kiábrándultság erőteljesebben hatott, ami utóbbi preferenciáját erősen csökkentette. A problémakör a bemutatásra kerülő területen erőteljes janus arcúságot mutat, amely kettősség a preferenciák tekintetében is jól tükröződik. Egyfelől a térségben – és ez magyarázza a legtöbb esetben mutatkozó utolsó helyet – ez a terület igen „fejletlen”, hiszen nincs egyetlen olyan számottevő civil szereplő sem, amely a foglalkoztatás kapcsán említésre érdemes és számottevő tevékenységet végezne. Az esetlegesen felhozható szervezetek pedig nem az LHH-s munkanélküliek csoportjára helyezik a hangsúlyt, ami természetesen azt eredményezi, hogy azok a kérdéses csoport tudatában sem jelennek meg, a preferenciák pedig alacsony értékeket vesznek fel. Mindezek ellenére a civil szféra, amennyiben a foglalkoztatási gondok javítását tűzi ki célul, az államhoz hasonlóan, a csoport képességeihez igazított elvárásokkal sokban tudna segíteni a felzárkózásban, amely várakozás – bár a szféra térségi szinten számottevő aktivitást nem mutat – azért mégis a preferenciák némi erősödését vonja maga után. Ez a lehetőség, illetve az abban való bizakodás indokolja az esetenként tapasztalható kiugró értékeket is (Hantos, Nagylók, Igar, Enying, Alap).

Igar esete remek példa arra, ahogy a szubjektum bizakodása, vagy pesszimizmusa tükröződik a preferenciák alakulásában. A munkanélküliség tekintetében fokozottan hátrányos helyzetben lévő településen ugyanis a viszonylag kedvező preferenciákat nem a reális helyzetlátás, sokkal inkább a lehetőségek iránti nyitottság – legalábbis e tekintetben – generálta. A flexibilitás kapcsán azonban

ez az egy kivétel nem sokat módosít azon a tényen, hogy a REM által vázolt – és a munkanélküliségi adatokkal is sok esetben korreláló – területi törésvonalak a preferenciarendszerekben is megmutatkoznak. A leginkább szembeűő kettősség az észak-dél és a nyugat-kelet dichotómia. Előbbi hordozói elsősorban az igen rossz rugalmassági mutatókkal rendelkező Sárbogárdi kistérséghez tartozó Cece, Sáregres, Vajta hármas, kiegészűlve Mezőszilassal, illetve az Enyingi kistérség periferiáját képező Szabadhidvég, Lajoskomárom párossal. A nyugat-keleti különbségek rögzűlése elsősorban abban látszik, hogy „nyugaton” egyetlen falu kivételével a többség a három legrosszabb rugalmassági kategóriába tartozik. Különösen erőteljes a REM és a munkanélküliségi ráták tekintetében is igen kedvezőtlen helyzetű Mezőszentgyörgy rugalmatlansága.

5.3.7. A leghátrányosabb helyzetű munkanélküliek aggregált flexibilitási mutatója

A munkavállalók aggregált flexibilitása a korábban vizsgált preferenciarendszerek összesítéséből fakadó tapasztalatokat mutatja egyetlen értékben, ezzel hívva fel a figyelmet a munkanélküliek alkalmazkodó készségének, illetve rugalmatlanságának telepűlési szintű összevont területi sajátosságaira (24. ábra).

24. ábra

Az LHH-s munkanélküliek aggregált rugalmassági mutatójának területi alakulása

Adatok forrása: Saját felmérés

Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

A rugalmasság tekintetében igen szűnes a területi kép. Nem meglepő, hogy a legrosszabb REM-el és munkanélküliségi mutatókkal rendelkező falvak e tekintetben is kivétel nélkül hátrányosabb helyzetben vannak társaikhoz képet (pl. Mezőszentgyörgy, Sáregres, Cece, Vajta). A déli telepűlések többsége szintén az alacsonyabb flexibilitású falvak közé tartozik, amely szintén korrelál a REM, illetve a munkanélküliségi ráták alapján előfeltételezett képpel. Érdekes a rossz foglalkoztatási viszonyokkal rendelkező, mégis magas rugalmasságot tanúsító telepűlések megjelenése, ame-

lyek közül a legjobb példa Igar, de ide sorolható Mátyásdomb is. Ezekben a falvakban a munkanélküliek kiugró flexibilitása egyfelől a magasabb fokú bizakodásra, másfelől pedig a sokkal meg-alapozottabban vélelmezhető magasabb fokú alkalmazkodó készségre utal. Az, hogy ez a munkanélküliségi ráták alakulásában nem jelenik meg, semmiképpen sem ellentmondás, mivel ahogy az a korábbiakból és a későbbi elemzések során is látszik, a munkanélküliség problematikája számos, a szubjektív elemtől és motiváltságtól független tényezőben (is) gyökerezik. Ezen falvak tulajdonképpen a tekintetben vannak versenyelőnyben, hogy az LHH-s munkanélküliek fokozottabb rugalmassága növeli az esetlegesen megvalósuló aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök elérhető maximális hatásfokát.

Míg a fenti jelenség előny, addig a másik megfigyelhető típus, nevezetesen a jobb foglalkoztatási helyzet, alacsonyabb rugalmasság, már hátránynak mondható. Fontos kiemelni, hogy az alacsonyabb munkanélküliségi ráta az LHH-s munkanélküliek helyzetén nem sokat javít, ezért az összevetést a REM-el kell megtenni, amely tekintetében már ezek az egyébként jobb foglalkoztatással rendelkező települések is hátrányba kerülnek (pl. Lajoskomárom, Kisláng, Dég), az alacsonyabb rugalmasság tehát a hátrányos helyzet erőteljes növelője és csak esetlegesen, igen kismértékben köthető a homogén foglalkoztatási struktúrához való alkalmazkodáshoz. A rugalmatlanság mögött ugyanis az is meghúzódhatna, hogy egy település, erre példa Lajoskomárom, homogén foglalkoztatási szerkezete (pl. a mezőgazdasági hagyomány továbbélése) indokolatlanná tenné pl. a szektorok közötti rugalmatlanságot, holott ez értelemszerűen nem generálna problémákat. A kedvezőtlen REM azonban ezt többségében megcáfolja, azaz a belső területek rosszabb foglalkoztatási viszonyokhoz társult alacsonyabb rugalmassága egyértelmű probléma. A rugalmatlanság fenti esetére példa továbbá Mezőszentgyörgy, Lepsény és Enying is, amely településeken az aktív foglalkoztatási eszközök tervezésekor és alkalmazásakor a gyengébb fogadókészségre is tekintettel kell lenni.

5.3.8. Az LHH-s munkanélküliek munkaerőpiaci helyzetképe, önértékelése

Az LHH-s munkanélküliek munkaerőpiaci esélyeikről történő vélekedése a következő három fontos elemet foglalja magában:

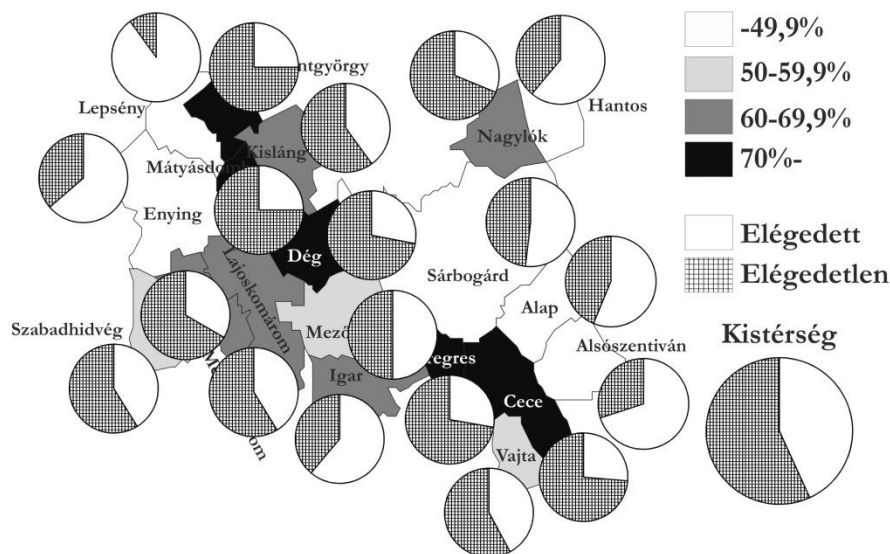
1. A megszerzett végzettséggel kapcsolatos elégedettséget.
2. A végzettség munkaerőpiaci hasznosságának megítélését.
3. Az Elhelyezkedés területi vonatkozásaival kapcsolatos meglátásokat.

Térségi szinten többségben vannak (56,8%) azok, akik a megszerzett végzettségükkel elégedetlenek, úgy vélik, az nem járul hozzá érdemben/kellő mértékben munkaerőpiaci boldogulásuk megkönnyítéséhez (25. ábra). Tekintettel arra, hogy a csupán alapfokú – és ahogy korábban kiderült a

versenyszférában történő elhelyezkedéshez egyáltalán nem elegendő – végzettséggel rendelkezők aránya 55,1% ez a hányad logikusnak tekinthető. A 0,3-as pozitív irányú korreláció rámutat, hogy többségében igaznak bizonyul az a megállapítás is, hogy ha valaki alapfokú végzettséggel rendelkezik csak, az elégedettsége kedvezőtlenül alakul és fordítva, a középfokú (vagy magasabb) végzettség nagyobb eséllyel jár megelégedéssel.

25. ábra

Az LHH-s munkanélküliek megelégedettsége a végzettségükkel, illetve az elégedetlenek arányának területi alakulása

Adatok forrása: Saját felmérés

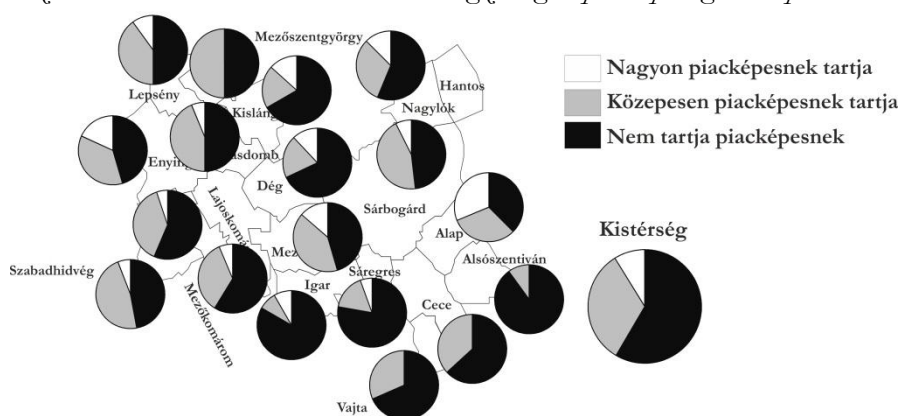
Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

A fenti összefüggés települési szinten is igazolódik. Azokban a falvakban, ahol az alapfokú végzettségűek aránya magasabb volt, az elégedetlenek foka is közelíti, vagy meg is haladja a 70%-ot. Egyértelműen ilyen település például Mezőszentgyörgy és Mátýásdomb, de Seregres, Cece, Kisláng, Mezőkomárom és Igar is. Az elégedetlenség a maximumát előbbi kettő faluban éri el ahol a konkrét értékek megközelítik a 75%-ot. Ezzel szemben vannak olyan falvak, amelyek a fenti trendekkel ellentétes irányt mutatnak. A képzettségi viszonyok szempontjából jobb helyzetben lévő Nagylókon és Lajoskomáromban is alacsony a megelégedettség, míg több, egyébként inkább elégedett településen (Alap, Alsószentiván, Hantos) az alacsony végzettségűek aránya közelített a térségi maximumokhoz. A fenti eset jól példázza, hogy ez a kérdéskör, mint szubjektív elem, erőteljesen az egyén aktuális kedélyállapotától, meglátásaitól függ, és kevésbé kapcsolódik a munkaerőpiac valós, meglévő igényeinek az érzékeléséhez és reflektálásához, holott térségi szinten ez utóbbi tényező dominál. A megelégedettség mögött természetesen számos elem állhat, kezdve a szakmákhoz való kötődéstől, az egyéni motivációkon át a családi minták rögzüléséig (azaz a családban mindenki ezzel a végzettséggel rendelkezik). Látható, hogy a munkanélküliek elégedetlensége egy nyugat-keleti, illetve egy észak-déli lejtőt mutat. A városok e tekintetben kiemelkednek a

falvak közül, illetve a fejlettebb, jobb foglalkoztatási viszonyokkal/esélyekkel rendelkező falvakban általában kisebb fokú a kiábrándultság, amely rámutat, hogy a foglalkoztatási helyzet javulása megnövelheti a csoport önbizalmát, a saját státuszról történő vélekedését. Önmagában a megelégedettség vagy éppen elégedetlenség a munkaerőpiaci helyzet szempontjából nem túl sokat módosít, azonban a fenti megállapításokat összevetve a helyzet megváltoztatására való törekvéssel (a továbbtanulási hajlandósággal) több fontos megállapítás is megfogalmazható. Az elégedetlenség és a továbbtanulási szándék tekintetében erős pozitív korreláció mutatható ki, azaz a többségnél a hajlandóság megvan a feltételezett kedvezőtlen helyzet ellensúlyozására. Sajnálatos módon azonban a térség egészére nézve a képzettebbek körében magasabb azoknak az aránya, akik elégedetlenségük mellett továbbtanulási szándékukat is kifejezték, míg a 8 általánossal vagy kevesebbel rendelkezők között közel 60% volt olyan, aki, bár nincs az adott végzettségével megelégedve, tovább mégsem tanulna. A továbbtanulási motivációk területi alakulásába, annak ok-okozati összefüggéseibe a vonatkozó rész ad betekintést.

A megelégedés mellett a munkaerőpiaci elvárásokra történő reflektálás még kézzelfoghatóbb vetülete a képzettség piacképességéről való vélekedés (26. ábra).

26. ábra
Az LHH-s munkanélküliek vélekedése végzettségük piacképességével kapcsolatban

Adatok forrása: Saját felmérés
Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

Ez a problémakör szoros, pozitív irányú együttmozgást mutat a korábban vizsgált megelégedés kérdésével, azaz térségi szinten egyértelműen fennáll az az összefüggés, hogy az elégedetlen LHH-s munkanélküliek többsége nem tartja piacképesnek végzettségét, vagy másképp, a piackép-telenség az elégedetlenség egyik fő oka. Emellett okként felmerült az elégedetlenség melletti érvek között több szubjektív elem (pl. nem szereti, vagy többre is képesnek érzi magát), illetve a piac telítettsége is. Ez utóbbi tényező elsősorban azoknál fordult elő, akik egyébként versenyképesnek tartják megszerzett tudásukat, azonban elérhető környezetük (és ebben az MFÁ alakulása is köz-rejátszik), az adott munkakörben nem kínál kelő mennyiségű elhelyezkedési lehetőséget. Ez utób-

bi igaz többek között azokra a felsőfokú végzettséggel rendelkező munkanélküliekre is, akik rossz mobilitási viszonyaik miatt – amely erős területi összefüggést mutat a KMI alakulásával – nem tudnak az egyébként erősen rurális és kevésbé kvalifikált munkaerőt igénylő Enyingi és Sárbogárdi kistérségen kívül elhelyezkedni.

Nem véletlen az sem, hogy azoknak az aránya, akik piacképtelennek tartják végzettségüket, települési szinten ott nő meg, ahol az MFÁ és a KMI alacsonyabb, ezzel szoros összefüggésben pedig a munkanélküliség és a csoport specifikus problémákat mutató REM is kedvezőtlenebbül alakult. Ezen területek elsősorban a déli perifériához, illetve Enying város vonzáskörzetébe tömörülő falvakhoz kötődnek.

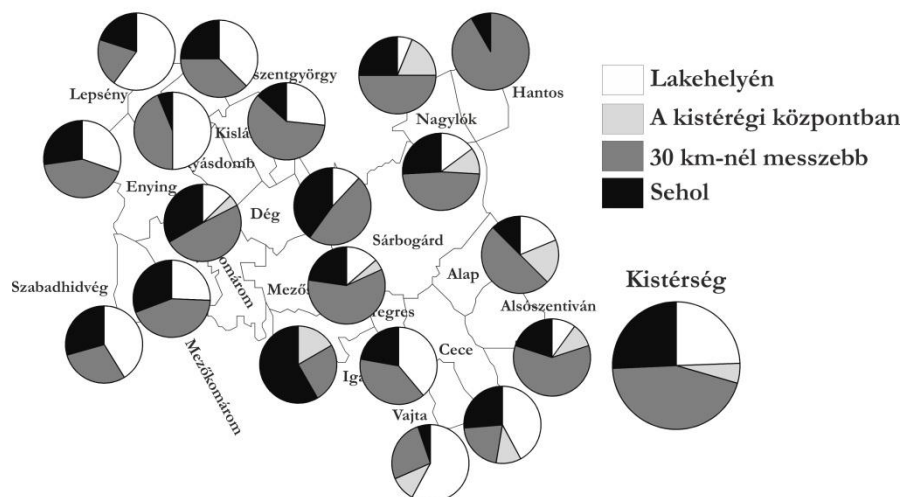
Még erősebb a kapcsolat az alacsony végzettségűek és az elégedetlenek megoszlása között. A korrelációs vizsgálatok kimutatták, hogy e tekintetben a 8 általánost vagy kevesebbet szerzetek körében egyértelműen magasabb azoknak az aránya, akik kedvezőtlennek tartják a végzettségüket, mint a középfokú, egyébként szintén nem túl piacképes ismeretekkel rendelkezőknél. Ezek szerint levonható a következtetés, hogy a szakma megléte, attól függetlenül, hogy az mennyire versenyképes, jobban növeli a tudás piacképességének megítélését, mint a hiánya és rávilágít arra, hogy az LHH-s munkanélküliek körében sem kétséges az alacsony végzettség piacképtelensége. Ennek fényében az sem meglepő, hogy azokban a falvakban, ahol a képzetlenség súlyosabb probléma (Kisláng, Igar, Sáregres, Cece, Alsószentiván, Vajta) a kiábrándultak aránya is magasabbnak adódott. A megszerzett végzettségüket piacképtelennek tartók aránya területileg egyértelműen a Sárbogárdi kistérség déli településeire koncentrálódik, azaz a pesszimizmus a térség foglalkoztatási struktúráit tekintve összefügg a foglalkoztatási depresszió rögzülésének időtartamával – amelynek egyik vetülete a munkanélküliség hiszterézise – is. Mindezen megállapítások másik oldala, hogy a képzettebbek jelenléte a piacképes vélekedés növekedéséhez vezet, amely elsősorban a város-falu, vagy még inkább a népesebb település – demográfiai válsággal küzdő település relációban játszik fontos szerepet.

Fordított irányú, de kellő erősségű együttmozgás mutatkozik a továbbtanulási szándék és a végzettség megítélése között is, ami azonban egy másik a kérdéskörhöz kapcsolódó problémára világít rá, amelynek lényege, hogy a továbbtanulás tekintetében azok motiváltabbak, akik egyébként meglévő végzettségüket piacképesnek tekintik, csak – ahogy az az előbb kiderült – ezzel a végzettséggel elégedetlenek. Éppen azok a csoportok tűnnek tehát kevésbé motivátnak a továbbtanulásra, akik egyébként végzettségüket piacképtelennek tartják, azaz a munkaerőpiactól történő elszakadás, kiábrándultság és az ebből fakadó pesszimizmus az LHH-s álláskeresők egyébként is rosszabb helyzetben lévő részénél kézzelfoghatóbb. Területi szempontból ez tulajdonképpen annyit jelent, hogy a foglalkoztatási depresszióban lévő belső perifériák problematikája erősödik,

illetve kiegészül a pesszimizmus, a munkaerőpiaci (re)integrációtól való – fejben – történő eltávolodás, azaz további egy szubjektív elemmel is.

Az elhelyezkedési esélyekkel kapcsolatos vélekedés harmadik fontos eleme a térrel, területiséggel kapcsolatos meglátások alakulása (27. ábra).

27. ábra
Az LHH-s munkanélküliek vélekedése elhelyezkedési esélyeik területi kérdésével kapcsolatban

Adatok forrása: Saját felmérés
Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

Térségi szinten (44,8%) és egyes településeken is kiemelkedő azoknak az aránya, akik 30 km-nél messzebb látnak esélyt a munkába állásra. Ez elsősorban a térség foglalkoztatási szerkezetének köszönhető, mivel, ahogy arra a strukturális elemzés rámutatott, a települések többségén tapasztalható szűkös helyi munkaalkalmak mellett, pár térségen kívüli, ugyanakkor számottevő munkaerő igényű vállalkozás (Hankook, DENZO, Bowdengyár) és az azokat tömörítő központ játszik kulcsszerepet a foglalkoztatásban. A piaci szférában tehát elsősorban csupán 30 km-nél messzebb van számottevő esély elhelyezkedni. Ugyanez a vélekedés köszön vissza települési szinten is, ami jól látszik abban, hogy a foglalkoztatási központokhoz (elsősorban Székesfehérvárhoz és Dunaújvároshoz) közelebb eső falvakban és városokban (Kisláng, Dég, Sárbogárd, Nagylók, Hantos, mint Székesfehérvár, illetve Alap és Alsószentiván, mint Dunaújváros „perifériája”) az átlagnál magasabb a 30 km-nél messzebb történő elhelyezkedésben gondolkodók részesedése. Mezőszilas esete ez alól kivétel, azonban egy másik összefüggést jól megvilágít. A fenti értékekre ugyanis multiplikátor hatásként hat, egyes rossz foglalkoztatási viszonyokkal rendelkező településeken pedig túlsúlyosan érvényesül, hogy a helyi foglalkoztatás alacsony volumene, vagy nem megfelelő struktúrája is növeli a 30 km-nél messzebb történő elhelyezkedésben bízók részarányát.

Ezzel szemben több mint 25% azoknak a részesedése (26,3%), akik úgy gondolják, sehol nem tudnának elhelyezkedni, azaz abszolút pesszimizták. A térség belső foglalkoztatási viszonyait te-

kintve közülük sorolhatóak azok is, akik a helyben történő elhelyezkedésben bíznak, mivel esetükben nem a település fejlődésébe vetett bizalom, hanem az alacsony fokú mobilitásból (MFÁ, KMI) fakadó kényszer játszik közre (azaz belátható időn belül vagy helyben talál munkát, vagy sehol). Ezt is figyelembe véve egyértelművé válik a korábban is vázolt törésvonalak (munaknélküliségi ráta és REM által előre jelzettek) megjelenése, ami a térszerkezeti sajátosságok egy új okára is rámutat. Az elhelyezkedés esélytelenségét, vagy a lakhelyen való elhelyezkedésben bízók arányát összegezve a sereghajtók közé szinte kivétel nélkül rossz foglalkoztatási helyzetű települések kerülnek (Cece, Vajta, Sáregres, Szabadhidvég, Mezőkomárom, mint a déli periféria részei, illetve Lepsény és Mezőszentgyörgy, mint az Enyingi kistérség települései).

A kistérségi központok szerepe a foglalkoztatással kapcsolatos területi vélekedésben kevésbé jelentős. Enyingen és Sárobgárdon ez a lakhely kategóriával egybeesik, így ez esetben az ezt bejelölők körében reális, a foglalkoztatási viszonyokkal kapcsolatos, a település fejlődésében bízó attitűdöt kell (legalábbis némiképp nagyobb arányban) feltételezni. A foglalkoztatási viszonyokat jól tükrözi, hogy a falvak között elsősorban azokon a településeken jelenik meg ez az alternatíva, amelyek Sárobgárd vonzáskörzetéhez tartoznak. A REM és a munkanélküliségi ráták alakulása is előrevetített egy város és vonzáskörzete kettősséget, illetve egy eltérést Enying rosszabb helyzetű és Sárobgárd némiképp kedvezőbb pozíciójú periferiája között, amelynek létezésére többek között a fenti elhelyezkedéssel kapcsolatos területi vélekedés világít rá. Ez utóbbi magyarázata Sárobgárd Enyingnél nem sokkal jobb, de kedvezőbb munkaerőpiaci helyzete.

Általánosságban markánsan, települési szinten pedig tendenciaszerűen jelenik meg az az összefüggés, hogy az alacsonyabb végzettség erőteljesen indukálja az elhelyezkedésben nem bízók, vagy a lakhelyen történő elhelyezkedésben reménykedők számának növekedését. Ez elsősorban annak tudható be, hogy az alapfokú végzettséggel rendelkezők egyfelől rosszabbnak tartják munkaerőpiaci esélyeiket, másfelől pedig hagyományosan egy kevésbé mobilis réteget alkotnak. Nem véletlen tehát, hogy az említett kategória részaránya az átlagnál magasabb az alapfokú végzettségűeket nagyobb arányban tömörítő településeken, Vajtán, Sáregresen, Cecén, Mezőkomáromban, Szabadhidvégen és Mezőszentgyörgyön is.

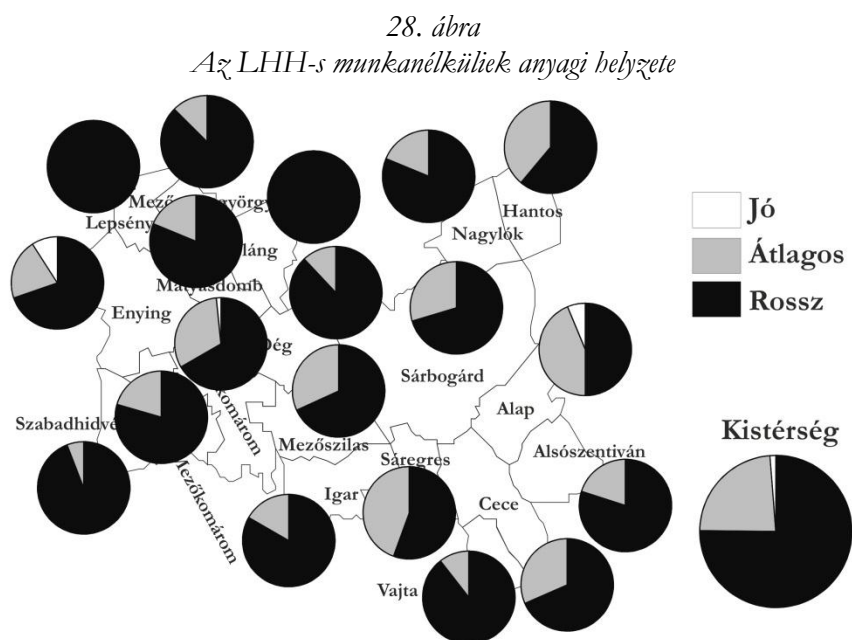
Kapcsolat mutatható ki továbbá a továbbtanulási szándék és az elhelyezkedési esélyek területi szemlélete között is. Azok ugyanis, akik motiváltak további ismeretek elsajátítására, általában nagyobb távolságokban gondolkodnak és fordítva. Ez a csoport szubjektív rugalmasságának (aggregált f-érték) magasabb fokából következik, azonban kiegészül mindazokkal az összefüggésekkel is, amelyek a továbbtanulási hajlandóság területi alakulásánál kerülnek bemutatásra. Mindezek mellett egy plusz adalékként adódik, hogy a továbbtanulni szándékozók/hajlandók egy része már most is képzésen vesz részt, vagy konkrét képzésben gondolkodik, amelynek megszerzése

után elsősorban a térségen kívüli munkahelyeket – részben a tercier szektorban – készül megpályázni.

A területi vélekedés alakulása emellett pozitív irányú korrelációt mutat a piacképesség megítélésével is, a tekintetben, hogy azok, akik nem tartják ismereteiket versenyképesnek, a helyben történő elhelyezkedésben jobban bíznak, mint a végzettségükről kedvezőbben vélekedő LHH-s munkanélküliek. Ez kapcsolódik egyfelől a magasabb fokú rugalmatlansághoz, illetve pesszimizmushoz, azonban – és ez e tekintetben még fontosabb – a közmunkaprogramról, mint a helyben történő foglalkoztatás egyik eszközéről történő vélekedéshez is. A közmunkaprogram minden előnyével együtt tehát elég gyorsan beépült az LHH-s munkanélküliek vélekedéseibe, úgy mint egy lehetséges és úgy is mint a legnagyobb eséllyel megragadható elhelyezkedési alternatíva egyaránt. A lakhelyen történő munkavállalás tehát e tekintetben valóban reálisan jelenik meg, preferáltsága pedig – sok egyéb mellett – rámutat arra is, hogy a helyi LHH-s munkanélkülieknek milyen fokú az ebbe a foglalkoztatási formába vetett bizalma. A fenti összefüggés típusterületei Lepsény, Mezőszentgyörgy, Mátyásdomb, Kisláng, Szabadhidvég, Mezőkomárom, Sáregres, Cece és Vajta.

5.3.9. A leghátrányosabb helyzetű munkanélküliek anyagi helyzete

Az LHH-s munkanélküliek csoportjában tapasztalható egyik súlyosabb probléma az általánosságban is tapasztalható, de egy-egy település esetében kiemelkedő méreteket öltő szegénység, a megélhetési nehézségek és a – kezdetben „csak” – anyagiak tekintetében vett lecsúszás (28. ábra).

A vizsgált térség egészét tekintve, mintegy 75,2%-ot tett ki azon LHH-s munkanélküliek aránya, akiknek az anyagi helyzete kedvezőtlen, illetve akiknek a forrásaik a napi szintű költségek fedezésére, illetve a rezsi kifizetésére sem mindig elegendőek. Ez, tekintve, hogy a rossz anyagi helyzet igen komoly multiplikátor hatások mentén erősen hozzájárul a munkaerőpiac periferiájára szorulóhoz nagyon magas arány. Mindössze 23,6% azoknak a hányada, akik átlagos körülmények között élnek, nem gazdagok, azonban erőforrásaik – nem kis mértékben a család más tagjainak támogatása révén – elegendőek az elfogadható, az eladósodás és a késedelemfizetés rémétől mentes életszínvonal megtartására. Végezetül vannak olyan munkanélküliek is, akik ugyan LHH-s állásukra váróknak tekinthetők, mégis rendelkeznek olyan anyagi bázisokkal, amelyek segítségével nemcsak az átlagos, hanem egy magasabb, esetlegesen bizonyos luxust is lehetővé tevő életszínvonalat tudnak biztosítani maguknak.

Települési szinten utóbbiak köre Enyingen és Alapon felülreprezentált (máshol nem került elő ilyen állásukra váró), azonban ezek közül utóbbi pozíciója kevésbé erős, mivel a jó anyagi helyzetűek 6%-os részesedését (az LHH-s csoport alacsony számossága miatt) csak egy-egy ilyen személy megjelenése idézte elő. Általánosságban tehát elmondható, hogy az LHH-s munkanélküliek többségére nem jellemző a jómód. Az a felismerés, hogy vannak, akik mégis jó körülmények között élnek, néhány megállapítást mégis fontossá tesz. A jelenség hátterében ugyanis két jelentős és a foglalkoztatás problematikája szempontjából megkerülhetetlen elem húzódik meg:

1. a feketemunka és
2. a nem, vagy csak kis mértékben legális gazdasági tevékenység folytatása

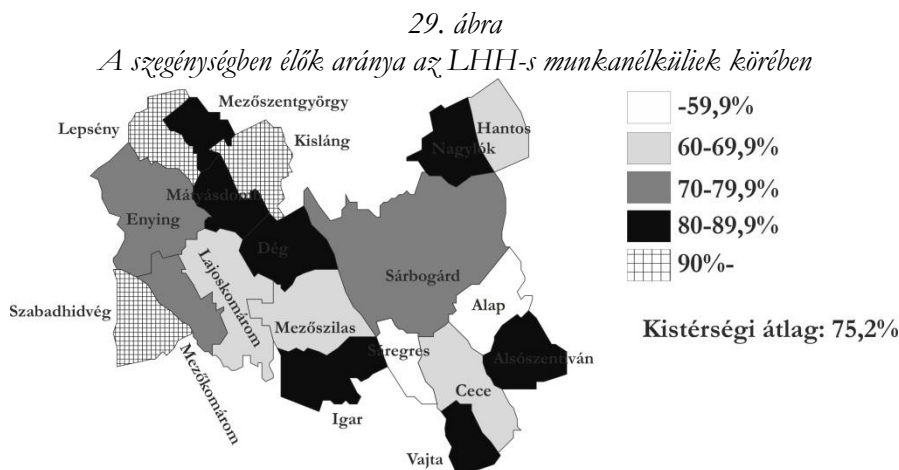
A feketemunka báziságazatai a turizmus, az építőipar és a mezőgazdaság, amelyek közül első kisebb, a második kettő azonban meghatározó mértékben járul hozzá az érintett térség gazdasági életéhez. Természetesen nem mindegyik, ezen területek valamelyikén dolgozó vállalkozás érintett a kérdésben, azonban kiemelendő, hogy az így kialakult látens foglalkoztatás és jövedelemszerzés jelen van és több feszültség bázisa is egyben. A hagyományosan hangsúlyozott problémák (pl. nem megfelelő munkakörülmények, járulék és adófizetés elmaradása, sőt esetenként a munkavállalók fizetésének visszatartása, jogorvoslat lehetőség hiánya stb.) mellett az LHH-s munkanélküliek körében kiemelendő, hogy sokuk sajnos csak ezen foglalkoztatási formában alkalmazható racionálisan, ugyanis a kevésbé képzett munkaerő hozzáadott értéke nem teszi lehetővé, hogy az utánuk fizetendő – plusz terhekkal megnövelt – bértömeget bármely foglalkoztató is felvállalja. Az tehát, hogy az LHH-s munkanélkülieket is érinti a feketemunka kétarcú tényként értelmezhető. Egyfelől természetesen probléma, amelyet orvosolni kell, hiszen a fenti felsorolásból fakadó feszültségek megoldása elengedhetetlen. Másfelől azonban figyelmeztetés is, amelynek a lényege: az LHH-s munkanélküliek foglalkoztatása csak akkor racionális, ha munkaerejük ára közelít a velük

elérhető teljesítmény profitabilitásához, azaz, ha mind a járulékok, mind pedig a minimálisan fizetendő kötelező bérek megfelelő – lefelé tapasztalható – rugalmasságot mutatnak. Ezt természetesen a munkanélküliek és a munkaerőpiaccal foglalkozó szakemberek is érzékelik, akik közül előbbiek – ahogy arról később részletesen esik szó – a járulékcsoökkentés szükségességét, utóbbiak pedig a térségileg differenciált minimálbér kérdéskörének, mint reális alternatívának a figyelembevételét szorgalmazzák, tartják egy lehetséges megoldásnak. Valószínű, hogy a megfelelő és racionális bér rugalmasság a fenti két komponenst más elemekkel kiegészítve (pl. foglalkoztatási támogatások), kombinálva jöhetne a legnagyobb hatékonysággal létre.

A feketemunka további sajátossága, hogy a csökkentett terhek miatt esetlegesen jobb fizetés elérését teheti lehetővé (pl. kőműves esetében akár havi nettó 160-200 ezer forintot), azaz anyagi juttatásokkal kompenzálja a munkanélkülit, az ilyen típusú foglalkoztatás extra veszélyeivel szemben. Nem megfelelő az a helyzet, hogy a feketemunka, mint alternatíva megérheti, főleg a fiatal, a jövőre (nyugdíj) nem gondoló életerős munkaerőnek, amely problémát egyfelől az ellenőrzések számának növelésével és a bírságok racionalizálásával, másfelől pedig ismét, a fent említettekhez hasonlóan a „fehér” foglalkoztatás megtérülési rátájának növelésével lehet megoldani. Ezen alternatívák közül előbbi semmiképpen sem kellő hatékonyságú eszköz, ugyanis az illegális foglalkoztatást nem alkalmazó vállalkozások esetében a túellenőrzöttség visszatetszést válthat ki, illetve a magas, vagy nem megfelelően megállapított bírságtételek az egyszer hibázó munkaadókat túlbüntethetik, vagy épp ellenkezőleg, még mindig a megfelelő hasznossági tartományban hagyhatják a feketemunka alkalmazását. A munkaadókat nem rákényszeríteni kell ezen eszköz kerülésére, hanem úgy alakítani a munkaerőpiacot, hogy a dolgozók felvétele, szabályos foglalkoztatása racionális legyen, a direkt szabálykerülő vállalkozások pedig megfelelő szankciókban részesüljenek.

Az illegális gazdasági tevékenység számos ágazatra és azok kapcsolódási pontjaira terjed ki. Ezek egy része törvényi szabályozással elkerülhető lenne, hiszen – és a munkaerőpiac szempontjából ez a kulcskérdés – az illegális tevékenységet végzők egy része tevékenységét legalizálná (pl. illegális vágóhidak legális vágási pontként való megjelenése), amennyiben azt a minőségi előírások és egyéb kötelezettségek csökkentése lehetővé tennék, ezáltal is visszafogva a látens foglalkoztatás mértékét. Itt természetesen nem arról van szó, hogy a minőségi előírások fölöslegesek lennének, csupán, arról hogy van olyan fogyasztói kör (például a mélyszegénységben élők), akik számára a kevésbé jó termékek olcsón elérhetővé tétele mondjuk a helyi termelők helyi piacra történő forgalmazásának ÁFA csökkentésével javíthatna ellátási szintjükön.

A térséget terhelő területi differenciákról az anyagi helyzet tekintetében, a legtöbbet a szegények aránya alapján lehet megtudni (29. ábra).

*Adatok forrása: Saját felmérés
Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)*

Ami elsőre kitűnik, az az igen magas térségi átlag, illetve a települések többségében tapasztalható jelentős hányadot sújtó elszegényedés. Felfedezhető továbbá, mind a nyugat-keleti, mind az észak-déli törésvonal, bár a települési szint kissé mozaikos. A legrosszabb helyzetben az anyagi viszonyok tekintetében az Enyingi kistérség települései vannak, amelyek egy részében (Lepsény, Kisláng, Szabadhidvég) a 90%-ot is meghaladta a szegénységben élő LHH-s munkanélküliek aránya. Nem sokkal jobb a helyzet a szintén Enyingi kistérséggel tartozó Mezőszentgyörgy, Mátyásdomb és Dég esetében sem. A szegénység a Sárbogárdi kistérséget legerőteljesebben Nagylókon, Alsószentivánon, Vajtán és Igar településén érinti. A keleti részek előnyeként is értelmezhető lenne, hogy Alap és Seregres (annak ellenére, hogy utóbbi a déli foglalkoztatási depresszió része) kedvezőbb értékekkel bírnak, azonban a közel 60%-os részesedés (Seregres 56%, Alap 50%) sem mondható túl jónak. Márpedig a szegénység a munkaerőpiaci esélyek szempontjából (is) az egyik legsúlyosabb, esélyhátrányként ugyan nem definiált, de kézzelfogható lemaradást okozó tényező. Az egyik legkomolyabb nehézséget ez esetben a mobilitás drasztikus csökkenése jelenti. A szegény munkavállalók – akik mindennapi anyagi gondokkal küzdenek – számára, nemhogy a távoli, de még a közelebb lévő foglalkoztatási bázisok is szinte elérhetetlenek, amely mobilitás csökkenés tulajdonképpen a helyi – ahogy az korábban látható volt – igen kis foglalkoztatási volumenű települések munkaerőpiacára szorítja az embereket. Ez a differencia kézzelfogható módon és kölcsönhatásszerűen megjelenik a KMI értékeinek alakulásában is, azaz az anyagi korlátok következtében létrejövő esélyromlás erőteljes lenyomatot hagy a munkaerőpiaci helyzeten és az azt kifejező munkanélküliségi ráta alakulásán. Részint a mobilitáshoz kapcsolódik, de a kedvezőtlen anyagi helyzet egy más aspektusú következménye a képzési rendszerektől történő frekvenciátalanság erősödése is. Ez utóbbi két elem – a költségterítésen és a bejáráson – keresztül hat és ellehetetleníti az LHH-s munkavállalók egy tetemes hányada számára, hogy végzettségüket, kompetenciáikat a megfelelő piacképes képzéseken elmélyítsék. A leghátrányosabb helyzetű munkavállalók

munkaerőpiaci integrációja a versenyszféra esetében napjainkban szinte megoldhatatlan, amely tény nem csak a nem megfelelő végzettségből, de abból is fakad, hogy a szegények számára mind az interjúkon történő megfelelő megjelenés, mind az álláshelyekről rendelkezésre álló információk nem, vagy csak extra erőfeszítésekkel érhetőek el. Ezt az extra erőfeszítést (minőségi ruházat, internet elérhetőség) pedig sokan nem tudják vállalni, mivel fizikai szükségleteik és rezsiköltségeik jövedelmüket gyakorlatilag teljes mértékben felemésztik.

A fogyasztás alacsony jövedelemből fakadó kényszerű visszaszorítása emellett demoralizáló hatásokkal is bír, azaz a szegények körében komolyabb a veszélye a különböző szenvedélybetegségek kialakulásának is, mint az átlagos jövedelműek csoportjában. A probléma több elem kapcsán összefonódik a családi állapot alakulásával is. A több eltartottal, magasabb inaktivitással és gyerekszámmal rendelkező falvak esetében általában a szegénységben élők aránya is magasabb. Erre tipikus példa Mezőkomárom, Vajta, Nagylók, de Alsószentiván is, amely falvak a szegénység mellett az inaktivitás és a családi állapotok tekintetében is a leghátrányosabb helyzetűek között vannak. Mezőszentgyörgy, Szabadhidvég és Igar esetében többek között a magasabb inaktivitás jelent gondot. Ez utóbbi tényező és az elszegényedés kapcsolata abból fakad, hogy a családok magas számú inaktív tagjaira fajlagosan kevesebb gazdaságilag aktív személy jut, azaz a jövedelmek több felé oszlanak, így kisebb jövedelemhányadból tud kijönni a családhoz tartozó LHH-s munkanélküli is. Összefüggés mutatkozik a tartós munkanélküliség és a szegénység területi alakulása között is. Az elszegényedő LHH-s munkanélkülieket legnagyobb arányban tömörítő települések általában a munkaerőpiactól történő elszakadás átlagos ideje tekintetében is sereghajtók. Erre példa Lepsény, Mezőszentgyörgy, Kisláng, Enying, Szabadhidvég, Igar és Vajta is. Persze ezen tényezők közül egy-egy elem megléte nem determinálja a szegénység fokozódását, mivel az egyéb jövedelemforrások, vagy a család kereseti viszonyainak kedvezőbb alakulása ellensúlyozhatják az anyagi problémák megjelenését. Mindezek ellenére, ha a fenti tényezők halmozódást mutatnak, azok jó valószínűséggel előirányozzák a szegények arányának növekedését, amely elem sajnálatos módon tovagyrúzó hatásaival egy lefelé ívelő pályára állítja a munkavállaló elhelyezkedési esélyeinek alakulását, a piactól való eltávolodást és az ezen tapasztalható hiszterézis erőteljes kialakulását.

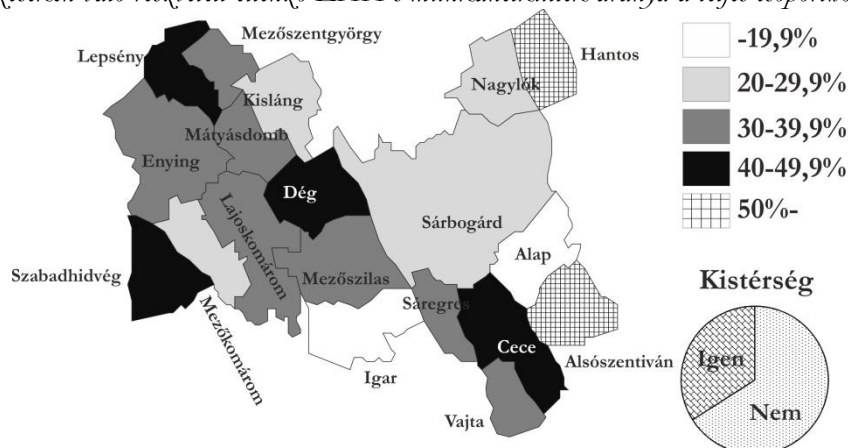
Komoly probléma tehát, ahogy ez a szegénység és a munkanélküliségi ráták közötti korrelációból is látszik, hogy az LHH-s munkanélküliek többsége erőteljes anyagi nehézségekkel bír, amelyek orvoslása a passzív eszközök munkaerőpiaci alkalmazásának szükségességét vetíti előre a vizsgált csoportban. Amennyiben a megfelelő – a munka elkerülésére azonban nem ösztönző – összegű segély és segélyezési időtáv nem valósul meg, a további elszegényedés csak akkor fékezhető meg – a jelenlegi gazdasági folyamatokat tekintve –, ha az állam csoport specifikus progra-

mokkal járul hozzá, hogy a rossz anyagi körülményekből fakadó esélyhátrányokat eliminálja (ingyenes utaztatás, képzések, vagy magasabb jövedelem biztosítása például a közfoglalkoztatáson keresztül). Ezen megoldások nélkül a probléma rögzülésére és a térségi depressziók állandósulására lehet számítani.

5.3.10. A munkanélküliek motiváltsága, igényeik kompetenciáik, végzettségük javítására

Az oktatási/képzési rendszer szerepe a munkaerőpiaci integráció tekintetében kiemelkedő. A kvalifikált humán-erőforrás a fejlett országokra jellemző, a fejlődés dinamizmusát hordozó gazdasági ágazatok alapfeltétele, amely tényező megléte, még az egyéb területeken mutatkozó esetleges versenyhátrányt is képes kompenzálni. A képzés persze nem csak a magasan képzett munkaerő esetében kulcsfontosságú, hiszen szinte minden munkakör és szektor igényli a legalább középfokú, szakirányos, vagy általános elméleti (érettségi) végzettség meglétét. Ezen igénnyel szemben áll az a tény, hogy az LHH-s munkavállalók többsége sem ilyenrel, sem az elhelyezkedés szempontjából elengedhetetlen – ugyanakkor szintén az oktatási/képzési rendszeren keresztül fejleszthető – kompetenciával nem rendelkezik. Az egyik legerőteljesebb ellentmondás tehát a vállalkozói/foglalkoztatói oldal és az LHH-s munkanélküliek között éppen ezen a területen húzódik, amelynek feloldásában a megfelelő képzés kulcsszerepet lenne képes betölteni. Az eszköz alkalmazhatósága azonban sokban függ a célcsoport részvételi hajlandóságától/motivációjától, amely nélkül ugyan az oktatás lefolytatható, de annak hatékonysága erősen megkérdőjelezhető. A vizsgált térség LHH-s munkanélküliei e tekintetben szintén kedvezőtlen képet mutatnak (30. ábra).

30. ábra
A képzéseken való részvételt ellenző LHH-s munkanélküliek aránya a teljes csoporthoz viszonyítva

Adatok forrása: Saját felmérés
Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

Bár a települések többségénél tapasztalható 50% alatti arány akár még biztatóan is festhetne, a térség egésze tekintetében a képzéseken részt venni kívánók alacsony hányada (34%) mindenképpen elgondolkodtató. A problémát fokozza, hogy jelen esetben egy igen nagy részben alacsony végzettségűeket tömörítő csoportról van szó, amelynek a képzettségi viszonyai javítása nélkül a piaci szférában történő munkaerőpiaci integrációja szinte megoldhatatlan. A képzés szükségessége tehát igen számottevő, míg a különböző tanfolyamokon való részvételi hajlandóság általában 50 és 70% között mozog. Vannak olyan települések, amelyek ezen félig meddig szubjektív elem tekintetében is lemaradnak. Ilyen falu például a 70%-al sereghajtó Alsószentiván, de az egyébként kedvezőbb foglalkoztatási mutatókkal rendelkező Hantos (58,3%) is. Nem sokkal jobb Lepsény, Szabadhidvég, Dég és Cece helyzete sem, ahol a képzéseken részt venni nem kívánók aránya eléri a 40-50%-ot. A kérdés komolyságát növeli, hogy ezek a települések egyfelől a korábban vázolt foglalkoztatási depresszió tagjai, másfelől szinte kivétel nélkül a magasabb munkanélküliségi rátával rendelkezők körébe tartoznak. Bár egyértelmű magyarázatot ez a szempont nem ad a foglalkoztatási depresszió mibenlétére (Igar például egész jól áll, holott a munkaerőpiaci helyzete a legrosszabb), mindenképpen egy plusz elemként jelenik meg, amely a munkavállalók rugalmasságán és motiváltságán keresztül közelebb visz a területi különbségek hátterének megértéséhez. A fenti értékek tekintetében legrosszabb helyzetben lévő falvak problémája két elemből táplálkozik, amelyek közül az első a motiváció esetlege hiánya, míg a második a képzéseken való részvételt ellehetetlenítő anyagi/családi stb. pozíció.

Ezen elemek közül első kezelése problémásabb, hiszen a motiváció hiányának szubjektív elemeit önmagában nehéz javítani. Ehhez elsősorban az egyént érintő olyan inspirációk szükségesek, mint a jobb életkilátások esélye, vagy a leendő magasabb jövedelem valószínűsíthetősége, esetleg a képzésen való részvételért folyósított összeg, azonban ezek mindegyike csak esetlegesen és egyénenként eltérő hatásokkal hathat. A motiváció növelésének másik gátja, hogy a feketemunkában, vagy az illegális gazdasági tevékenységben működő személyek számára nem is érdek helyzetük módosítása, hacsak a felkínált alternatíva nem kedvezőbb, mint az az élethelyzet, amelyben jelenleg érintettek. A képzésekkel kapcsolatos motivátlanság emellett olyan elemekből is táplálkozik, mint az idős kor, amely szintén egyértelműen csökkenti a munkanélküliek továbbtanulási hajlandóságát.

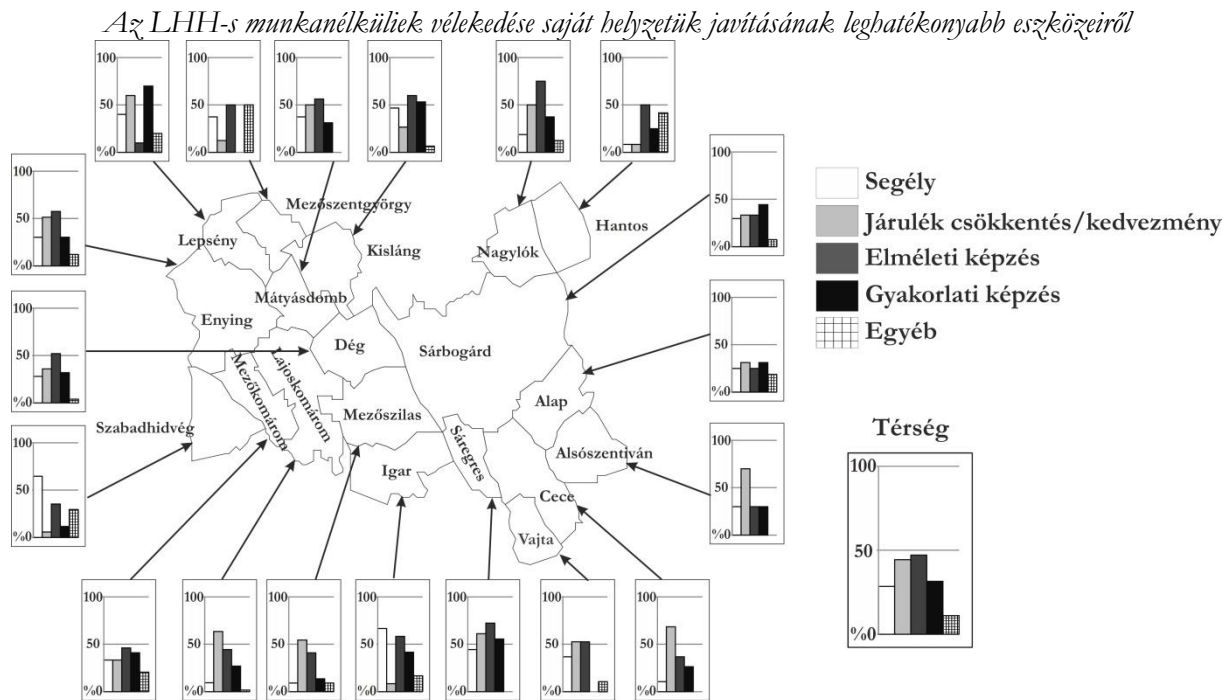
A képzéseken való részvétel külső (félig meddig a szubjektív döntéstől független) akadálya az érintett csoport korlátozott anyagi helyzetéből (szegények magas aránya), illetve a családi kötöttségekből (családi állapot) táplálkozik. A fenti problémák megoldása könnyebb, például a képzések kedvező beárazásával, vagy éppen ingyenessé tételével, a mobilitást fokozó „tanulójáratok” alkalmazásával, vagy az oktatásban való részvétel anyagi támogatásával.

A REM által előrevetített törésvonalak közül ezen problémakör tekintetében egyedül a nyugat-keleti kettősség marad kézzelfogható. Ez a dichotómia a fent vázolt elemekből táplálkozik. A szubjektumot is magába foglaló mobilitást mérő KMI esetében az Enyingi kistérség, illetve Mezőszilas és Igar egyértelműen hátrányt szenvednek (ennek részleteiről a mobilitást vizsgáló rész ad információkat). A nyugati periferián nagyobb a szegénységben élők aránya is, amely elem már abszolút értelemben – a szubjektivitástól némiképpen függetlenül – csökkenti a képzéseken való részvétel hajlandóságát. Igaron 32%-ot meghaladó, Enyingen, Dégen, Mezőszilason 31-32%, de a kistérség több településén ehhez hasonlóan magas a korábban a struktúra bemutatásánál tárgyalt idős munkanélküliek aránya, akiknek a száma az LHH-s álláskeresők körében a teljes csoporthoz képest jóval magasabb. A felmérésben a pályakezdők mutattak a továbbtanulással kapcsolatos nagyobb hajlandóságot, akiknek a területi megoszlása szintén alátámasztja a nyugat-keleti törésvonal rögzülését. Egyéb kettőségek (falu-város, kisebbségek által lakott és kevésbé lakott települések, észak-dél törésvonal, népesebb és kevésbé népesebb falvak és városok), elsősorban a kérdés erős szubjektivitása miatt (attól még, hogy rossz a helyzet, a szándék lehet jó) a probléma ezen aspektusát tekintve nem jelentek meg, a szélsőségek területi jellege, csak néhol tapintható ki. Erre példa Alsószentiván, Cece, Szabadhidvég, Lajoskomárom, Mezőszilas, Sáregres és Vajta is, amely falvak sereghajtók, ugyanakkor a déli periferia részéhez is tartoznak.

5.3.11. Az LHH-s munkanélküliek vélekedése saját helyzetük javításának hatékony eszközeiről

Az LHH-s munkanélküliek vélekedése munkaerőpiaci esélyeik javításának lehetőségeiről sokat elmond nemcsak az egyéni meglátásokról, de az álláskeresők igényeiről, illetve a munkahelykeresés során tapasztalt problémák jelentős hányadáról is. Az ezekkel kapcsolatos vélekedések továbbá rámutatnak arra, hogy a szubjektum szempontjából melyek azok a megoldások, amelyek a legnagyobb szükséglettel és ezáltal a legnagyobb várakozással bírnak, azaz hatásfokuk a vizsgált munkanélküliek körében elfogadható, növekvő, vagy növelendő mértékű. Területi szempontból az egyik – elsőre meglepő – sajátosság a segélyben bízók igen alacsony (28,5%) aránya (31. ábra).

31. ábra

*Adatok forrása: Saját felmérés
Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)*

Gyakorlatilag egyetlen olyan alternatíva sem mutatkozott, amelyet ennél kevesebb munkavállaló jelölt volna meg, mint a helyzetét érdemben előmozdító megoldást. Ehhez az egyébként sem várt eredményhez települési szinten ráadásul markáns differenciák társulnak, amely két elem felveti az igényt a mögöttes tényezők pontosabb feltárására. A segélyt fontosnak tartók területi szinten vett alacsony aránya tulajdonképpen a kérdőívezés módszerének egyik hátrányából fakad, mivel a megkérdezettek igen magas hányada bizonyíthatóan azért nem jelölte be ezt a pontot, mert úgy vélte, hogy „szégyen”, ha segélyre tart igényt, illetve a többivel szemben erre is hangsúlyt helyez. Az LHH-s munkanélküliekkel folytatott beszélgetéseken feltett keresztkérdések azonban (mint például, hogy hogyan vélekedne a segély csökkentéséről, vagy megvonásáról) egyértelműen igazolták ezen passzív eszköz fontosságát a válaszadók szemében. További arányeltolódást eredményezett, hogy sokan a segélyt nem megoldásként, csupán mentőövként tekintették, mint egyfajta a mélyszegénységet enyhítő elemet, azaz inkább szociálpolitikai, mintsem foglalkoztatás javító eszköznek. Ennek ellenére megfigyelhető, hogy azokon a településeken, ahol a szegénységben élők aránya magasabb, a segélyben reménykedők is az átlag feletti hányadban vannak jelen. Erre tipikus példa Szabadhidvég, ahol a szegények aránya 94%, amely érték erőteljesen húzza felfelé a segélyét, ez esetben mintegy 64,7%-ra. Ugyanez a hatás érvényesül a térség legrosszabb foglalkoztatási mutatóival rendelkező település Igar esetében is. Nem ilyen erős az összefüggés, de ebbe a mintába illeszkedik továbbá Lepsény, Kisláng, Igar, Vajta, Mezőszentgyörgy és Mátyásdomb is. A sorból nem lóg ki Sárbogárd és Dég sem, azonban ezeken a településeken – bár a szegénységben

élő LHH-s munkanélküliek aránya magas – inkább átlag körül alakult a segélyben bízók részese-dése. A fenti összefüggés fordítottja is igaznak látszik, azaz ahol kevesebb a szegénységben élő, kisebb a segélyt bejelölők hányada (pl. Mezőkomárom, Lajoskomárom, Mezőszilas, Cece, Alap, Hantos).

Mindezekből két fontos megállapítás vezethető le. Elengedhetetlen, hogy a segély, mint a le-csúszástól óvó eszköz megfelelő tömegek számára a megfelelő összegben álljon rendelkezésre, hiszen ezzel mérsékelhetőek azok a folyamatok, állapotok, amelyek az anyagi helyzetet bemutató résznél kerültek feltárássra. Az állam tehát érdekelt abban, hogy egyfajta védőhálóként ne engedje, hogy a mélyszegénység rögzüljön, mivel azzal a térségek munkaerőpiaci frekventáltsága csak to-vább növekszik. Ahhoz persze, hogy ez a társadalmi szolidaritás megfelelően működhessen, telje-sülnie kell nemcsak a rászorultság elvének, hanem annak a feltételnek is, hogy a – megélhetéshez elegendő – segély fejében a munkanélküli is – lehetőségeihez mérten – munkaerejét a társadalom számára értékes tevékenységek végzésére felajánlja. Mindezek ellenére a munkaerőpiaci (re)integrációt elősegítő eszközként ezt a forrást nem, vagy csak esetlegesen lehet értelmezni, ami abból is látszik, hogy a jobb anyagi helyzettel és foglalkoztatási struktúrával jellemezhető települé-seken az LHH-s munkanélküliek nem is építenek erre, más megoldásokat tartanak kellőképpen konzekvensnek.

Ez a következtetés vezet az összesítetten első és bontásban is 2. helyen szereplő eszköz, az in-gyenes képzések kérdésköréhez. Térségi szinten közelít, az elméleti és a gyakorlati típust együtt vizsgálva pedig át is lépi az 50%-ot azoknak az aránya, akik úgy vélik, munkaerőpiaci területi esé-lyeiket érdemben a megfelelő és mindenekelőtt ingyenesen igénybe vehető képzési struktúra tud-ná javítani. Ebből a szempontból az elméleti képzéseket a megkérdezettek 47,1%-a, a gyakorlati ismeretet adókat pedig 31,5%-a tartja alkalmasnak. Figyelembe véve a csoport végzettségi visz-o nyainak alakulását ez az arány érthetőnek mondható és rávilágít arra, hogy az LHH-s munkanél-küliek legalább fele tisztában is van e tekintetben vett hátrányos helyzetével.

A települési szintű kép sok tekintetben hasonlít a területihez, azonban néhány további össze-függést is láthatóvá tesz. A déli települések között nagyobb azoknak az aránya, akik nem bíznak a képzésekben, mint északon, sőt a szegény és munkaerőpiaci tekintetben is kedvezőtlen pozíciójú Szabadhidvégen az elméleti képzésben 35,3, a gyakorlatiban azonban csak 11,8% bízik. Ehhez hasonló Mezőszilas és Cece is, azaz az eszközből történő kiábrándultság – bár ez nem általános érvényű – némi észak-dél kettősséget mutat. A jelenség hátterében két tényező áll, a foglalkoztatá-si központokhoz viszonyított helyzet, illetve a gazdasági inaktivitás. A jobb MFÁ-val (mobilitási viszonyokkal) rendelkező falvak közül azokban, amelyek foglalkoztatási szerkezetében Székesfe-hérvár kulcsszerepet játszik, a képzéseken való részvételi hajlandóság nagyobb, mint ott, ahol ez a

megállapítás nem mondható el. Ez tulajdonképpen nem más jelent, minthogy a meglévő munkalehetőségek ösztönzik az LHH-s munkanélkülieket is, hogy azok igényeihez jobban alkalmazkodjanak. A gazdasági inaktivitás esetében látható, hogy ott, ahol az inaktívák aránya magasabb pl. Mezőszentgyörgy, Szabadhidvég, Cece, Alap, Alsószentiván, a képzések, mint esélyjavító eszköz alkalmazhatóságát is kevesebben vélelmezték. Ezen településeken az eszközzel szemben hat, hogy a bejárás, a tanulás és az órán eltöltött idő olyan plusz teher, amelyet a több inaktív személyt eltartó munkanélküli már nem tud föl vállalni. Nem véletlen, hogy a fenti települések többek között azok, ahol az LHH-s munkanélküliek a családi állapotuk tekintetében is – a többi településhez képest – hátrányt szenvedtek. Mindezek mellett azonban a problémát számos szubjektív elem terheli, amelyek nem kiszámíthatóak. Ezeket olyan tényezők befolyásolják őket, amelyek egyéntől függően eltérő hatást váltanak ki (korábbi képzéseken szerzett tapasztalatok, munkahelyi meglátások, vagy a lehetőségek keresése, azaz az a mentalitás, hogy mindegy, hogy milyen módon, csak javuljon a munkaerőpiaci helyzet).

Mindent összevetve a képzés mégis jól alkalmazható, a megkérdezettek közel 50%-a által bizalommal fogadott eszköz, amelynek megfelelő alkalmazhatósága azonban sokban megköveteli, hogy a jelenlegi képzési szerkezet megváltozzon. Ahhoz, hogy a főleg alapfokú, vagy szakmunkás képzettségű személyek számára ez a módszer megoldás lehessen, elsősorban ugyanis lehetővé kell tenni, hogy a megszerzett kurzusokon a kevésbé képzettek is megfelelő esélyekkel indulhassanak. Fontos lenne továbbá, hogy célzott, esetlegesen az alapkompétenciákat is erősítő programok jölessenek létre, mivel azok hiányában az induló tanfolyamokat az LHH-s munkanélküliek nem tudják megfelelően elvégezni. Igen fontos elem a költségek csökkentése, vagy a képzések ingyenessé tétele, amelyek elsősorban a rossz anyagi helyzetre tekintettel az igénybevehetőség kiterjesztésének alapfeltételei.

A vélekedések tekintetében a képzésektől nem sokkal elmaradva a második helyen a járulékcsökkentések állnak (44,3%), azaz a munkanélküliek közel fele úgy véli, hogy túl nagy az a teher, amelyet foglalkoztatásukért cserébe a munkaadóknak fel kellene vállalniuk. Az LHH-s munkanélküliek tehát érzékelik, hogy munkaerejük produktivitása elmarad attól a szinttől, amely a minimálbér járulékokkal terhelt összegének kifizetését elfogadhatóvá tenné. Az, hogy a többség mindezek ellenére magasabb bérigénnyel rendelkezik, mint a logikus összeg, azt mutatja, hogy elsősorban nem a bérszínvonal mérséklése, hanem az állami terhek csökkentésének vélelmezett kedvező hatásai élnek a fejekben. A probléma ezzel csak az, hogy a járulékcsökkentés még nem feltétlenül oldaná meg, vagy javítaná a kérdéses csoport helyzetét, hiszen ezen munkaerő tartós állásban történő elhelyezése alapvetően nem érdeke a produktivitásra törekvő, ugyanakkor a képzettebbek körében is gazdag munkaerő kínálattal szembesülő vállalkozásoknak. Megoldást tehát csak a kü-

lönböző foglalkoztatási támogatások kínálhatnának, amelyeknél viszont a fő kérdések egyike, hogy valóban alacsonyabbak-e – minden elemet összevetve –, mint a közmunkaprogram – a kérdéses csoport foglalkoztatását egyébként hatékonyan megoldó – költségei. A járulékkedvezmények foglalkoztatás növelő hatásában kevésbé bízóknak többsége a munkanélküliségi ráták tekintetében a hátrányos helyzetű falvak köréből kerül ki (Mezőszentgyörgy, Mezőkomárom, Igar, Mátyásdomb, Enying, Szabadhidvég), azaz az itt élők általában azt mondják, hogy ez az eszköz önmagában nem elég, további anyagi ösztönzők kellenének. Szélsőséges kivételek azonban előfordulnak, amelyeket a kérdés erőteljesen szubjektív mérlegelésen alapuló jellege magyaráz. Ilyen például Sáregres, ahol a többség minden eszközt alkalmasnak tart arra, hogy esélyeit érdemben növelje, vagy Alap, ahol viszont inkább egy pesszimista attitűd rajzolódik ki. Előbbi oka abban áll, hogy a munkanélküliek a „bármilyen jó, csak legyen valami” vélekedésbe kerültek, míg utóbbinál többek között a jobb anyagi helyzet, a magasabb fokú képzettség, a jobb mobilitási lehetőségek, vagy éppen a jobb munkanélküliségi ráta mögött meghúzódó egyéb sajátosságok játszanak közre.

5.4. AZ ENYINGI- ÉS A SÁRBOGÁRDI-KISTÉRSÉG KOMPLEX MOBILITÁSVIZSGÁLATA

5.4.1. A vizsgált térség relatív helyzete országos, illetve megyei viszonylatban

Az Enyingi és a Sárbogárdi a Közép-Dunántúl régió, azon belül Fejér megye legdélebbi kistérségei. A fővárostól légvonalban Enying 87,4, Sárbogárd 74,76 km-re fekszik. Előbbi koordinátái É.sz. 46°55'43", K.h. 18°14'40', míg utóbbi pozíciója É.sz. 46°53'15", illetve K.h. 18°37'11".

Közúton, a legkisebb távolsággal számolva a főváros az Enyingi kistérségből 130-88,4 km, a Sárbogárdiból 127-86 km megtétele után érhető el. Az autópályák közül az M7-es északról, az M6-os keletről kerül meg a területet, amely közlekedési folyosókra a 63-as, illetve a 64-es másodrendű főutak fűzik föl a kistérségi központokat. A települések mindegyikét el lehet érni betonos úton. A falvak közül Mezőszentgyörgy és Nagylók zsáktelepülés, míg a többi falu általában a fontosabb közlekedési vonalak periferiáján, azoktól 15-30 percre helyezkedik el. A megyeszékhely Sárbogárdról a 63-as úton 37,5 km, Enying felől a 64-es majd a 7-es úton 45,6 km megtétele után érhető el. A foglalkoztatás szempontjából fontosnak számító települések közül Siófok szempontjából a Sárbogárdi, Dunaújváros irányába azonban az Enyingi kistérség van frekvenciáltabb helyzetben. Egyéb település a foglalkoztatásban nem játszik döntő szerepet. Az M7-es autópálya csatlakozási pontja az Enyingi kistérség közigazgatási területén belülre esik (Lepsény), így az annak településeitől 0-28 km-re található. A Sárbogárdi kistérségben már nem ennyire kedvező a helyzet, hiszen területét autópályák nem érintik. Az M7-es legközelebbi csatlakozási pontja a megyeszék-

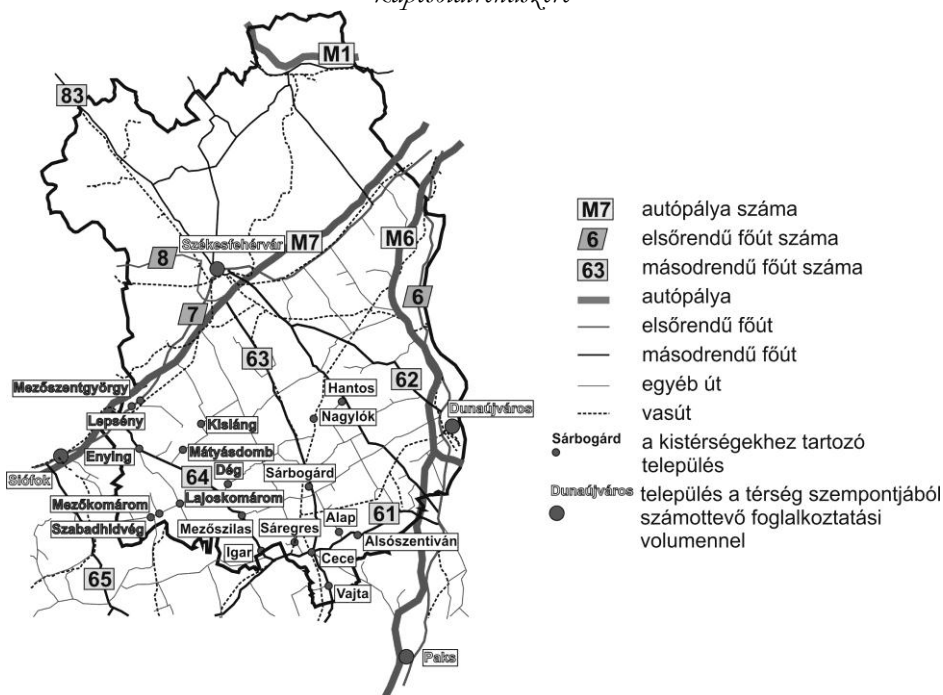
helyen van, az M6-os távolsága a kistérség településeitől 20-31,5 km. Ez utóbbi az Enyingi kistérségtől 43-73 km-re fekszik.

A vasútvonalak közül két fő, a Budapest-Pécs, illetve a Budapest-Siófok vonal érinti a térséget. Előbbi a Sárbogárdi kistérség nagy részét felfűzi, míg utóbbi az Enyingi kistérség északi határán fut. A vasúti közlekedés tekintetében Sárbogárd és környéke szerencsésebb, hisz a megyeszékhellyel és Dunaújvárossal is – ugyan többségében átszállásos, de relatíve magas járatsűrűségű – kapcsolatban áll. Enying és környéke e tekintetben komoly hátrányt szenved, hisz amellett, hogy a fő vonalak elkerülik, a vasúthálózat kisebb prioritású szakaszai sem érintik azt, a települések többsége vasútállomással sem rendelkezik, a közlekedési forma tekintetében pedig a legnagyobb részük periférikus. Vasúton Sárbogárdtól a főváros 84, a megyeszékhely 61 km-re fekszik (www.mav.hu).

Az érintett kistérségek közlekedési helyzetét mutatja az 32. ábra, amelyen a mikrotérségi szinten jelentős alacsonyabb rendű utak csak az M7-es és az M6-os autópályák által szegélyezett területen kerültek feltüntetésre.

32. ábra

Fejér megye közút- és vasúthálózata, illetve az érintett kistérségek településeinek megyei szintű közlekedésföldrajzi kapcsolatrendszere

Adatok forrása: <http://maps.google.hu/>

Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

A munkavállalási céllal történő mobilitás szempontjából fontos kérdés, hogy melyek azok a települések, amelyek az adott térségekhez tartozó városok és falvak esetében mint a fő foglalkoztatók helyei számításba jöhetnek. Ahogy arról a térség gazdasági szerkezetváltozását és a jelenlegi hely-

zetet bemutató fejezetben már esett szó, ezek Sárbogárd esetében Dunaújváros, illetve Székesfehérvár, míg az Enyingi kistérség tekintetében Siófok és a megyeszékhely. Ezek közül, a térség egészét tekintve, mint foglalkozatókat tömörítő települések mind a három számításba veendő és a mobilitás szempontjából elemzendő, azonban a részleteknél nem szabad elfeledkezni róla, hogy míg a térség településeinek többsége számára a megyeszékhely egyértelműen foglalkoztatási központ, addig a két kisebb város, Siófok és Dunaújváros csak azok egy részének (előbbi a nyugati, utóbbi a keleti felének) valódi „centruma”.

A kistérségek közlekedési viszonyait, illetve az azokból fakadó lehetőségeket és veszélyeket az 3. táblázatban olvasható SWOT-analízis foglalja össze.

3. táblázat
Az Enyingi és a Sárbogárdi kistérség közlekedési viszonyainak SWOT-analízise

Erősségek	Gyengeségek
- Autópályák relatív közelsége, elérhetőségük másodrendű főutakon - Az M7-es autópálya áthalad az Enyingi-kistérségen - Egy elsőrendű (7-es) és három másodrendű főút (61-es, 63-as, 64-es) is érinti a térséget - A jelentősebb utak (főút, másodrendű főút) minősége a 64-es esetében kiváló, a 61-es esetében jó és a 63-as esetében is elfogadható - Egyedül Nagylók zsáktelepülés, Mezőszentgyörgy csak definitíve az, azonban az autópálya közelsége közlekedési helyzetét kedvezőbbé teszi - Az utak többsége betonozott, a települések megközelíthetősége aszfaltos, betonozott utakon megoldott - A Budapest-Pécs vasúti fővonal, illetve a Budapest-Siófok fővonal érinti a térséget, előbbi a Sárbogárdi kistérség központján halad át - A Sárbogárdi kistérségben megoldott a vasúti összeköttetés a megyeszékhellyel és a másik jelentősebb foglalkoztatónak számító Dunaújvárossal is - A vasúti járatok menetsűrűsége a fő közlekedési irányok tekintetében kielégítő - Sárbogárdon működik helyi járat	- Az autópályák tekintetében a Sárbogárdi kistérség az Enyingihez képest relatív hátrányban van, azok nem érintik a területét, így egyes befektetők (akiknek a fent említett 30-40 km-es távolság is sok) elkerülik a térséget - Nagylók zsáktelepülés, ami komoly hátrányt jelent a számára - Több település csak alacsonyabb rendű, esetlegesen rossz állapotú utakon érhető el (pl. Alap, Szabadhidvég, Sáregres, Mezőkomárom) - Több útszakaszon csak egy irányban megoldott a közlekedés - Az Enyingi kistérség a vasúti közlekedés szempontjából periferián helyezkedik el - Az utazási idők tekintetében a Sárbogárdi kistérség helyzete is kedvezőtlen - A buszközlekedés drága, időigényes, a járatsűrűség nem kielégítő, a meglévő járatok ütemezése nem megfelelő, esetenként pedig még a relatíve jól megközelíthető települések (például Dunaújváros Sárbogárdról) is csak több átszállással érhetőek el - Sok település nem közelíthető meg vasúton - A vasúti közlekedés szintén időigényes, gyakran kiszámíthatatlan (jelentős késések), a legtöbb esetben túl drága, átszállás esetén a csatlakozásokra pedig (általában) túl sokat kell várni - A vasútvonalak állapota nem megfelelő, sok a lassújelzés, a kevésbé biztonságos szakasz - Egyes területeken a 63-as főút állapota silány, a sebességkorlátozások miatt lassan közlekedhető, illetve a Sárbogárdon történő hatékony áthaladás nem megoldott - Folyami vagy egyéb vízi közlekedés nem számottevő, gyakorlatilag nincs - Repülőtér nincs a térségnek, a legközelebbi ilyen létesítmény Székesfehérvár közelében van (börgöndi repülőtér), jelentősebb pedig Budapesten érhető csak el - A helyi járatok járatsűrűsége nyáron, illetve a hétvégén nem megfelelő
Lehetőségek	Veszélyek

- A másodrendű főutak állapotának javításával, illetve az alacsonyabb rendű főutak karbantartásával, a korlátozó táblák időben történő visszavételével, átgondolásával a forgalom sebessége számottevően növelhető lenne - Az úthálózat folyamatos fejlesztése, bővítése, az elhanyagolt utak feljavítása, a földutak lebetonozása sokban hozzájárulhatna a zsák- és egyéb periférius települések elérhetőségéhez - A torlódások felszámolása, illetve az olyan jelentős forgalomgátló tényezők, mint a sárbogárdi vasútát-kelőhely alternatíváinak kidolgozása és megvalósítása a személygépkocsi-forgalom mellett a buszos tömegközlekedést is hatékonyabbá, sokkal gyorsabbá tenné - A vasútvonalak javítása, felújítása sokban hozzájárulhatna, hogy a munkába járás szempontjából felvállalhatatlan utazási idők és a bizonytalanság csökkenjen - A menetrendek (busz és vonat) átgondolása, esetlegesen nem csak és kifejezetten piaci alapon történő, hanem szociális szempontokat is figyelembe vevő újratervezése a frekvenciát térségek racionális elérhetőségét lehetővé tehetné, a jobb eléréssel rendelkező településeket pedig még jobb helyzetbe hozná - A helyi járatok menetrendjét több társadalmi csoport szempontjaira kéne optimalizálni, illetve a nyári és a hétfégi közlekedést is hatékonyra kéne tenni, ezzel a településen belüli mozgás (amely olyan nagy kiterjedésű települések esetében, mint a közel 7 km hosszú Sárbogárd, esetenként igen nehézkes) hatékonyra válhatna	- A közutak állapotának romlása, amely egyes, már eleve rossz minőségű szakaszokon egyre gyorsuló ütemű, a személygépkocsi és buszközlekedést nemcsak lassabbá, de mind az utasokra, mind a közlekedési eszközökre nézve veszélyesebbé is teszi - A jelenlegi utazási idők, az igen magas benzin- és jegyárak a személygépkocsi és a tömegközlekedést a hátrányos anyagi helyzetű, de az általános életszínvonalú csoportok számára is egyfelől megfizethetlenné, másfelől a munkába járás szempontjából használhatatlanná teszik - A vasúti szakaszok folyamatos felszámolása, a járat-sűrűség csökkentése a kötöttpályás közlekedést, mint lehetőséget még jobban visszaszorítja, a települések elzártságát pedig növeli, amely folyamat különösen hátrányosan hat a még vasúttal rendelkező, de egyébként erősen periférius települések esetében - A főleg a vasút, de esetenként a buszközlekedés esetében tapasztalható késések, járatkimaradások már most is, de az idővel előrehaladva egyre inkább alkalmatlanná tehetik a tömegközlekedés munkahelyre történő eljutásra való igénybevételét
--	---

*Adatok forrása: Saját felmérés
Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)*

5.4.2. A mobilitás fokát befolyásoló legfontosabb tényezők, illetve azok területi alakulása a vizsgált csoport esetében

A mobilitást meghatározó két legfontosabb elem a mobilitási képesség, illetve a mobilitási készség, amelyek alakulása egymással kölcsönhatásban határozza meg egy-egy társadalmi csoport lehetőségeit. A mobilitási készség alapvető elemei között szerepel az ingázási hajlandóság (akar-e az egyén ingázni, illetve vállalja-e az ingázást), illetve ha a szándék fennáll, akkor az a maximális távolság, amelyre a kérdéses személy (csoport) még elfogadhatónak tartja a napi szintű bejárást, illetve az az eszköz, amelyet hajlandó, vagy képes igénybe venni (relatív elérhetőség). A relatív elérhetőség mellett az abszolút elérhetőség, azaz az eszköz konkrét fizikai rendelkezésre állása vagy hiánya is kulcskérdés, ez azonban a mobilitási képesség kérdéskörébe esik. Az egyéni motívációk és korlátok mellett sok egyéb tényező, például a gyerekek léte/hiánya, a száma, a személy családi kapcsolatainak formája a relatív mobilitásra félig meddig szubjektív módon, de egyértelműen, sok esetben csoportspecifikus jellemzők alapján hatnak.

A készség mellett objektívebb elem a képesség, illetve annak minőségi és mennyiségi paraméterei. A mobilitási képesség három eleme a közlekedési eszköz megléte (abszolút elérhetősége), az utazásra fordítható utazási idő, illetve az ár, amelyek közül akár csak egyik paraméter kedvezőtlen alakulása is az adott opció teljes, vagy szinte teljes használhatatlanságát, és mint reális alternatíva elvesztését okozhatja. Mivel a fenti három tényező közül (bár mind a három jól mérhető) csupán az első értékelhető abszolút egzaktsággal, a másik két elem tekintetében mindenképpen említést kell tenni az egyes, akár csoportspecifikus, illetve a területiségre is erőteljesen ható egyéni preferencia-rendszerekről is.

Az első ilyen szubjektív vonásokkal is terhelt kérdés az utazásra fordítható maximális idő mértéke, amelyet jelen esetben három kategóriára (hosszú, elfogadható, rövid) szükséges felosztani. A vizsgált csoport körében végzett kérdőíves felmérés, illetve a kérdésben kompetens, gyakran közvetlenül is érintett személyekkel folytatott interjúk során kiderült, hogy e tekintetben az egy óra alatti idő a kedvező. Amennyiben az ingázás ezt meghaladja, esetlegesen közelít a két óra felé, egyre többek számára az adott alternatíva megszűnik, tekintettel arra, hogy a 8 munkóra mellett ennyi utazás felvállalása már nemcsak a szabadidő, de az esetek többségében a családi élet rovására is menne, erőteljesen korlátozná, ellehetetlenítené azt. Lélektani határt a másfél, egyes (mobillabb, például pályakezdő) személyeknél a két óra jelent, azaz e fölött már szinte kizárt, hogy valaki az ingázásról mint lehetőségről érdemben elgondolkozzon. A fő ellenpontot e tekintetben a fizetés jelentheti, hiszen ha az ingázásra, utazásra szánt időt effektíve munkaidőként kezeljük (a megkérdezettek többségének a fejében így élt a probléma), akkor a munkavállaló esetében a döntést tulajdonképpen az befolyásolja – egyéni korlátai mellett, amelyek már a mobilitási készség kategóriájába esnek –, hogy az adott, utazási idővel emelt munkaidőben (ami 2 óra esetén 10 órát jelent!) keresete megfelel-e annak a küszöbnek, amelyet órabér gyanánt elvár. Mivel a hosszú utazási idő a periférián élők esetében fokozottabban jelentkezik, a többlet időráfordítást és az ebből fakadó elvi órabércsökkenést természetesen területi versenyhátrányként is lehet értelmezni, amely tényező egyértelműen, csupán az időtényezőn keresztül már a hátrányos közlekedési helyzetű települések, jelen esetben térségek lecsúszása felé, a távoli munkavállalás ellehetetlenedése felé mutat.

A fenti problémát kiegészíti az utazásra fordítható összeg kérdésköre, amely, mivel egyértelműen a munkahely közelében lakókkal szembeni hátrányt jelent, szintén, még az utazási időnél is nagyobb mértékben, korlátozó tényezőként hathat az olyan frekvenciált kistérségekben, amilyenek jelen kutatás alapját képezik. Mivel az utazási támogatás nem jellemző, abban az esetben, ha a bejárást a munkavállalónak kell megoldania, feltételezhető, hogy az anyagi ellentételezést is a – elsősorban bejárással – megkeresett bérével teszi meg. Minden egyes forint tehát, amelyet bérletre vagy jegyre, esetlegesen üzemanyagra költ, a munkabérét csökkenti, azaz *horribile dictu* kölcsön-

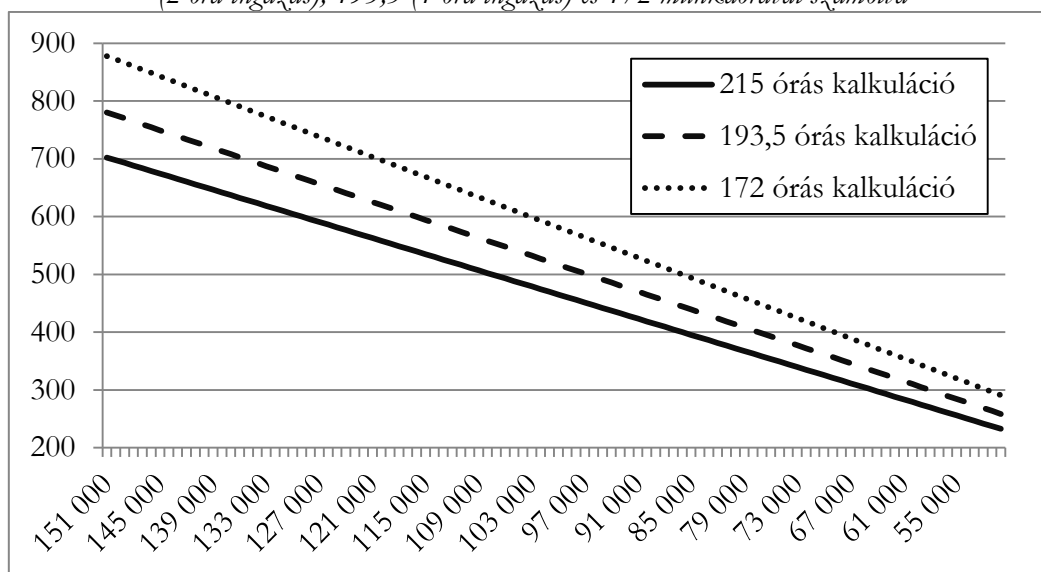
hatásszerűen a fenti időtényezőből fakadó órabér csökkenést erősíti. A kölcsönhatás tehát erőteljes és kézzelfogható versenyhátrányt generál. Nettó 60 ezer Ft körül alakuló minimálbérnél például 20 ezer forint utazási költség és 2 órás ingázási idő (ami messze nem elképzelhetetlen, ahogy arról a későbbiekben esik majd szó) esetén az órabér:

$$\frac{60000 - 20000 \text{ (utazási költség)}}{21,5 \text{ nap} * 10 \text{ óra (8 óra + 2 óra ingázás)}} = 186 \text{ Ft (bruttó bér esetén 339,5 Ft)}$$

Amennyiben az utazási költség vagy az alap havibér változik, az órabér az 33. ábrán látható módon alakul.

33. ábra

Az órabér változása a jövedelem, illetve a munkaidő alakulásának függvényében 21,5 munkanappal, illetve 215 (2 óra ingázás), 193,5 (1 óra ingázás) és 172 munkaórával számolva

Adatok forrása: Saját felmérés

Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

Mindezekből az következik, hogy abban az esetben, ha valaki egy óras utazás felvállalása mellett a minimálbérnek megfelelő órabért akarna elérni, 123 ezer forintos, illetve ha két óras ingázást vállal, akkor 137 ezer forintos bruttó bért kellene kapnia. A STAR-t munkaprogramban megszerezhető bér (48 ezer Ft) esetén 74, illetve 80 ezer forint fölötti, a segélynél (23 ezer Ft) pedig 48, illetve 51 ezer forintos nettó jövedelemért érdemes az ingázáson elgondolkodni, amely alternatívák közül csak az utóbbi kettő helyezkedik el a nettó minimálbér alatt, mégpedig 12, illetve 9 ezer forinttal, azaz előbbi adja a mobilitás szempontjából még megfizethető kategória felső, utóbbi az alsó határát. Praktikus okokból, illetve a munkavállalás, a munkahely meglétéből fakadó nehezen számszerűsíthető, azonban nagyobb áldozatvállalási hajlandóságot generáló tényezőkből kifolyólag (például jobb dolgozni, mint segélyért sorba állni), a fenti határértékek enyhe kitolása (az alsó határé 10, a felsőé 15 ezer forintra) még jobban növeli a felmérés realitását. A határok „igazítását”

természetesen az a tény is indokolja, miszerint az interjúalanyok többsége a 12 ezer forintos elvi határ helyett is 15-20 ezer forintot jelölt meg lélektani küszöbként.

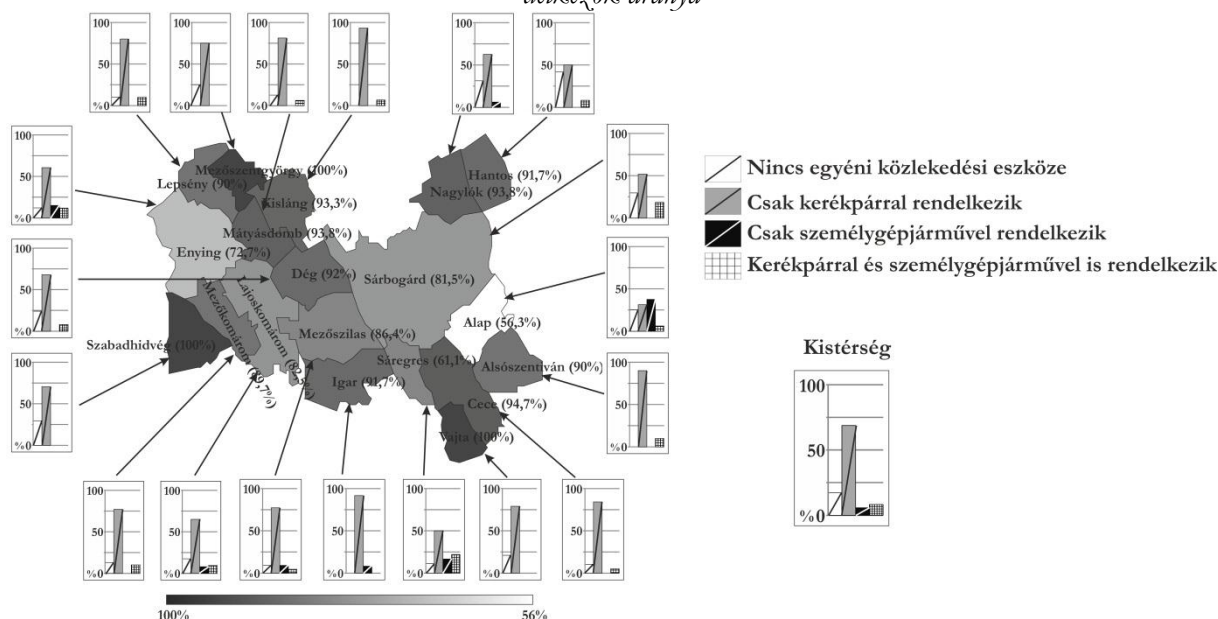
a) *A vizsgált csoportok egyéni közlekedési eszközeinek tekintetében vett mobilitási képessége (kerékpár, személygépkocsi – költség, idő)*

A mobilitási képesség egyik alapeleme az adott közlekedési eszközök rendelkezésre állása, illetve elérhetősége. Az egyéni közlekedési eszközök tekintetében a kerékpár, illetve az autó, esetlegesen a motorkerékpár jelenik meg alternatívaként, azonban a tartós bejárás szempontjából csak a személygépkocsi megléte vagy hiánya, rendelkezésre állása járulhat hozzá érdemben a munkahelyek elérhetőségének és így a lehetőségeknek a javításához.

A leghátrányosabb helyzetű csoportok esetében azonban ezen közlekedési eszköz meglétéről nem, vagy csak igen kis arányban lehet beszélni (34. ábra).

34. ábra

Az egyéni közlekedési eszközök rendelkezésre állása a leghátrányosabb helyzetű munkavállalók körében az Enyingi és a Sárobgárdi kistérségben, illetve az egyéni közlekedési eszközökkel nem, vagy csak kerékpárral rendelkezők aránya

Adatok forrása: Saját felmérés

Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

A vizsgált csoport tagjainak túlnyomó hányada (térségi szinten 68,8%) csak kerékpárral rendelkezik, sőt igen magas (17,1%) azoknak a száma is, akik semmilyen egyéni közlekedési eszközzel nem bírnak. Területi szempontból azonban még érdekesebb, hogy a problémakör erős települési meghatározottságot mutat, nevezetesen – ahogy az a 33. ábrán is látszik – egy falu-város dichotómia egyértelműen kirajzolódik. A vidéki munkavállalók tehát frekvenciáltabb helyzetben vannak nem csak tömegközlekedési, de egyéni közlekedési lehetőségeiket tekintve is, amely esélyhátrány mögött az egyébként relatíve is szegényebbnek tudható munkanélküliek magasabb aránya mellett a

fokozottabb területi elzárttság – a személygépjármű nem annyira kedvező alternatíva, mint a jobb közlekedési helyzetű városokban – is közrejátszik.

Összefüggés rajzolódik ki továbbá a végzettség és a mobilitási eszközök rendelkezésre állása között is, nevezetesen, minél magasabb egy személy iskolázottsága, annál nagyobb a valószínűsége, hogy számára a kerékpár mellett más közlekedési eszközök is rendelkezésre állnak. A háttérben az áll, hogy az alapvetően képzettebb rétegek egyfelől fiatalabbak, másfelől nagyobb hajlandóságot mutatnak a jogosítvány megszerzésére, mint azok, akik már a 60-as éveikben járnak, és iskolázottságuk nem haladja meg a szakmunkásképzők által biztosított szintet. Mivel a városok népességmegtartó képessége nagyobb, ezért Enyingen és Sárbogárdon több „magasabban képzett” és gyakran fiatal munkavállaló telepedik le/marad helyben, ami a demográfiai katasztrófákkal sújtott falvakkal szemben egyértelműen a fenti csoportok feltömegesedéséhez, nagyobb arányához vezet.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni azonban azt a tényt sem, hogy bár a fenti összefüggés fennáll, összességében a leghátrányosabb helyzetű munkanélküliek egyéni közlekedési eszközök tekintetében vett mobilitása igen alacsony. Térségi szinten a megkérdezettek mindössze 14,1%-a rendelkezett személygépjárművel, amely önmagában is, de a területi szélsőségeket tekintve egyértelműen kedvezőtlen arány. Az alacsony értékek rámutatnak, hogy a közlekedési infrastruktúra fejlesztése az autóval történő ingázás megkönnyítése esetén a leghátrányosabb helyzetűek pozícióján csak igen kis mértékben segít.

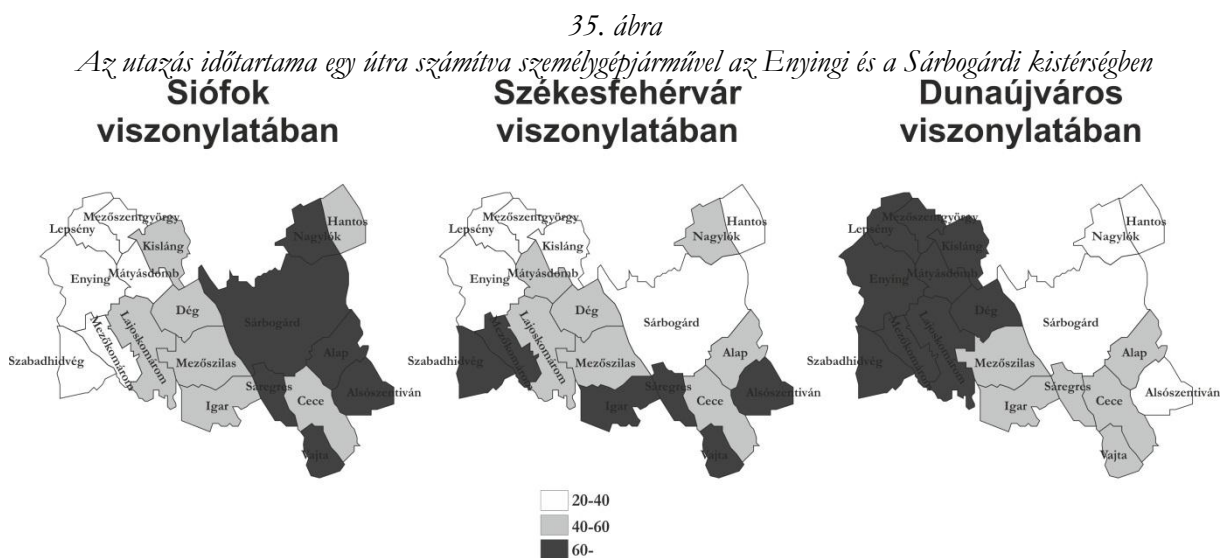
A belső területi differenciákat vizsgálva feltűnik, hogy egyes falvakban egyetlen olyan hátrányos helyzetű munkavállaló sem volt, aki a kerékpáron kívül más egyéni közlekedési eszközzel bírt volna. Ilyen település Mezőszentgyörgy, Szabadhidvég és Vajta is, amelyek közül utóbbi kettő a munkanélküliség szempontjából legrosszabb mutatókkal rendelkező térségben helyezkedik el. A munkanélküliségi ráták tekintetében Mezőszentgyörgy a sereghajtók között található, amely hátrányos helyzetét csak fokozza korábban már említett zsáktelepülés pozíciója. Igen nagy továbbá azon településeknek a száma, ahol a személygépkocsi nélküliség az LHH-s munkanélküliek körében meghaladja a 90%-ot. Ilyen, csökkenő sorrendben, Cece, Mátyásdomb, Nagylók, Kisláng, Dég, Hantos, Igar, Alsószentmárton és Lepsény is, amelyek közül a legtöbben a térségen belüli foglalkoztatási depresszió tagjai, vagy egyéni pozíciójukból fakadóan (zsáktelepülés jelleg, frekvenciátalanság, belső erőforrások relatív hiányossága) magas munkanélküliségekkel rendelkező falvak.

Összességében tehát összefüggés mutatkozik az egyéni közlekedési eszközök hiánya vagy nem megfelelő elérhetősége, illetve a települések munkanélküliségi rátája között, amely akár okként, akár okozatként elemezve is fontossá teszi a személygépjármű, mint alternatíva egyébként a szub-

jektumtól független vizsgálatát, és így, mint munkaerőpiaci esélyjavító, a mobilitást fokozó eszköz értékelését.

A személygépkocsi esetében a menetrendbeli kötöttségek, a nem megfelelő járatsűrűség mint probléma természetesen nem állnak fenn, azonban elsősorban a költségek tekintetében ez az eszköz már korántsem a mobilitás hordozója, így a térség munkaerőpiaci helyzetének javításához sem sokban járul hozzá.

Az alternatíva relatív – többi eszközzel szemben vett – versenyelőnye elsősorban a vele történő ingázás időigényességéből következik (35. ábra). Az ingázás időtartama a vizsgált térségben egy oda útra számítva 20 és 80 perc között alakul. Ezzel a személygépkocsi egyértelműen a leggyorsabb, az esetek többségében az elfogadható (60-120 perces) ingázási idővel jellemezhető tartományba vagy az alá esik, azaz technikai értelemben a mobilitás megfelelő alternatívája lehetne.

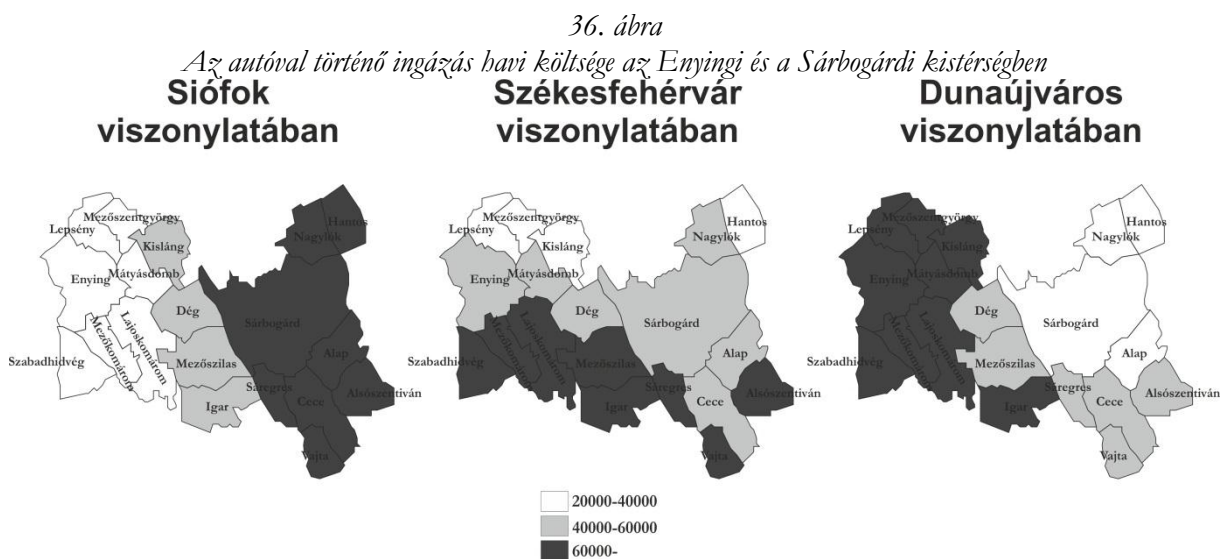
Adatok forrása: www.google.maps.hu
 Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

A képet tovább javítja, hogy a szélsőségeket elhagyva és a kistérségi szinteket külön értékelve az adott releváns foglalkoztatási központhoz tartozó települések esetében a helyzet még kedvezőbb, az egy oda-vissza időtartamok 20 és 40 perc közé esnek. A területiségből fakadó egyértelmű összefüggés, hogy a Sárbogárdi kistérségből Siófok, az Enyingiből pedig Dunaújváros elérhetősége tartozik a kedvezőtlenebb kategóriába, amely egyben arra is rámutat, hogy a gyorsabb közlekedési vonalak, többek között a főutak és autópályák elsősorban Székesfehérvárhoz kötik a térséget, a transzverzális közlekedési folyosók hiányoznak, vagy nem megfelelően kiépítettek. A főút melletti fekvés, bár önmagában nem potenciális versenyelőny (például a vajtai munkavállalók esetében), általánosan és érzékelhetően javítja az autóval történő ingázás előnyösségét, amely összefüggés a még magasabb rendű utak, elsősorban az autópályák esetében már kézzelfogható módon jelenik meg. Az M7-es közelsége és megfelelő futása (Székesfehérvár-Siófok, tágabb értelemben Buda-

pest vonal), az Enyingi kistérség északi részén fekvő településeket egyértelműen kedvező helyzetbe hozza, ami mellett, hogy markánsan hozzájárul Lepsény hagyományosan jó közlekedési pozíciójához, a gazdasági fejlettségben is kifejeződésre jut. Ezzel szemben a déli települések közül csak Cece pozíciója kedvezőbb, amit elsősorban annak köszönhet, hogy mint több főút csatlakozási pontja, effektíve közvetlen és viszonylag kerülő kilométerektől mentes összeköttetése van mind a három foglalkoztatási szempontból kulcspozícióban lévő településsel.

Az időtényező tekintetében abszolút vesztesek közé tartozik Alsószentiván, Vajta és Sáregres, amelyek legalább két, a foglalkoztatás szempontjából jelentős település felé 120 perctet meghaladó ingázási idővel jellemezhetőek. Melléjük sorolható még Szabadhidvég és Mezőkomárom is, hisz a fentiekhez hasonlóan Dunaújváros felé mutató kedvezőtlen helyzetük mellett a fő foglalkoztatókat igen nagy arányban tömörítő Székesfehérvár irányába is csak a hosszú utazási idővel rendelkező kategóriába fértek be. Az M7-es által érintett települések mellett a kedvező helyzetben lévő falvak és városok közé tartozik Hantos mellett a Sárbogárdi kistérség központja is, amelynek elérhetőségét a 63-as és az általa a megyeszékhellyel létesített közvetlen kapcsolat erősíti.

A személygépkocsival történő ingázásnak tehát számottevő erőssége annak időtakarékosága, amellyel szemben azonban erőteljes neuralgikus pontként áll ezen alternatíva megfizethetlensége, a havi szinten történő ingázás normál pénztárcához viszonyított elviselhetetlen költségigénye (36. ábra).

Adatok forrása: Saját számítás
Szerkesztette: Alpek B. Levente

A személygépkocsival történő havi ingázás költsége még a legjobb esetben is (a Lepsény-Siófok viszonylatban) 20 000 Ft fölött alakul, amely minimálbért feltételezve már a relatíve magas kategóriába esik. Siófok viszonylatban a Sárbogárdi, Dunaújváros felé az Enyingi kistérség hátrányos helyzete tűnik ki, azonban ennél jóval fontosabb tény, hogy az időtényezőhöz hasonlóan ismét-

ten egyfajta észak-dél lejtő (a déli települések kárára) rajzolódik ki. Ez a szakadék az utazási időkhöz képest még meredekebb, illetve a települések nagyobb hányada tartozik az alsó harmadba, mint az előző szempontrendszer esetében.

A térség pozícióját tovább rontja, hogy az egyébként jó utazási időkkal rendelkező falvakban/városokban (elsősorban az M7-es „árnyékában”) sem kisebbek számottevően az utazási költségek, sőt ha a gyors alternatívát nyújtó autópályát vesszük figyelembe, a pályahasználati díjak miatt ezeken a településeken az értékek a fent vázolt többszörösére is rúghatnak.

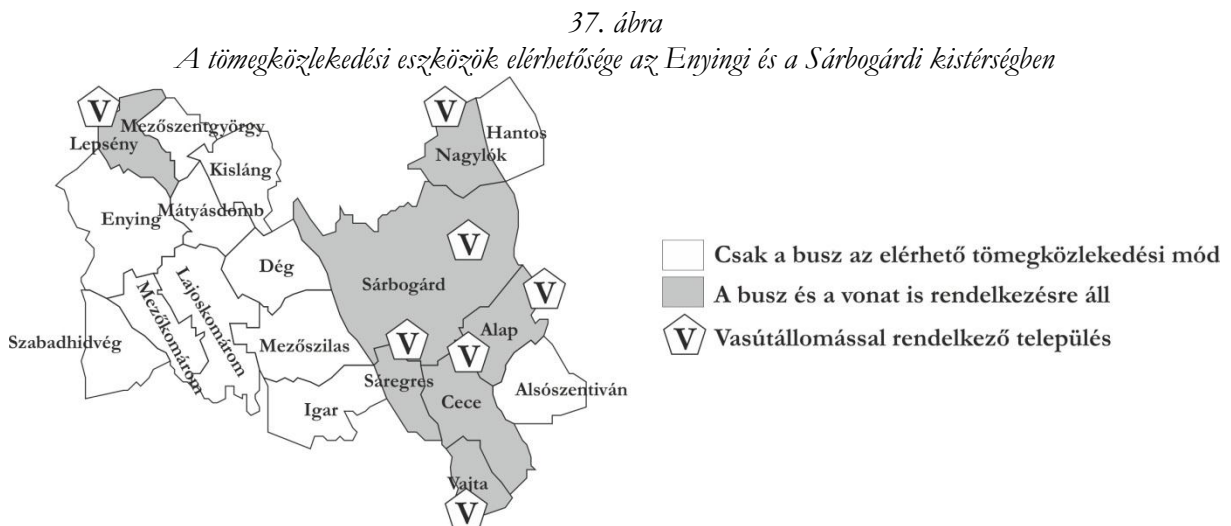
Összességében tehát az autó, mint munkába járási alternatíva – bár időtakarékos megoldás – nem járul hozzá számottevően a térség relatív frekvenciájának oldásához, mivel annak költségigénye, az egyébként is magas (a kalkuláció 450 Ft-os literenkénti árral történt meg), és esetlegesen tovább emelkedő tendenciájú üzemanyagárak mellett messze túlhaladja a minimálbért, de akár még a magasabb jövedelemmel rendelkezők anyagi kapacitásait is. Ha pusztán elméleti oldalról közelítjük meg a problémát, egy fő utazásával számolva és egy személygépjárműre kalkulálva tulajdonképpen az érintett munkavállalónak 116 ezer és 183 ezer Ft közötti bért kellene keresnie, hogy utazási költségével együtt a minimálbérnek megfelelő mértékű jövedelemhez jusson.

A fenti probléma tehát kettős. Egyfelől adott ugyan egy relatíve gyors közlekedési mód, azonban annak alkalmazhatóságára mégsem nyílik lehetőség, mivel kevesek számára áll rendelkezésre, illetve akiknek elérhető, azoknak is drága, a fenntartás mellett maga a közlekedés is – reális bérigényekkel számolva – megfizethetetlen. Mind a két problémára adódhat azonban több konzekvens megoldás is, amelyek alapja a személygépjárművek maximális személyszállító kapacitásának lehető legmagasabb fokú, illetve ha lehetséges, 100%-os kihasználtságának megteremtése. Abban az esetben, ha egy átlag 5 fős személygépjárműre kerülnek lefuttatásra a számítások, még a legmagasabb költségek is 17-18 ezer forintra (a legmagasabb érték esetén pontosan 17 787 Ft-ra) csökkennek, az alacsonyabb összegek pedig bőven a megfizethető kategóriába lépnek. Ha 5, de adott esetben akár csak 3 munkavállaló képes a bejárását vagy akár a munkahelykeresését összehangolni, tekintve az alacsony utazási időkre, az autó megfelelő alternatívává válhat. Ezen lehetőségnek megvalósult, konkrét példáját adja a térségben több KKV, építőipari Kft. által alkalmazott azon megoldás, hogy a munkaerőt számos településről egy autóval összegyűjtve szállítják az építkezés helyére, majd a munka végeztével racionális útvonalon ugyanaz a csapat ugyanazzal az általában céges személygépkocsival érkezik haza. A közlekedési mód racionalizálásából ugyanakkor következik az is, hogy 3 fő szállítása esetén az eszköz effektív elérhetősége három, 5 fő esetén ötszörösére növekedne, azaz például olyan településeken, ahol csupán a munkanélküliek 10%-a rendelkezik autóval, ez az érték akár 50%-ra is nőhetne. A megoldás alkalmazhatóságát – a személygépkocsival történő munkába járás racionalizálását – azonban erőteljesen nehezíti az a tény, hogy idege-

nek lévén, vagy csupán a megfelelő bizalmi háló megléte nélkül a munkanélküliek nem tudják a fenti – esetenként a vállalkozások számára is nehéz – szervezési feladatot megoldani, a személyek mozgását összehangolni, azaz önerőből optimalizálni. Erre a problémára jelentene ésszerű választ, ha a személygépkocsit, mint munkába járási eszközt, akár az önkormányzat vezetné be és a települések által bérelt járműveken, a hivatalok által szervezett formában biztosítaná a bejárási lehetőséget. Ez utóbbira természetesen csak akkor van mód, ha a munkába jutásra tömeges igény jelentkezik, azaz, ha van kiket és van hova vinni, ergo a megoldás csak kedvező gazdasági környezetben lehetne ésszerű és tudná érdemben oldani a vizsgált térség településeinek periférikus pozícióját. Bár a kevésbé kvalifikált, internettel és/vagy számítógéppel nem rendelkező munkavállalók esetében nehezen alkalmazható, esetlegesen némi képzést igénylő lehetőség, de a kvalifikáltabb munkavállalók munkába járási esélyeit mindenképpen növelné egy olyan on-line fuvarszervezési oldal is, ahol a személygépjárművel munkába járók regisztrálva maguk mellé utastársakat toborozhatnának, ezzel csökkentve költségeiket és javítva a kihasználtságot.

b) *A vizsgált csoportok tömegközlekedési eszközök tekintetében vett mobilitási képessége (busz, vonat – költség, idő)*

A tömegközlekedési eszközök esetében az abszolút elérhetőség a busznál minden településen, a vonatonál azonban csak az érintett falvak és városok igen kis hányadánál megfelelő. A települések közel 64%-a nem rendelkezik vasútállomással (37. ábra).

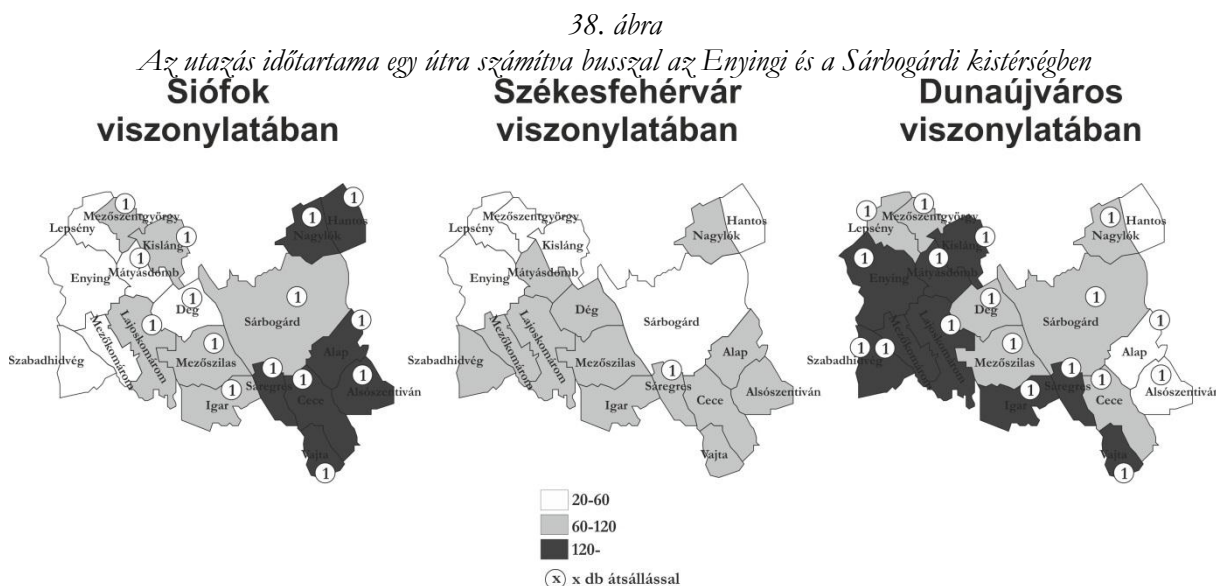

*Adatok forrása: Saját felmérés
Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)*

Ez persze önmagában még nem feltétlenül jelent problémát, különösen abban az esetben nem, ha a busz, mint alternatív megoldás versenyképesebb ingázási idővel és havi (bérlet) költségekkel rendelkezik. Bár korábban ez az állítás egyes esetekben fennállt, a drasztikus bérletár emelkedések

jelentősen átrajzolták a busz és a vonatközlekedés árversenyét, és ezáltal ezen közlekedési módok munkába járásban játszott szerepét.

A buszközlekedés esetében az időtényező jelentősen kitolódik a személygépjárműjéhez képest (38. ábra) amely azzal a ténnyel kiegészítve, hogy a tömegközlekedésnél a menetrend is korlátozó tényezőként jelenik meg, fokozottan gátló tényezőként hat.

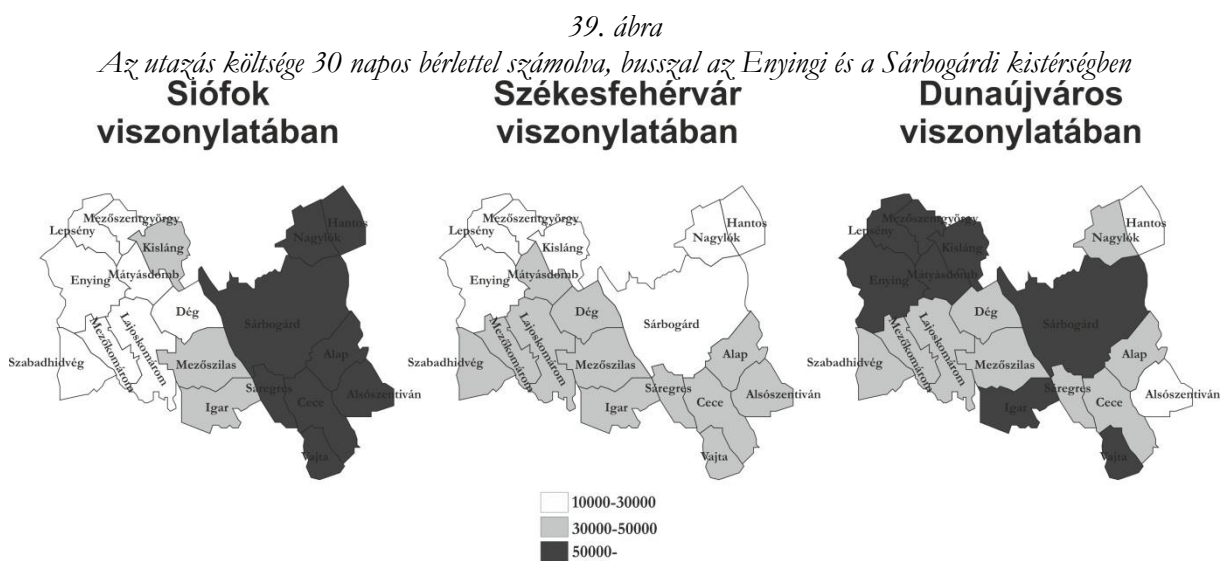

*Adatok forrása: www.volán.hu
Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)*

Az ingázási idő minimuma busszal (Lepsény-Siófok viszonylatban) 44 perc, azaz az alternatíva alsó határa még a kedvező időkategóriában helyezkedik el. A jó közlekedési helyzetben lévő településektől távolodva az utazás idő tekintetében vett növekedése azonban jelentős. A fenti kartogramon is látszik, hogy a falvak és városok többségben a busszal történő ingázás időigényes, a munkába járás szempontjából koránt sem ideális. A személygépjárművel szemben fontos különbség, hogy a buszközlekedés esetében a déli települések leszakadása, abszolút értelemben is kézzel fogható hátránya még jobban kitapintható, erőteljesebbek a kontrasztok. Fokozott lemaradásba e tekintetben a Sárbogárdi kistérség központtól délre eső falvai kerülnek. A buszközlekedés munkába járásra történő használhatóságát azonban a járat/menetrend és az ütemezés/tervezés sokkal jobban befolyásolja, mint maguk a közlekedési viszonyok, amit az is mutat, hogy az autópálya, illetve a fő közlekedési folyosók futásának a hatása már korántsem jelentkezik olyan erőteljesen, mint a személygépjármű esetében. Különösen markáns Nagylók lemaradása, amely elsősorban a megyeszékhely viszonylatában kézzelfogható, és arra enged következtetni, hogy a térségben egyébként kevésbé jellemző zsáktelepülés jelleg valóban mennyire erőteljes és számszerűsíthető hátrányt jelent. A térségben érdekelt busztársaság számára ugyanis a zsáktelepülési pozíció azt jelenti, hogy a településre történő külön bejutással és az onnan történő visszatéréssel extra távol-

ságokat és ezáltal költségeket kell felvállalni. Azon településeken tehát, amelyek a fő közlekedési folyosókhoz közvetlenül nem kapcsolódnak, a buszjárat üzemeltetése a jobb elérhetőséggel rendelkező falvakkal és városokkal szemben sokkal kevésbé gazdaságos, relatív viszonylatban pedig egyértelműen hátrányos. A busz tehát, bár mindenhol rendelkezésre álló alternatíva, láthatóan az utazási idő tekintetében a céloknak (a munkába járásnak) nem felel meg, a nem kielégítő járatsűrűség és a következőekben tárgyalt költségek pedig a mobilitási készség alakulására fejtenek ki káros hatást. Végezetül feltűnő, hogy a Székesfehérvár viszonylatot leszámítva a legtöbb relációban az utazás csak átszállások beiktatásával oldható meg, sőt Dunaújvárosba mindössze a térség egyetlen településéről, Hantosról lehet ezen elem beiktatása nélkül eljutni. Ez egyfelől növeli az utazás időtartamát, a késésekből, csatlakozások elcsúszásából fakadó kockázatot, másfelől pedig rontja a kényelmet/erősíti a buszközlekedés komforttalanságát, megterhelőségét. A déli települések ilyenén leszakadását, periférikus pozícióját mutatja, hogy Székesfehérvár viszonylatban csak ezen falvak között (Sáregresen) található olyan, ahonnan még a megyeszékhely sem érhető el átszállás nélkül.

A busz nem csak lassú, de drága megoldásnak is minősül (39. ábra), amelyen a munkavállalói utazási támogatások is csak ritkán és esetlegesen segítenek.

*Adatok forrása: www.volán.hu
Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)*

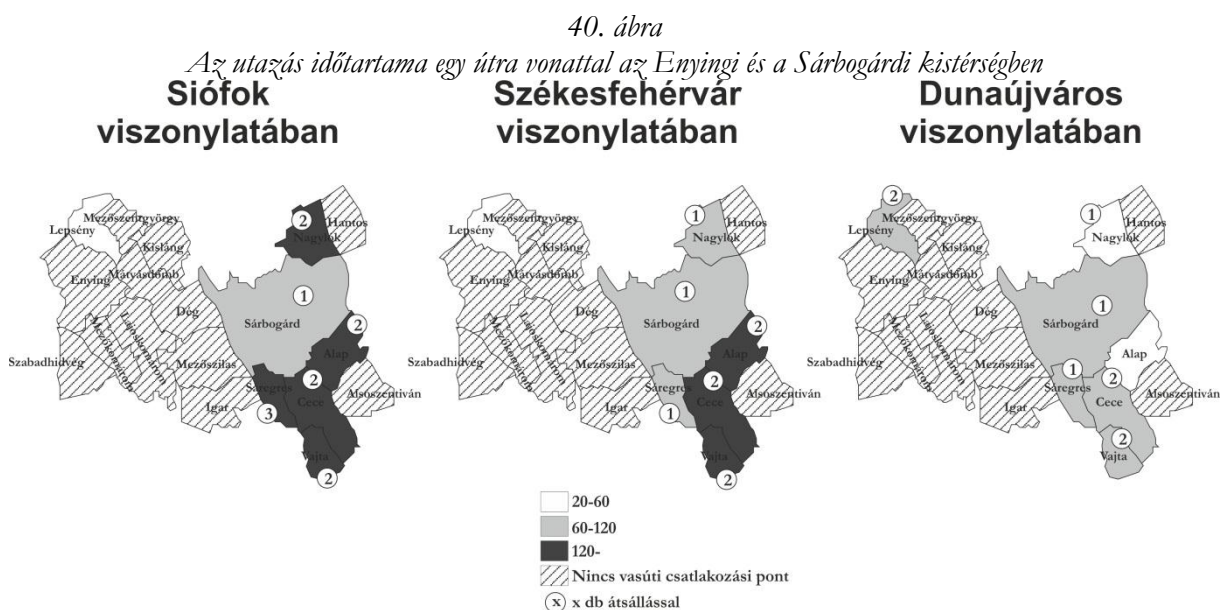
A busszal történő ingázás havi költségét tekintve az első feltűnő elem, hogy ez az alternatíva egyfelől több esetben is a személygépkocsinál kedvezőbb helyzetben van, illetve hogy a minimumértékek a relatíve alacsony kategóriában szóródnak. Fontos azonban ehhez hozzátenni, hogy a kihasználtság optimalizálása a személygépkocsival szemben a busznál – és általában a tömegközlekedésnél – nem járható út, azaz nincsenek csoportkedvezmények (vagy azok mértéke nem számottevő), illetve a magasabb fokú kihasználtság elsősorban a tömegközlekedési vállalat profitnö-

vekedésében, és csak időben eltolva vagy egyáltalán nem jelenik meg az egyének szintjén költségcsökkenésként. A Sárbogárdi kistérség helyzete összességében rosszabb, mint Enyingi sorstársáé, azaz mind a három irányban a települések nagyobb százaléka tartozik a kedvezőtlenebb relatíve drága költségkategóriába. Az utazási díjak (bérletárak) azonban sok szempontból más fajta szelekciót generálnak, mint az időtényező, azaz előfordul, hogy utóbbi tekintetében hátrányos helyzetű települések előbbinél relatív versenyelőnnyel rendelkeznek, vagy kedvezőbb kategóriába nyerne besorolást. Ez persze sovány vigasz, mivel a mobilitási esélyek (a korrigált mobilitási index) romlásához elég csupán az egyik tényező szélsőségesen rossz volta. Amennyiben azonban az adott település (csoport) az időtényező tekintetében szenved csak hátrányt (ilyen település például Lajoskomárom, Mezőszentgyörgy és Nagylók is), a menetrendek racionalizálása, megfelelő átütőereje gyógyírt jelent a nehézségekre. Külön ki kell emelni, hogy a zsáktelepülés jellegű Nagylókon az utazási idővel nincs gond (a megteendő kilométerek nem sokkal nagyobbak, mint a szomszédos Hantoson), csupán a járatok alacsony sűrűsége és esetenként az átszállás okoz problémát. A költségek esetében az észak-dél kettősség csupán Székesfehérvár viszonylatában – ott viszont markánsan – ütközik ki, feltűnik azonban egy másik súlyos probléma, nevezetesen a buszközlekedés szinte teljes megoldatlansága, alkalmatlansága az egyik fő foglalkoztatókat tömörítő település, Dunaújváros, illetve a Sárbogárdi kistérség jelentős része esetében Siófok irányába. Dunaújváros csak Hantos és Alsószentiván lakosai számára közelíthető meg ésszerű áron, míg Siófok elérhetősége busszal az Enyingi kistérség településeinek többségén megoldott, a Sárbogárdi kistérség esetében felvállalhatatlan.

A busz tehát összességében időigényes és drága alternatíva, bár egyes esetekben, elsősorban az Enyingi kistérségben és az északra elhelyezkedő településeknél kedvező megoldás. A munkaeő mobilizálása szempontjából e tekintetben a legsúlyosabb problémát a buszközlekedési vállalatok szolgáltatási kötelezettségének megszüntetése, illetve a tömegközlekedés piaci alapokra helyezése jelenti, hiszen ennek egyenes következménye, ahogy az a vasút esetében is fennállna, a kevésbé forgalmas járatok felszámolása, és ezáltal az egyébként is elzártabb térségek pozíciójának tovább rontása, a differenciák erősödése. Jelenleg, ha nincs elég utazni szándékozó ember, akkor a busz az adott, esetleg kerülőt jelentő településekre nem megy be (vagy csak ritkán) és akkor sem a munkarendhez igazítva, ergo használhatatlanná válik, a mobilitást erősítő elemként pedig értelmezhetetlenné. Megoldást a problémára az jelentene, ha a busz esetében a stratégia arra az elemre épülne fel, hogy a nagyobb létszámú szállítás a kisebb tömegeket mozgó alternatívákhoz képest versenyelőnyt élvez (egy utasra eső költségek alakulása). Azaz a bérletárakat olyan szintre kellene beállítani, hogy az utazási igény és a finanszírozás egyfajta optimum pontra (nem feltétlenül profitot hozó optimumra) jusson, és ezáltal a járatok – több megálló beiktatásával, racionálisabb útvo-

nalvezetéssel – kihasználtsága nőjön. Bár a fenti gondolatmenet magasabb területi szinten akár a piaci logika szerint is ésszerű megközelítésként vehető figyelembe, hangsúlyos, hogy a tömegközlekedés hasznosíthatósága tekintetében jelen esetben az elsődleges szempont a munkaező mobilitásának elősegítése, és nem a profitabilitásra történő racionalizálás.

A tömegközlekedés problémájára természetesen reális megoldásként jöhet számításba a vasúti személyszállítás, mint hasonló funkcionalitású közlekedési mód erősítése is (erre egyébként időnként országos politikai szándék is mutatkozik), amelynek lehetőségeit azonban sokban korlátozza az adott térség vasúttal történő ellátottsága (a hasznosítható pályakilométerek száma), illetve lakosságszáma (az utazásba bevonható népesség mérete). Jelenleg a vasúti közlekedés elérhetősége a vizsgált térségben – ahogy arról korábban esett szó – igen rossz, mivel mindössze a térség településeinek 37%-a rendelkezik működő állomással, csatlakozási ponttal. Ezekben a településeken jelenleg is folyik a személyszállítás, amely azonban a korábbi két alternatívával szemben (személygépjármű és busz) szinte minden esetben és elemben (idő és költség) hátrányt szenved. Az utazási idők a települések kisebb hányadán alakulnak 20 és 60 perc között, azaz esnek a rövid és az elfogadható ingázási idő kategóriájába (40. ábra).

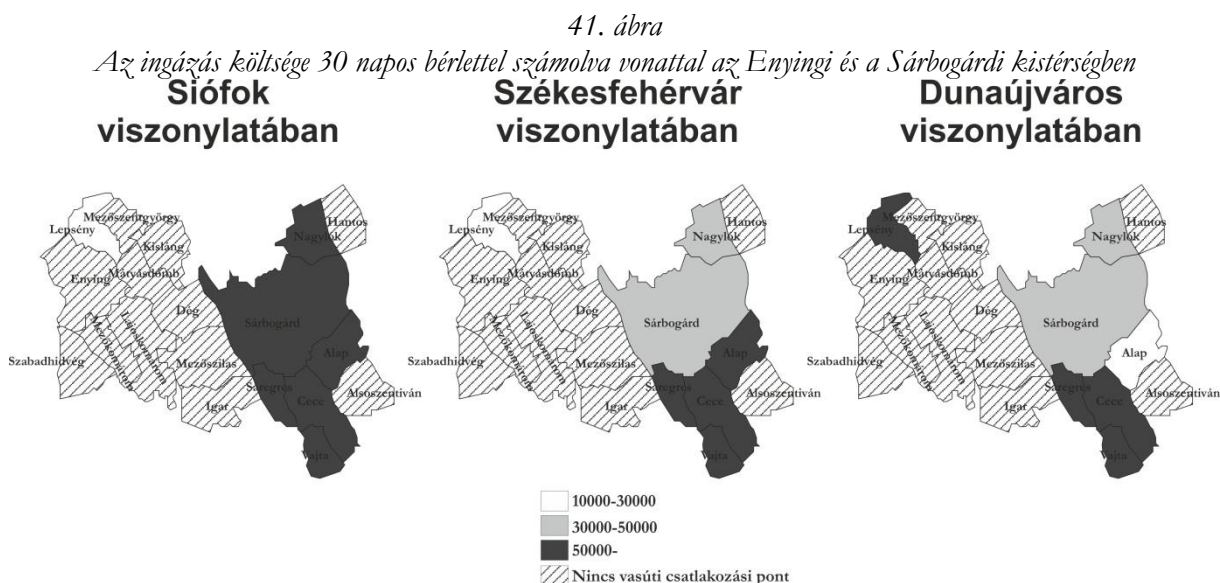

Adatok forrása: www.mav.hu
Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

A sorból Lepsény Siófok és Székesfehérvár, Dunaújváros felé pedig Nagylók és Alap emelkedik ki. Ezekben a falvakban a vonat a munkába járás szempontjából ésszerű alternatívaként vehető számításba, amely lehetőséget némiképp beárnyékolja a vasúti közlekedés egyik igen súlyos problémája, a gyakori és számottevő késések előfordulása. A vasút leginkább Lepsény egyébként is kedvező közlekedési helyzetét erősíti tovább, amely a falu gazdaságában és munkanélküliségében is megmutatkozik, míg délen a hatás épp ellentétes, a falvak térségén belül is tapasztalható relatív

hátrányos pozíciója és abszolút értelemben is a vasúti közlekedés kedvezőtlen ingázási időtávjai rajzolódnak ki. Ezen utazási alternatíva használhatóságát tovább rontja – részben a késésekkel kölcsönhatásban, ok-okozati összefüggésben –, hogy egyes közlekedési irányokban akár 2-3 átszállást is fel kell vállalnia a közlekedni szándékozó egyénnek, amely nehéz bekalkulálhatósága mellett napi szinten igen komoly fizikai és szellemi megterhelést is jelent.

Hasonló a kép az árak tekintetében is (41. ábra), erről az oldalról nézve azonban a kérdést feltevő, hogy az észak-dél kettőség milyen markánsan, és ha lehet még határozottabban jelenik meg.

Adatok forrása: www.mav.hu

Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

Siófok a költségek tekintetében az ésszerűség határain belül gyakorlatilag elérhetetlen a Sárbogárdi kistérségből, míg az Enyingiből mindössze az egyetlen állomással rendelkező faluból, Lepsényből közelíthető meg, ez esetben kedvező feltételekkel. Székesfehérvár viszonylatában a déli falvak (Alap, Alsószentiván, Cece, Sáregres, Vajta) periférikus jellege kézzelfogható, Dunaújváros irányába pedig Lepsény helyzete romlik és Alap tesz szert némi pozícionyerésre.

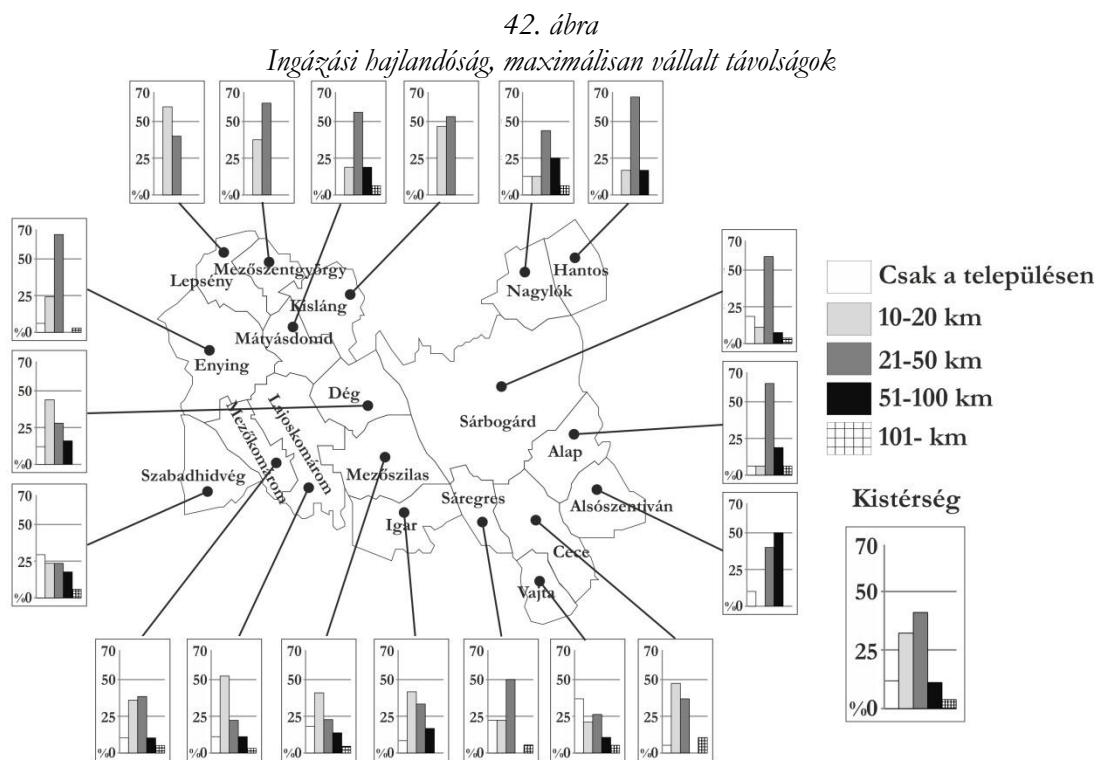
A térség egészét nézve a vasútról, mint reális alternatíváról nem nagyon lehet beszélni, mivel az jelenleg alig járul hozzá a mobilitás elősegítéséhez, sok helyen nem is érhető el, illetve ott ahol van, általában időigényes és drága közlekedési forma. A helyzetet némiképp javíthatja a menetrendek munkavállalói igényekhez történő igazítása, esetleg a közvetlen járatok számának növelése, azonban a realitások afelé mutatnak, hogy igen komoly állami hozzájárulás és az egyes közlekedési alternatívák összehangolása nélkül (pl. P+R parkolók, buszpályaudvar gyors elérhetőségének biztosítása az állomásokról stb.) a vasút mint munkába járási lehetőség érdemben nem jöhet szóba. Természetesen amennyiben a vasút versenylőnyére építve, célzott és kellő tőkét koncentráló fejlesztés valósulna meg, a relatíve gyors, olcsó és egységárat tekintve költséghatékony tömegköz-

lekedési forma valódi szerepet vállalhatna a munkaerő mobilizálásában, pláne ha a fenti fejlesztések a jelenleg ezen eszköz által érintetlen térségek elérhetővé tételét is magukban foglalnák.

c) *A vizsgált csoportok mobilitási készsége*

A mobilitási lehetőségek mellett figyelmet kell fordítani a kérdés szubjektív oldalára, a mobilitási hajlandóság alakulására is, amelynek két fő komponense az a távolság, amelyre az adott munkanélküliek még vállalnák a napi szintű ingázást, illetve esetleges alternatív megoldásként, hogy – bár erre a munkaadók sokszor nem biztosítanak a munkahelyen lehetőséget – milyen mértékben lennének hajlandóak bentlakással, az otthontól való hosszabb idejű távolmaradást igénylő munkalehetőségeket vállalni.

A maximálisan felvállalható távolságok megoszlása több területi sajátossággal rendelkezik (42. ábra).

*Adatok forrása: Saját felmérés
Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)*

Bízható, hogy térségi szinten igen magas azoknak az aránya (56%), akik 21 km-nél nagyobb távolságra is hajlandóak lennének munkavállalás céljából ingázni. Közülük a legtöbben (41,1%) a 21-50 km-es távolságot tartják még elfogadhatónak, amely – tekintve, hogy a fő foglalkoztatókat tömörítő települések jellemzően ilyen távolságokra helyezkednek el – érthető. Magas arányuk emellett kifejezi azt is, hogy a munkanélküliek az esetleges munkalehetőségek megjelenésekor a távolságot ezen az intervallumon belül legyőzhető akadálnak tekintik. Települési egyfajta kettősség rajzoló-

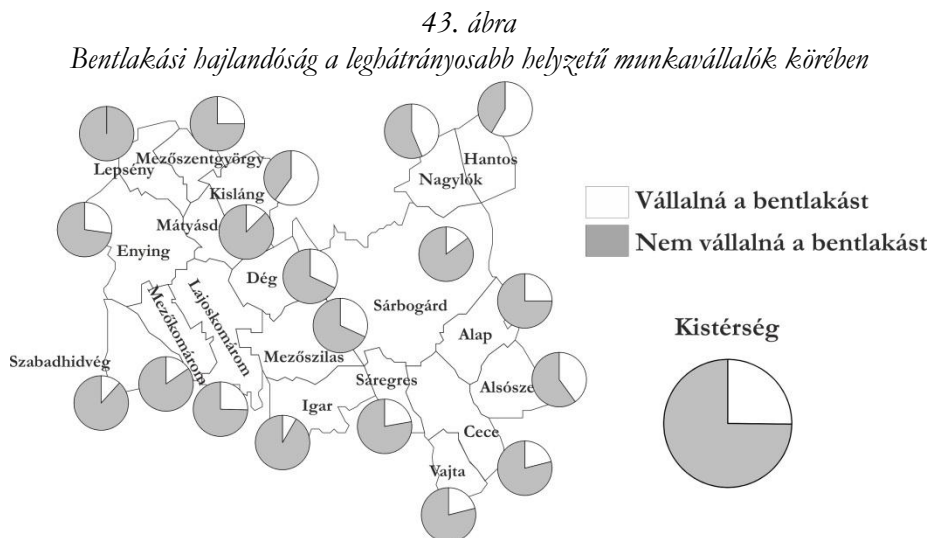
dik ki. Az északi falvak LHH-s munkanélkülijei, mintha csak a megyeszékhely és az egyéb nagyvárosok kifejtenék rájuk vonzó hatásukat, szinte kivétel nélkül nagyobb hajlandóságot mutatnak a 21-50 km-es távolság bevállalására, mint az ingázásra kevésbé vállalkozó déli területeken élők. Feltűnő továbbá, hogy azokon a településeken, ahol a korábbiakban látottaknak megfelelően eleve jobb volt az ingázás feltételrendszere, a kedvezőbb adottságok multiplikátorként hatottak az ingázási hajlandóság változására, növekedésére is. Ezzel szemben a frekvenciátalabb falvakban, talán mert érdemi lehetőségként fel sem merül a nagyobb távolságok felvállalása, a 10-20 km-ig terjedő, illetve az ennél is kisebb fokú ingázási hajlandóság a jellemző.

A 10-20 km-es kategória térségi szinten a második helyet szerezte meg. Sajátosság, hogy ebben hagyományosan az Enying és Sárbogárd periferiáján lévő települések jártak élen, míg a kistérségi központoknál az arány jóval kisebb (Enying – 12,1%, Sárbogárd – 7,4%). Ez a tény utal egyfelől Enying és Sárbogárd sajátos – térségi központ – profiljára, illetve arra, hogy azoknak viszont, akik itt élnek, a környék legközelebb a fő munkaadókat tömörítő településeken (Székesfehérvár, Siófok, Dunaújváros) kínált csak a helyieknél kedvezőbb elhelyezkedési esélyeket. Enyingen a 10-20 km-t felvállalók magasabb aránya utal arra, hogy a város munkaerejének egyik potenciális „felvőhelye”, Siófok és a Balaton-part valós alternatívaként él a helyiek fejében, míg ilyen versenytárs vagy potenciális foglalkoztató Sárbogárd esetében nem jelenik meg.

Az 50 km-t meghaladó kategórián elsősorban Budapestet, illetve periferiáját kell érteni, amely bár látható módon a hajlandóság tekintetében a vizsgált csoport látószögébe esik, ezen igen alacsony mobilitási lehetőségekkel rendelkező réteg számára nem jelenik meg valódi foglalkoztatási alternatívaként. Abban az esetben ugyanis, ha az ingázásban igénybe vehető közlekedési eszköz – amely egyébként csak igen kevesek számára elérhető – rendelkezésre állna, a bejárás mégis csak akkor érné meg, ha a megszerzett munkahelyen realizálható – magasabb – fizetés kompenzálná annak idő és költségigényeit. Ez a feltétel azonban csak a kvalifikáltabb munkaerőt felvevő, jobban fizető állások esetében állhat fenn, amely állásokért folytatott versenyben a leghátrányosabb helyzetű munkavállalók érdemben nem tudnak részt venni.

Az utazásból fakadó hátrányok azonban szinte teljesen eltűnnek akkor, ha a munkavállaló hajlandó lakhelyétől huzamosabb ideig is távol maradva, a bentlakást is vállalva a foglalkoztatásának helye közelébe települni. Bár a fő ipari és agrárfoglalkoztatók ezt nem igénylik, egyes esetekben, elsődlegesen az építőiparban, ahol a munkavégzés helye az adott építkezéshez kötődik, felmerül a bentlakásra irányuló elvárás. A kérdés sokkal szélesebb kört érint, ha nemcsak a foglalkoztatók által biztosított szálláson eltöltött időt értjük ide, hanem a lakhelytől távol, de a munkahelyhez közel eső esetleges lakás/házbérleteket, illetve a hét egy adott időtartamára (amely meghaladja a 3 napot) igénybe vett, munkavégzés szempontjából elfoglalt szállásokat is. Ezzel a kiegészítéssel

tehát a foglalkoztatottak bentlakási hajlandósága (43. ábra) ad egy képet a réteg valós mobilizálhatóságáról és a munkaerő helyhez kötöttségéről, rugalmasságáról.

Adatok forrása: Saját felmérés
Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

A bentlakás szempontjából már korántsem olyan jó a helyzet, mint a maximálisan vállalt ingázási távolságok esetében, amit az is mutat, hogy a teljes vizsgált csoport 74,8%-a számára előbbi egyértelműen elfogadhatatlan alternatíva. Emellett a kérdés erőteljes különbséget mutat a nemek tekintetében is, azaz szignifikánsan magasabb a felvállalók hányada a férfiak (39,5%), mint a nők (11,4%) körében. Utóbbiak jóval alacsonyabb aránya a vidék egyik klasszikus problémájára, a csoport kedvezőtlenebb mobilitási lehetőségére hívja fel a figyelmet, amelynek hátterében az egyéként is kisebb – szubjektív elemekből fakadó – hajlandóság mellett megjelenik a családi kötelek erősebb jellege, nevezetesen az az országosan, de vidéken kiemelten fennálló vélekedés, miszerint a nő maradjon otthon a gyerekekkel, a férfi pedig ha kell, a lakhelyén kívül, de helyezkedjen el. A leghátrányosabb helyzetű csoportok körében tapasztalható magas gyerekszám (átlag 1,68 gyerek/fő, 26% három vagy annál több) az átlag munkavállalóknál is magasabb arányban növeli a helyhez kötöttséget. Egyértelmű tehát, hogy – mivel a gyermekvállalás ellenzése, illetve kitolása nem támogatandó alternatíva – az egyik családtag – aki jellemzően a nő – otthon marad, amely „kötelessége” bentlakási hajlandóságában is kifejezésre jut. Az, hogy ez éppen a nőket érinti hátrányosan, természetesen nemcsak a szokásjogból fakad. A család egyszerű racionalitását feltételező mérlegelés eredménye is az, hogy a kisebb fizikai erejű hölgyek otthonmaradása mellett döntenek, szemben a férfiakkal, akik az ezt igénylő foglalkoztatók szempontjából is preferáltak. Igaz ez azért is, mivel ha például egy család úgy dönt, hogy a férfi marad otthon és a nő megy dolgozni, a kvalifikáltsága tekintetében elérhető munkahelyek körében – amelyek jellemzően fizikai munka-

erőt követelnek – egyértelműen hátrányba kerülne a személy a többi, jellemzően férfi álláskeresővel szemben.

A nemektől részint független, de az alacsony bentlakási hajlandósággal szoros kapcsolatot mutató tényező a vidék agrárius jellege is. Bár azok a lakosok, akik megművelik a földjeiket, igen kis arányt képviselnek, a kert és a „háztáji” karbantartása, esetlegesen gyümölcsös-zöldséges esetén a műveléssel járó munka olyan plusz terhet ró a munkavállalóra, hogy az ellehetleníti, hogy a portáját több napig gondozatlanul hagyja. Még 8 órás munkaidő mellett is erőteljes pluszterhelés az esetlegesen (állattartás esetén) napi több órát is igénybe vevő munka, amely a bentlakás lehetőségét csak a művelés felhagyásával és a kert „gazban hagyásával” teszi lehetővé. Mindezek ellenére ez a hátrány, nevezetesen a kertek megléte és a mezőgazdaság szerepe a vidéki dinamizmus hordozója is lehet.

Ha a bentlakást a munkaadó nem vagy nem ingyenesen biztosítja, szintén korlátozó tényezőként jelenik meg annak költségigénye, amely az ingázáshoz hasonló módon egyaránt az elhelyezkedés ellen hathat. Minden anyagi pluszterhelés ugyanis, amely a munkavállalás kapcsán jelentkezik, konstans jövedelem-maximumot feltételezve (minimálbérnél a leghátrányosabb helyzetű munkavállalók elsősorban alacsony végzettségükből kifolyólag csak igen kis valószínűséggel juthatnak magasabb jövedelemhez) az órabért csökkenti és a munkavállalás racionális határát távolítja, így igen alacsony azoknak a száma, akiknek ez az alternatíva annak járulékos költségeivel (bentlakás, ingázás) felvállalható.

Éppen ezen elemek következménye, hogy a férfiak körében is igen kicsi a bentlakási hajlandóság, amely a térség egészére nézve mindössze 25,2% számára elfogadható megoldás. A képet emellett területi differenciák is színesítik, amelyek több elemben korrelálnak a munkanélküliségi rátákkal, illetve a hátrányos helyzetű csoportok munkanélkülieken belüli részarányával. A bentlakás felvállalása szempontjából két markánsan tükröződő dichotómia tűnik föl:

1. A falu-város kettősség,
2. Az ÉK-DNy törésvonal.

Jól látszik, hogy a városi lakosok az átlagnál (25,2%) kisebb arányban (21,7%) vállalnák a bentlakást, mint a vidékiek (25,8%). Ennek az oka elsősorban abból adódik, hogy a városi emberek a jobb munkalehetőségek és kilátások fényében erőteljesebben bíznak abban, hogy helyben kapnak munkát, illetve szeretnének helyben elhelyezkedni, mint a vidékiek, akiknél a munkalehetőségek száma hagyományosan alacsony, a mezőgazdasági termelés gépesítettségi fokának növelésével pedig tart a nullához. A differencia falu és város között 4,1%, amely magas, de nem kiugró érték. Ezt a jelenséget magyarázza, hogy bár középvárosokról van szó, a területet a válság olyan mértékben érintette, hogy ezen települések foglalkoztatási volumene is visszaesett, így a munkaerőpiac

perifériájára szorult munkavállalók is nagyobb arányban kényszerültek a bentlakás lehetőségének mérlegelésére és felvállalására.

A hajlandóság tekintetében másik fontos területi jelenség az ÉK-DNy kettősség előbbi javára, amely abban mutatkozik meg, hogy azokon a településeken, ahol hagyományosan is nagyobb a Székesfehérvárra, esetlegesen Dunaújvárosba járók aránya, a leghátrányosabb helyzetű munkavállalók körében is magasabb a bentlakást felvállalók hányada, mint az egyébként foglalkoztatási árnyéktértségnek tekinthető déli településeken. Északon a falvak és városok 44%-a a bentlakást vállalók tekintetében az átlag fölött helyezkedik el, míg a déli településeknél ez a szám csupán 20%. Ez elsősorban, tekintve, hogy szubjektív elemről van szó, a munkavállalási morál számlájára írható, azonban nem elhanyagolhatóak azok a tényezők sem, amelyek ahogy arról korábban esett szó, áttételesen hatnak a mobilitásra. Ezek közül a gyerekszám, illetve az anyagi helyzet tekintetében is a „dél” hátrányos helyzete kézzelfoghatóbb, mint az „északi” falvaké.

5.4.3. A települések mobilitási foka (MFÁ és KMI index)

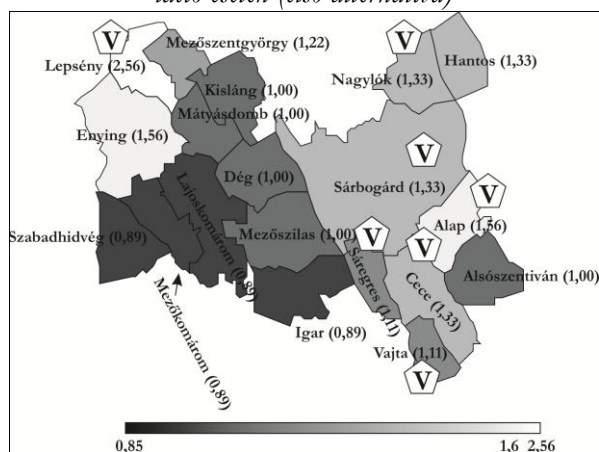
A fenti mutatószámok segítségével jelen fejezet a következő kérdésekre ad választ:

1. Az összes lehetséges közlekedési eszközt és releváns irányt figyelembe véve milyen területi különbségek jellemzik a mobilitás szempontjából a térséget.
2. Hogyan változik ez a kép, ha utazási támogatásokkal történik a kalkuláció.
3. Milyen eredményekkel jár a támogatásos és támogatásoktól mentes elem együttes figyelembe vétele.
4. Hogyan módosul a mobilitás, ha a szubjektummal kapcsolatos lehető legtöbb elemet integráljuk a modellbe.

Az MFÁ értékek tekintetében kirajzolódik az az észak-dél lejtő, amelyet a korábbiakban az egyes eszközök és viszonyítási irányok esetében már tapasztalni lehetett, azonban szembeűnő, hogy e mellett további, igen markáns törésvonalak is feltáruulnak. A legtisztább képet az utazási támogatásoktól mentes számítás adja (44. ábra).

44. ábra

MFÁ értékek területi alakulása Az Enyingi és a Sárobgárdi kistérségben utazási támogatásoktól mentes kalkuláció esetén (első alternatíva)

Adatok forrása: Saját felmérés

Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

A kartogramon egyértelműen látható a déli falvak, konkrétan Szabadhidvég, Mezőkomárom és Lajoskomárom, azaz az Enyingi kistérség perifériája, illetve Igar és Alsószentiván, a Sárobgárdi kistérség legrosszabb mobilitási adottságaival rendelkező településeinek hátrányos helyzete, amelynek okairól a korábbiakban részletesen esett szó.

Az index egy másik törésvonal meglétére, egy nyugat-keleti eltérésre is felhívja a figyelmet. A nyugat-keleti dichotómia oka a vasúti közlekedés meglétéből és/vagy hiányából fakad, amely mögött elsősorban az áll, hogy – bár a modell nem adott túl nagy előnyt a rossz közlekedési lehetőségnek az alternatíva hiányával szemben (előbbi 1, utóbbi 0 pontot kapott) –, összességében egy közlekedési mód megléte – többek között a jövőbeli lehetőségek tekintetében is képes számottevő – és a gyakorlatban is tapasztalható – versenyelőnyt generálni.

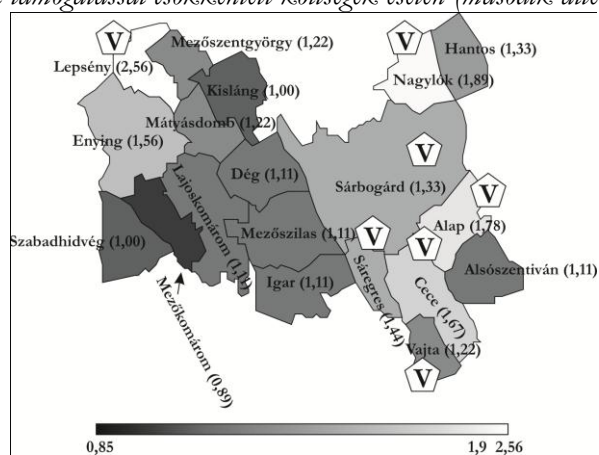
A térség legjobb mobilitási adottságaival rendelkező települései Alap, Enying és Lepsény, amelyek közül utóbbi kiugróan magas (2,56-os) MFÁ értékével messze a mezőny előtt foglal helyet. Enying és különösen Lepsény kedvező pozíciója az autópályából (és utóbbi esetében a vasúti közlekedés meglétéből) fakad, amely tény felhívja a figyelmet ezen közlekedési folyosók valóban tapasztalható és kézzel fogható fontosságára, a frekvenciált térségek fejlesztésében játszott fontos szerepére. Alap kissé egyedi esetet képvisel, hasonlóan Cecéhez, amely mint egyfajta enkláv ékelődik az egyébként igen rossz MFÁ értékekkel rendelkező falvak sorába. A két déli település kedvező pozícióját elsősorban szintén a vasút megléte (Alap Dunaújvárossal történő vasúti összeköttetése kiemelkedő) generálja, másfelől Cecén a két másodrendű főút csatlakozási pontja sokban hozzájárul a frekvenciáltság oldásához.

A kartogramon továbbá jól kirajzolódik a másodrendű főutak mobilitásra gyakorolt hatása is, mivel mind a 63-as, mind a 64-es mentén elhelyezkedő települések kedvezőbb értékeket kaptak

környezetüknél. Az MFÁ-k rámutatnak, hogy a két másodrendű főút közül a 63-as járul hozzá nagyobb mértékben a periférikus helyzet oldásához, mivel ezen közlekedési folyosó mellett található települések értékei javulnak nagyobb mértékben, ha eltekintünk az egyéb tényezőktől (például autópálya, vasút) módosító hatásaitól.

A térségről kapott kép több szempontból változik, de alapösszefüggéseiben nem módosul, ha a számításokat 86%-os, maximum azonban 30 ezer Ft-os munkáltatói utazási hozzájárulás feltételezése esetén végezzük el (az értékek megállapítása a törvényi keretszabályok figyelembevételével történt) (45. ábra). Mindezek ellenére a modell ezen alternatívájának a vizsgálata egy igen fontos összefüggésre, nevezetesen az utazási költség és a mobilitási fok viszonyrendszerére enged következtetni, amelynek eredményeként ad egy betekintést az utazástámogatási rendszerek rurális, periférikus térségek elérhetőségére gyakorolt hatásaiba.

45. ábra
MFÁ értékek területi alakulása Az Enyingi és a Sárbogárdi kistérségben 86%-os (maximum 30 ezer Ft-os) utazási támogatással csökkentett költségek esetén (második alternatíva)

Adatok forrása: Saját felmérés
Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

Az észak-dél kettősség megmarad, a nyugat-keleti némiképpen oldódik, egyes települések relatív pozíciója pedig (a térség egészéhez hasonlóan) esetenként látványosan javul (vagy éppen romlik). Összességében a fenti támogatási rendszer teljes körű, minden munkavállalóra kiterjedő alkalmazása a minden településre számolt egységes MFÁ-t 1,21-ről 1,36-ra, azaz pontosan 0,15-tel növelte, ami már érzékelhető, számottevő javulás. A szórás értékének csökkenése jelen esetben a térségen belüli differenciák alakulására mutat rá, mivel azonban a második modell esetében ezek az adatok 0,392-ről 0,399-re változnak, számottevő kiegyenlítődésről nem lehet beszélni (sőt a differenciák alig érzékelhető mértékben ugyan, de még nőttek is).

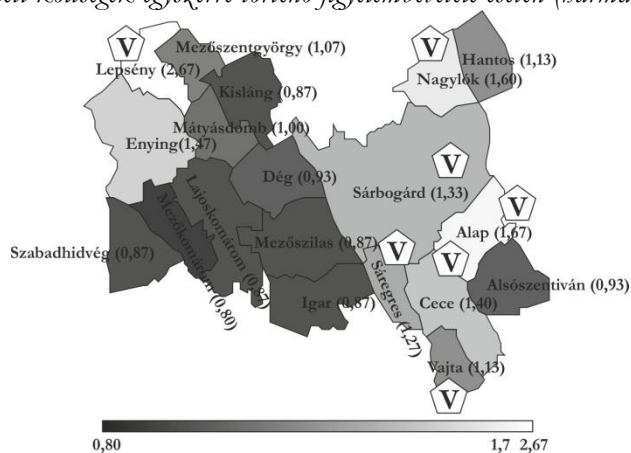
A települések közül egyetlen falunak vagy városnak sem romlik a támogatásos rendszerben az abszolút helyzete, 6 település értéke nem változik, 13-é nő. A legjobban Nagylók jár a támogatással, mivel mobilitási foka 0,56-tal, 1,33-ról 1,89-re változik, azaz már a kedvező kategóriába esik.

Látszik, hogy a költségek csökkentése csupán akkor járul hozzá érdemben a mobilitási fok növekedéséhez, ha egyébként a település elérhetősége jól megoldott, azaz önmagában a helyzet drasztikus mértékben csak a pozíció minden egyes pontján végzett célzott beavatkozás eredményeként javulhat. Az MFÁ-k utazási költségterítéses változata esetében megfigyelhető, hogy az egyébként jó pozícióba lévő települések (pl. Lepsény) értékei nem vagy csak kis mértékben növekedtek, azaz az utazási támogatás a tekintetben mindenképpen előnyös, hogy az egyébként is jó pozícióban lévő települések versenyelőnyét, és így a differenciák növekedését nem emeli a támogatás automatikusan számottevő mértékben.

Érdekes képet mutat az MFÁ index akkor, ha – ahogy az a valóságban is előfordul – egyszerre számol azzal, hogy az alternatíva támogatástól mentes, illetve támogatásos formában is rendelkezésre állhat (46. ábra). Mivel ez a lehetőség áll a legközelebb a valósághoz, kérdés, hogy a fenti állításokat vajon tükrözi vagy cáfolja-e az így kiszámított mutató.

46. ábra

MFÁ értékek területi alakulása az Enyingi és a Sárbogárdi kistérségben támogatástól mentes és utazási támogatással csökkentett költségek egyszerre történő figyelembevételére esetén (harmadik alternatíva)

Adatok forrása: Saját felmérés

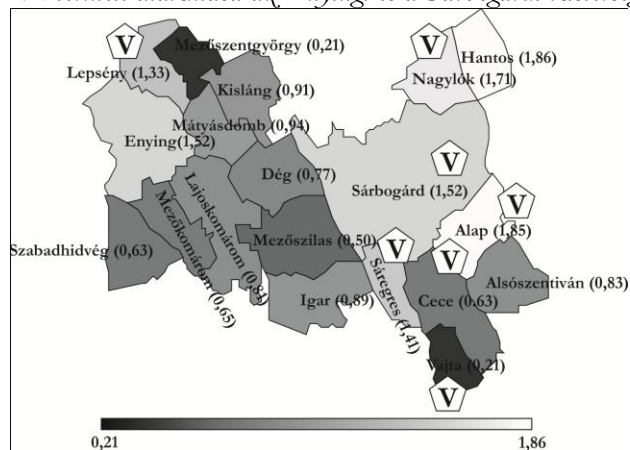
Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

Ez a verzió sem mutat ellentmondást a korábban tapasztaltakkal, csupán két további részletre hívja fel a figyelmet. Egyfelől kihangsúlyozza az Enyingi kistérség Sárbogárdi kistérséggel szembeni relatív hátrányát, illetve árnyalja a térségen belüli differenciákat, másfelől mutatja, hogy a nagyvárosok közvetlen elérhetőségénél (pl. Dunaújvárosé Alap, vagy Siófoké és Székesfehérvaré Lepsény esetében), illetve a vasúti csatlakozásnál még az alternatíva korábban látott kedvezőtlen ségeivel együtt is milyen sokat számít a periférikus jelleg, illetve a frekvenciáttság oldásában és a munkaerőpiaci esélyek növekedésében.

A modellbe a szubjektív elemeket is integráló KMI területi képe még fontosabb következtetések levonására alkalmas, mivel bár értékeit az aktuálisan leghátrányosabb helyzetű munkavállalók vélekedései befolyásolják, és így megállapításai egyfajta pillanatfelvételnak minősülnek, lehetővé

teszik, hogy az embereket is figyelembe véve ne csak az adottságokról, hanem a konkrét helyzetről is lehessen képet adni (47. ábra).

47. ábra
A KMI területi alakulása az Enyingi és a Sárbogárdi kistérségben

Adatok forrása: Saját felmérés
Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

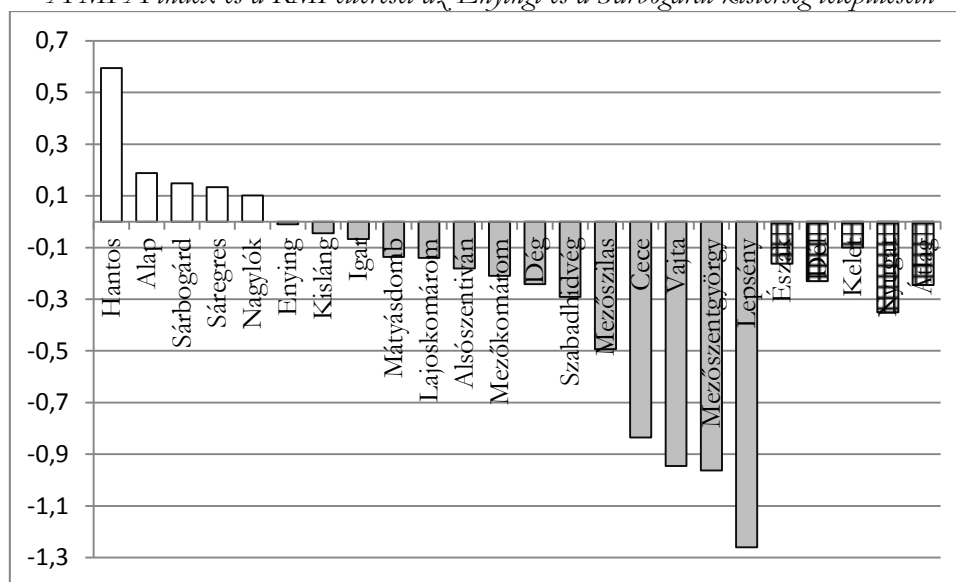
Általánosan igaz, hogy a KMI értéke az MFÁ indexnél minden esetben rosszabb mobilitási fokra enged következtetni. Az átlagos eltérés az MFÁ három alternatívájától 0,2 (támogatás nélküli), 0,3 (támogatásos), 0,19 (vegyes), minden esetben közelít a 0,2-höz, ami arra utal, hogy a szubjektum, tehát a leghátrányosabb helyzetű munkavállalók bevonása a mobilitás problémájának elemzésébe egyértelmű romlást idéz elő. Ez a tény több elemből táplálkozik. Egyfelől a drámaian rossz anyagi helyzet nem ad lehetőséget arra, hogy a munkanélküliek akár a meglévő lehetőségeikkel is éljenek. Fontos továbbá, hogy az ingázással járó kényelmetlenség messze rontja az ezen lehetőségre irányuló igényt, ami – elsősorban azért, mert nem is nagyon érdemes hova ingázni – kiegészül az ezen módszerrel megszerezhető bér hasznosságának csökkenésével, a segély, az FHT és ezzel együtt a helyben maradás hasznosságának növekedésével is. A KMI-ben számszerűsítve a családi állapot is megjelenik, mivel az a többi tényezővel kölcsönhatásban tovább rontja a leghátrányosabb helyzetű munkavállalók mobilitási lehetőségeit.

Kicsit árnyaltabb a helyzet a KMI területi alakulását vizsgálva. Az átlagos MFÁ-hoz képest mind északon, mind délen rosszabbak az értékek, azonban ha a szubjektum is beépül az elemzésbe, a déli területek mobilitási foka nagyobb mértékben romlik, mint az északiaké (48. ábra). Ez tulajdonképpen arra utal, hogy az eleve rosszabb helyzetű déli falvakban a gyenge mobilitási adottságokat nagyobb mértékben fokozza a leghátrányosabb helyzetű munkavállalók pozíciója, mint az északiakét, az „olló” tehát még jobban kinyílik. Még erősebb az eltérés, ha a klasszikus nyugat-kelet kettősséget vizsgáljuk. E tekintetben az Enyingi kistérség településeinek a helyzete Mezőszilassal és Igarral együtt átlagosan mintegy 0,35 egységgel rosszabb, szemben a keleti területek 0,1 körüli esésével. Nem elhanyagolható továbbá az a tény sem, hogy nyugaton található Lep-

sény is, az a település, amely a KMI-MFÁ relációban a legnagyobbat veszíti, tekintve, hogy a korábbi relatív erős helyzetét mutató értéke egy 1,26 pontos esést követően a szubjektív hatásoknak köszönhetően már csak a középmezőny paramétereinek felel meg. Igazolható tehát az az összefüggés, hogy a mobilitási adottságok önmagukban nem sokat érnek, ha az egyének, mint részint szubjektív igénybevevők azokkal valamilyen okból kifolyólag nem képesek mit kezdeni.

48. ábra

A MFÁ index és a KMI eltérései az Enyingi és a Sárbogárdi kistérség településein

Adatok forrása: Saját felmérés

Szerkesztette: Alpek B. Levente (2012)

Néhány település esetében azonban éppen ellentétes folyamatok figyelhetők meg, azaz a fenti reláció fordítva is érvényesülhet. Nem véletlen az sem, hogy éppen ott kedvezőbb a KMI alakulása, ahol egyébként is alacsonyabb munkanélküliségi ráták találhatók (Hantos, Alap, Sárbogárd, Nagylók). Ez alól csak Sáregres kivétel, ahol viszont a fenti korreláció csupán azért nem mutatható ki, mert a munkanélküliség többelemű problémáján egy tényező kedvezőbb alakulása csak ritkán képes érdemben segíteni, a háttérben pedig olyan folyamatok hathatnak, amelyek annak kedvező hatásait semlegesíthetik.

A városok esetében elmondható, hogy KMI értékeik hagyományosan kedvezőbbek a legtöbb faluénál (Sárbogárd a 4., Enying pedig az 5. a települések sorában), amit elsősorban a korábban is említett tényezők (falu elöregedése, egyéb demográfiai sajátosságok, anyagi helyzet) magyaráznak. A hagyományosan fiatalabb korösszetételű leghátrányosabb helyzetű munkavállalókat tömörítő városok (Enying kifejezetten ilyen, Sárbogárd már kevésbé) ilyen helyzetben lévő munkavállalói ugyanis eleve rugalmasabbak a mobilitás szempontjából, arról nem is beszélve, hogy ahogy arra az elemzés korábban már rámutatott, a városi lakosok anyagi helyzete is kedvezőbb.

5.5. Megoldási javaslatok

Jelen dolgozat a munkanélküliség problematikájának három aspektusát nézte meg behatóan, amelyek a következők:

1. A térség gazdasági szerkezetváltozásai 1990-től napjainkig, a belső és külső foglalkoztatás átalakulása és annak következményei a munkaerőpiacra.
2. A munkanélküliek legrosszabb pozícióban lévő csoportjának, az LHH-s munkanélküliek problematikájának vizsgálata.
3. A térség és a célcsoport mobilitási helyzete.

Ezek fényében a megoldási javaslatok is a fenti struktúrának megfelelően kerülnek bemutatásra.

5.5.1. Gazdaságfejlesztés

Az Enyingi- és a Sárbogárdi-kistérség kapcsán kitűnt, hogy a terület kiváló mezőgazdasági adottságokkal és agrártradíciókkal rendelkezik, amely mint potenciális erőforrás ma csak mérsékelten kerül hasznosításra. Ha a kapacitás a foglalkoztatás szempontjait is figyelembe véve racionálisabban kerülne kihasználásra, az a munkaerőpiac általános helyzetén és így az LHH-s munkanélküliek boldogulásán is sokat segíthetne.

Ennek egyik lehetséges módja a háztáji gazdálkodás felélesztése, a lakossági – elsősorban falusi – termelés volumenének növelése. Mivel a potenciális föld és munkaerő rendelkezésre áll, így a kérdés e tekintetben nem az erőforrások, hanem a háztáji funkciójának miben léte alapján körvonalazható.

Egyfelől lehet cél a termelés önellátást előirányozó támogatása, amellyel elérhető lenne, a munkanélküliek életszínvonalának növelése, a – részint piac felé vett – kiszolgáltatás csökkentése, a fölösleges munkaerő lekötése és ez által az egyéb, sok esetben káros időtöltések gyengítése. A csoport tagjainak önvélekedését is sokban javíthatná, ha illetően termelő tevékenység eredményeként juthatna többletfogyasztáshoz, elsősorban élelmiszerek tekintetében. Fontos továbbá, hogy a mélyszegénységben élők számára az a minimum is, amit a kiskertek adhatnak, igen jelentős pluszt juttatna, nemcsak nyáron, de a megfelelő raktározási technikák alkalmazásával a szűkös téli időszakokban is. A fejlesztés gátját e tekintetben az egyének mentalitása adja, mivel sokan már rég felhagytak a vidéki termeléssel, annak tapasztalatai elenyésztek, infrastruktúrája visszafejlődött. Mindezek mellett az anyagi lehetőségek, a kezdeti „beruházás” is gátat szab az egyébként is mindennapi megélhetési gonddal küzdő LHH-s munkanélküliek számára. Megoldást, tehát csak egy olyan négy pontos komplex terv adhatna, amely, kiemelten kezeli a humán bázis fejlesztését (képzés, információs bázisok, tanácsadások) és motiválását (ennek két módja az ösztönzés és a kény-

szerítés), az infrastruktúra fejlesztését (ól építések, javítások, ingyenes első szántás stb.), és az anyagi támogatást (ingyenes vetőmag, állat stb.). Ezek a megoldások természetesen csak akkor lehetnek relevánsak, ha az elképzelés implementációját követően megvalósul a folyamatos és intenzív monitoring, kiegészítve az esetleges problémák – racionális – megoldási tervével és szankcionálásával. Legerősebb alappal e tekintetben Cece, Alap és Lajoskomárom rendelkezik, amely településeken még – relatíve – sokan folytatnak ilyen célú tevékenységet.

A másik alternatívát a háztáji termelő ágazattá fejlesztése adná, azaz az elsődleges cél az lenne, hogy a helyi termékek eladása, pénzé tétele következtében a lakosság többlet jövedelemhez jusson, amelyet fogyasztásra vagy a háztáji további bővítésére fordíthat. Ennek a problémának három aspektusa emelendő ki, amelyek a következők:

1. A lakossági termelés
2. A piac (elsősorban helyi, esetleg országos, kevésbé nemzetközi) és a lakosság közötti csatornák
3. A piaci kereslet

A kérdést fentről „lefelé” célszerű megközelíteni, azaz az első lépés a termékek számára megfelelő piacnyitás, a kereslet megteremtése. Ennek kezdő és releváns szintje a helyi – települési piac –, amely több szempontból alkalmas lehet a háztáji termékeinek felvásárlására. A vidéki piacok jelentős része gyakran létminimumon vagy az alatt élő fogyasztókkal is kapcsolatban van, akik készek lejjebb adni minőségi elvárásaikból, illetve állami fogyasztókkal, akik képesek foglalkoztatás serkentés céljából szociális elemeket is figyelembe venni, vagy tömeges fogyasztókkal (pl. menza, helyi konyha), ahol a kereslet megfelelő volumene megteremthető. Ez utóbbi szempont a kisebb települések esetében (pl. Mezőszentgyörgy, Mátyásdomb, Nagylók, Hantos Szabadhidvég stb.) kiemelt súllyal veendő figyelembe. A termékek országos piacra juttatása már jóval komolyabb elvárásokat támasztana, amely problémakört tekintettel arra, hogy ennek alapja többek között a helyi termelés erőteljes és megbízható felfuttatása (amely még nem történt meg) részleteiben itt nem érdemes elemezni, azonban mint lehetőség meg kellett említeni. A nemzetközi piacok tekintetében a háztájival szemben túlzott igényeket támasztó nyugat helyett esetlegesen érdemes a keleti, belső-ázsiai piacok felé is nyitni.

A termelőket a kereslettel összekötő csatornák kiépítését elsősorban az önkormányzatoknak célszerű elvégeznie, hiszen így lehetővé válna azok megfelelő koordinálása, ellenőrzése. Ez alatt elsősorban a feldolgozást elősegítő vágópontok létesítését, esetlegesen a növénytermesztés produktumait végfelhasználásra felkészítését támogató üzemeket – tisztító, csomagoló stb. – kell érteni. Komplex térségi összefogást kívánó alternatíva lenne, ahogy erre már több polgármester-

nél mutatkozott igény/szándék, egy termelésszervező és felvásárló rendszer létrehozása, amely a lényeges csatornákat és az egyes feleket is képes lenne koordinálni.

A harmadik elemet a lakosság képezi, akikkel kapcsolatban a piacra termelés esetében is hasonló kérdések merülnek föl, mint az önellátás kapcsolatrendszerében. A probléma jelen esetben azonban kiegészül azzal a többlet elemmel, hogy a piac megfelelő ellátása olyan extra követelményeket is támaszt, mint a megbízható, folyamatos termelés, homogén – jó – minőség, a kiszámítható volumen, amelyet a mezőgazdaságban még magasabb termelési szinten is nehéz megvalósítani. Természetesen okként fölmerülhetne az infrastruktúra hiánya is, azonban a tapasztalatok azt mutatták, hogy ott, ahol a kapacitások nem épültek le teljesen (pl. Lajoskomárom, Cece, Alap, Hantos), sem tud a háztáji termelés érdemben a piacra jutni. A kérdés tehát, hogy mi ennek az oka? Úgy fest, a lakosság többsége fél változtatni jelenlegi helyzetén, így nem mer élni azokkal a lehetőségekkel, amelyek – EU-s pályázati formában, vagy állami támogatásként – termelésének beindítását és piacra jutását segítenék. Addig, amíg nem látnak biztos keresletet termékeikre, nem mernek belevágni a termesztésbe/állattartásba sem, mivel annak kockázatát jóval nagyobbak ítélik meg, mint az eladásból remélt hasznot. Emellett a túlzott részben EU-s minőségi elvárások sem javítják a lakosok helyzetét, hiszen ők csak akkor tudnák termékeiket eladni, ha azok akár piac, vagy terület szelekciós alapon enyhébb törvényi elbírálás alá esnének. A rendelkezésre álló pályázati források „marketingjének”, a pályázás elősegítésének éppen ezért ki kellene egészülnie a racionális, elvárás-csökkentés megvalósításával is. Végezetül ki kell emelni, hogy a háztáji egyik jó kitörési pontja lehetne, ha annak termelése egyfajta bio-vonalat képes lenne megvalósítani.

Minden nehézség ellenére már most lehet „best practice”-et találni, amelyek bemutatása a megoldás tekintetében előremutató. Alapon a polgármesterasszony hathatós és komoly erőfeszítést igénylő munkájának köszönhetően a fenti két fejlesztési irányt kombináló megoldás alapjai alakulhattak ki. A folyamatos – személyes – ösztönzés ugyanis többeket motivált arra, hogy a kertjük megművelésére és annak fenntartására energiát fordítsanak. Ugyanez volt tapasztalható Enyingen is, ahol a polgármester számos segítséget nyújtva már több családot eljuttatott oda, hogy annak tagjai önként, önfenntartó termelőkké váltak. Cece is jó példa, ahol a sajátos profil megtalálása (dinnye, paprika), annak turizmushoz kapcsolása (piac), és a termékek út menti értékesítése (összekötő csatorna) mára már arculati elemmé vált. Mindezek a sok kényszerszabadidővel rendelkező LHH-s munkanélküliek helyzetét fokozottan, az általános foglalkoztatást pedig jelentős mértékben javítják/javíthatnák.

Szektorok szerint haladva az iparban is megragadhatóak kitörési pontok. E tekintetben a települések részéről a fogadókészség egyértelműen adott, vannak erre a célra kijelölt területek, sőt sok esetben több épület, közművesített földrész és számos egyéb infrastrukturális adottság is biztosí-

tott. A városokban ez különösen igaz (pl. sárbogárdi laktanya épülete, ipari park, Enying létesítményei), azonban a falvakban is több helyen előfordul (Hantos, Igar, Alsószentiván stb.). A legerőteljesebb kitörési pont a mezőgazdaság adottságaira alapozva egy feldolgozóüzem telepítésében adódna. Ennek bázisát persze csak igen kis részben adná a háztáji termelés, jelentősebb mértékben a helyi gazdálkodók tennék ki a beszállítók körét. Számos gazda jelezte, hogy nemcsak hajlandóság, de lehetőség is lenne a részéről ahhoz, hogy termelését egy helyi üzem igényeinek ellátására alakítsa át. A kérdés másik fontos eleme a konkurencia megléte, vagy hiánya, amely környezet erőteljesen gátolhatja egy helyi üzem piacra jutását, ami pedig a profitabilitás tekintetében alapvető. Ebben a relációban az adottságok kiválóak, mivel a környező településekről gyakorlatilag hiányzik az élelmiszeripar. A munkaerőpiac szempontjából egy ilyen létesítménynek számos előremutató hatása lenne, amelyek pontokba szedve a következők:

- Az LHH-s munkanélküliek számára is kompatibilis képzetekkel, viszonylag rövid idő alatt lehetne a munkaerőt a megfelelő képzettségi szintre hozni, viszonylag olcsón, építve a helyi tradíciókra.
- A helyi foglalkoztatás bővítése sokban javítaná a mobilitási helyzetet.
- Az üzem termékkereslete, adott esetben növelhetné a helyi gazdák munkaerőigényét és ezáltal az LHH-s munkanélküliek foglalkoztatási volumenét is.
- Az üzem életre hívhatná olyan kisipari háttér infrastruktúra fejlődését is (pl. vágópontok, malom), amelyek a helyi háztáji termékeket is fogadhatnák. A helyi kisiparral kapcsolatban ki kell emelni, hogy arra még egy nagyobb üzem nélkül is komoly kereslet adódna. (Itt merül föl a kérdés, ha tényleg ekkora az igény, akkor a piaci viszonyok máig miért nem hozták létre például a malomipar új alapjait. A gazdák egybehangzó véleménye szerint a helyi vállalkozók tőkeszegénysége áll a háttérben, amely kiegészül a külső befektetők felé más agrártérsegekkel szemben vett versenyhátránnyal.)

Az új Széchenyi-terv hét kiindulási pontja közül a hatodik, a „Foglalkoztatás bővítése”, a foglalkoztatás volumenének növelését, a munkát és a munkahelyteremtést helyezi a középpontba. A tervben célként és eszközként is szerepel a magas élőkommunikáció-igényű ágazatok fejlesztése és a hátrányos helyzetű térségek támogatása, amelyekre nemcsak, hogy kiemelkedő igény van az elemzett térségben, de két olyan elemre mutat rá, amely a leghátrányosabb helyzetű munkanélküliek foglalkoztatását is jelentős mértékben javítani lenne képesek.

A gazdaságfejlesztés kérdését a szolgáltatási szféra problematikájával kell zárni. Bár ez az az ágazat, amely az LHH-s munkanélküliek számára a legkisebb eséllyel vehető célba, vannak olyan területei, amelyek releváns megoldásként fölmerülnek. A legerőteljesebben ezek a megoldások az idegenforgalom fejlesztése terén jelennek meg. A Balaton adottságai, kiegészítve a mezőföld falusi

turizmusának egyes tényezőivel, illetve a Vajtai élményfürdő kínálatával jó lehetőséget biztosítanak az ágazat fejlesztésére. Ennek elemei között az átfogó programcsomagok, összehangolt rendezvények, tematikus túravonalak kidolgozása, a meglévő látványosságok fogyasztathatóvá tétele, kerékpárút építése bővítése egyaránt szerepet kaphatnának. Az LHH-s munkanélküliek foglalkoztatása szempontjából számottevő előrelépés akkor lenne a területen tapasztalható, ha a turizmus-hoz kapcsolódó szolgáltatások munkaerőigénye az idényjellegű, kisebb képzettséget követelő álláshelyek számának emelkedését eredményezné. Ez persze csak hosszú távon következhet be, azonban a célzott fejlesztési programok által generált megalapozott stratégiák ezt az időtávot lényegesen lecsökkenthetik.

Az LHH-s munkanélküliek foglalkoztatásával kapcsolatban korábban esett szó az állam kiemelkedő szerepéről, amely elsősorban a közmunkaprogramokkal kapcsolatban jelent meg kézzelfogható módon. Tekintettel a csoport specifikus problémáira és kedvezőtlen adottságaira az állami szektor szerepét és a foglalkoztatásban történő részvételét hosszú távon szükségesnek kell vélelmezni, ugyanakkor fontos kiemelni, hogy a hatékonyság növelésének fontos alapfeltétele az egyes részkérdések vizsgálatát elvégző tanulmányok elkészítése.

5.5.2. Az LHH-s munkanélküliek helyzetének közvetlen javítása

A dolgozat számottevő hányada közvetlenül foglalkozott az LHH-s munkanélküliek csoportjának problematikájának körüljárásával, amelynek fényében több célirányos megoldási javaslat körvonalazódott.

Az egyik leg súlyosabb esélyhátrányként a csoportot gyakorlatilag általánosan sújtó képzetlenség, illetve a munkavállalói kompetenciák alacsony átlagértéke jelent meg, amelyek megoldása nélkül sem rövid, sem hosszú távon nem képzelhető el az LHH-s munkanélküliek piaci foglalkoztatási szférában történő integrálása. A képzések nem érik el a csoportot, a leghátrányosabb helyzetűek esetében így a meglévő motiváltság mellett sem adódik lehetőség a megfelelő ismeretek megszerzésére. Gátat két elem, a költség és a nem megfelelő, túlzott bemeneti követelmények képeznek. A fentiek közül az első ingyenes képzésekkel (esetleg anyagi erőforrás folyósításával a résztvevők felé) jelentősen lazítható lenne, ugyanakkor nem szabad megfeledkezni az egyéb korlátozó, elsősorban mobilitásra ható tényezőkről sem. Ezek megléte indokoltá teszi, hogy a kérdéses személyek foglalkoztatásánál az ár mellett tekintettel legyenek a helyben megvalósuló képzések szükségességére, vagy távoli képzések esetén az oda való eljutás megoldására (ingyenes „tanulójáratok”, képzéseken adott diákigazolvány) és a megfelelően rugalmas időzítésre. A bemeneti követelmények viszonylatában fontos lenne figyelembe venni, hogy a képezni kívánt személyek köre sok esetben a legalapvetőbb kompetenciákkal sem rendelkezik, e tekintetben bevezető felzárkóz-

tatásra szorul, sőt gyakran hiányzik az az alapképzettség is (általában középfokú papír), amely a felvételihez elengedhetetlen. A megoldást ebben a relációban nem a követelmények csökkentése, hanem csoport specifikus képzések szervezése jelentené. A „költség – képzési struktúra felépítése” párban az előbbi elem súlya a jobb képzettségi viszonyokkal rendelkező falvakban, utóbbié a képzetlenebb LHH-s munkanélkülieket tömörítő településeken nagyobb, jelent erőteljesebb akadályt.

A preferenciarendszerek elemzése rámutatott a csoport igen magas fokú rugalmatlanságára, az alkalmazkodó készség hiányára, amelynek hátterében számos rögzült hatás mellett a munkától való elszokás, az alternatív életstratégiák kialakulása és a „rossz példa” állt. Ennek a problémakörnek a megoldása több oldalról is megközelíthető. Egyfelől az alternatív foglalkoztatási formák népszerűsítése, támogatása, a civil szervezetek magasabb fokú szerepvállalásának erősítése egyfajta előrelépést jelenthetne, amely megoldás azonban önmagában még koránt sem elegendő. Ahhoz, hogy a csoport helyzete érdemben javulni tudjon elengedhetetlen a munkától való elszokás, a munkaerőpiactól való eltávolodás mérséklése is, illetve annak kiegészítéseként a munkakultúrára átadásával, illetve az egyéb kerülőpályák lezárása. Ennek egyik igen fontos eszköze lehet a közmunkaprogram, amelynek már most is számos kedvező hatása látható, ugyanakkor még mindig rengeteg olyan lehetőséget hordoz, amelynek kihasználása ez idáig nem történt meg. Ezen lehetőségek értékelése, feltárása további kutatásokat kíván.

Súlyos és már szociális kérdéseket is érintő problémaként jelentkezett a csoport körében tapasztalható általános elszegényedés, anyagi lecsúszás annak minden igen káros, nem csak az egyént érintő elemével. Ez a terület állami áldozatvállalást kíván, azaz egy igen vitatott passzív foglalkoztatáspolitikai eszköz, a segélyezés kérdését veti fel. Rögzíthető, hogy amennyiben cél, hogy az illegális gazdasági tevékenység, illetve a „feketetés” ne váljon a csoport körében általánossá, segélyre szükség van, amit jelen dolgozat tanulságai szintén alátámasztottak. A kérdés e tekintetben elsősorban a következő szempontok körül körvonalazódik:

1. Mekkora legyen a segély összege, ahhoz, hogy a munkavállalási morált ne csökkentse, de a mélyszegénységtől óvjon.
2. Kik kapják és milyen alapon.
3. Kelljen-e érte bármit is tenni.

Utóbbival kapcsolatban joggal merül föl a dolgozó társadalom részéről az igény, hogy a segély úgymond ne a semmiért járjon, amely támogatandó megközelítés, már csak azért is, mivel a támogatás fejében igénybe vehető munkaerő megfelelő felhasználás mellett a gazdaságfejlesztési megoldási javaslatoknál vázolt alternatívák remek bázisa lehetne. Mindezek ellenére meg kell jegyezni, hogy a segély fejében történő foglalkoztatás csak akkor lehet eredményes, ha az alkalm-

zott azt méltányosnak tekinti, nem érzi megalázónak és a munkaideje elfogadható adott bérszínvonal mellett, nem sokkal marad el a minimálbér órabér összegétől.

A munkaerőpiac periferiájára szorult egyének támogatása a segély mellett több egyéb oldalról is megközelíthető, kezdve a járulékcsoökkentések kérdésével a különböző foglalkoztatási és képzési támogatásokig. Ezekkel kapcsolatban látható volt, hogy a csoport körében aktuális vezető eszköz – ami a bizakodást illeti – a járulékcsoökkentés volt. Ez a kérdés tulajdonképpen lefordítható arra az igényre, miszerint a munkanélküliek úgy érzik, hogy munkavállalási esélyeiket jelentősen növelhetné, ha fajlagos bérköltségük teljesítményükhöz közelíthető lehetne, vagy ha a vállalkozások foglalkoztatásuk esetén a plusz terhek egy részétől mentesülhetnének. A megfelelő bér rugalmasság megvalósítása fontos célként veendő figyelembe. Kiegészítő elemként a foglalkoztatási támogatások merülhetnek föl, ezek esetében azonban erősen mérlegelni kell, hogy azok költségigénye és eredményessége ténylegesen kedvezőbb-e az egyéb alternatívák értékeinél. Ez utóbbi tényező a többi eszköz esetén is releváns kérdésként kell, hogy átgondolásra kerüljön.

5.5.3. Mobilitás

A mobilitás problematikája különösen erőteljesen él az olyan típusú térségek esetében, ahol a nagyobb városok dominanciája a helyi beruházásokat elszívja, így a térségen belüli foglalkoztatást csökkenti. Ekkor ugyanis a kevésbé képzett munkaerő számára elérhető ipari állások zöme csak a foglalkoztatási központokra történő ingázás, vagy beköltözés esetén áll rendelkezésre. Ahogy a probléma elemzése, a megoldások is három ponton ragadhatóak meg:

1. A mobilitási hajlandóság kérdése.
2. A mobilitási lehetőségek alakulása:
 - a. Az egyéni közlekedés.
 - b. A tömegközlekedés.

A hajlandóság az egyik olyan elem, amely az LHH-s munkanélküliek körében igen kedvezőtlenül alakult. A kérdés súlyosságát legkézzelfoghatóbb módon a KMI reprezentálta. A jelenség sokban összefonódott a mobilitási lehetőségek korlátozottságával (nem megfelelő járatsűrűség, magas utazási költségek, rossz menetrendi ütemezés), így ezek megoldásáról a vonatkozó kérdések tárgyalásánál lesz szó. A motiváltsággal/hajlandóság kapcsolatban itt csak az LHH-s munkanélküliek időbeli leterheltségével és a bentlakás kérdéskörével kell foglalkozni. Az idő felszabadítás elsősorban a nagycsaládosoknál segíthet, ennek orvoslása azonban olyan komplex elemekkel lenne csak elősegíthető, mint a bölcsődei rendszer bővítése, a napközik hosszának kitolása, amelyek igen drágák, jelentős strukturális átalakításokat igényelnek. Ugyanez a helyzet a bentlakással is, így a mobilitási korlátok feloldását célszerű a probléma másik oldalán keresztül megközelíteni.

A lehetőségek fokozásának első eleme az infrastruktúra fejlesztése. Sárbogárdon már évtizedekkel ezelőtt fölmerült a várost elkerülő út megépítésének szükségessége. A 63-as főút 6,3 km-en halad keresztül a városon, ez alatt érintve egy viszonylag forgalmas, fővonal menti vasúti átkelőhelyet, amelynek következtében nem ritka, hogy a településen való átjutás 15-20 percet is igénybe vesz. A probléma Enying esetében is hasonlóan néz ki. Az említett kerülőutak kialakítása egyszerre növelné a városok elérhetőségét, befektetőket csalogatna a településekre, úgy, hogy az ingázási idők is rövidülhetnének.

A vasúti közlekedés terén a térség keleti településeinek pozícióját sokban javíthatná, ha a fő közlekedési vonalon meglévő igen jelentős sebességkorlátozások/lassújelek szükségtelenné válnának. Ehhez azonban a sínpályák fejlesztése, a régóta halasztott felújítási munkálatok elvégzése elengedhetetlen. Az Enyingi kistérség területén nincs vasúti közlekedés, így a falvak és városok esetében a kulcskérdés a meglévő, de lezárt vonalak racionális újraindításának mérlegelése és adott esetben kivitelezése.

A személygépjárművel való ingázásnál látható volt, hogy az időtávok elfogadhatóak, ugyanakkor a költségek magasak. Az eszközt az teheti racionálissá, ha az egy főre jutó, fajlagos költségek csökkennek, amely megfelelő szervezés mellett (ezt részben az önkormányzatok lennének képesek megoldani), esetleg információs technológia-támogatással könnyen megoldhatóvá válna. A megfelelő hatékonyság eléréséhez persze elengedhetetlen, hogy legyen hova ingázni, azaz adódjanak a foglalkoztatási központokban megfelelő munkahelyek.

A legolcsóbb, mobilitást mégis jelentősen fokozó megoldás a menetrendek átütemezése, a három műszakos munkarendhez igazodó járateloszlás megvalósítása. Ez, tekintettel arra, hogy jelenleg is vannak olyan relációk és időperiódusok, amikor a járművek kihasználatlanok, a meglévő kapacitás mellett is könnyen megoldható lenne. Egyes irányok megnyitása – Dunaújváros jelenleg szinte elérhetetlen busszal –, vagy fejlesztése szintén a munkavállalási célú bejárás felvállalásának növekedése felé mutathat. Ugyanez igaz a vasúti közlekedésre is, amelyben az átszállások számának csökkentése, a közvetlen járatok mennyiségének növelése szintén a mobilitást fokozó tényezőként jelentkezhetne.

Végezetül említést kell tenni azokról az alternatívákról, amelyek már működnek, így a későbbiekben volumenük fokozódása a térség elérhetőségének növeléséhez vezethet. Ezek a következők:

- Munkásjáratok indítása.
- Helyi vállalkozók bevonása a munkaerő mozgatásába.
- Az önkormányzatok részvétele a munkaerő szállításában.
- Utazási- és bérlettámogatások.

Összességében a mobilitással kapcsolatban figyelembe kell venni, hogy a leginkább költség igényesen fejleszthető területről van szó, ugyanakkor, ha a helyi belső foglalkoztatást nem lehet növelni, az egyik legfontosabb mentőövként jöhet szóba a fenti alternatívák támogatása.

6. EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA

Jelen dolgozat rámutatott, hogy a vizsgált Enyingi és Sárbogári kistérség foglalkoztatási depressziójának mélystrukturális gyökerei a szocialista rendszer felbomlását követő mezőgazdasági szerkezetváltásnak és a helyi városi és vidéki ipar leépülésének tudhatóak be. A jelenség kiegészült a környéket övező nagyvárosok (elsősorban Székesfehérvár, kisebb mértékben Dunaújváros és Siófok) vállalkozás elszívó hatásával, amelynek eredményeképpen a helyi falvak és városok foglalkoztatási volumene visszaesett, minimálisra szűkült, a kistérségek településeinek pedig a munkaerőbázis szerep jutott. A helyi munkaerő igen jelentős hányada kényszerült arra, hogy az ingázás, bejárás pluszterheit felvállalva helyezkedjenek el.

A helyi foglalkoztatás szempontjából, a leghátrányosabb helyzetű munkanélküliek csoportjának specifikus sajátosságaiból fakadóan a tercier szektor kisebb súllyal veendő figyelembe, ugyanakkor a mezőgazdaság és az ipar munkaerőigénye kiemelt szerepet játszik. A dolgozat elején vázolt folyamatok ebből kifolyólag fokozottan hátrányosan érintették az LHH-s munkanélküliek körét, mivel a változások, illetve a munkaerőigény csökkenése, a kiszolgáltatottság növekedése éppen azokon a területeken volt, a legjelentősebb, amelyek az érintettek foglalkoztatásában kulcs szerepet játszottak. A kompetenciák alacsony foka és a csoport rugalmatlansága sokban hozzájárult ahhoz, hogy az intenzív változásokhoz a többség nem tudott kellő mértékben alkalmazkodni.

A 2008-al kezdődő válságos időszak következtében létrejövő termelésracionalizálási lépések különösen hátrányosan érintették a távolabbi településekről bejáró és ezáltal drágább munkaerőt, különösen azokat, akik magasabb fokú kvalifikáltság hiányában nem rendelkeztek a vállalkozások számára nélkülözhetetlen kompetenciákkal. Az általános esélyromlás, a munkanélküliségi ráták növekedése fokozottan terhelte az olyan függő kistérségeket, mint az Enyingi és Sárbogárdi, erőteljes depressziót okozva az általános munkaerő körében, és a leszakadást gyorsítva a munkahe-lyekért folytatott versenyben esélyhátránnyal indulók között is.

A fenti problémához kapcsolódóan a dolgozat feltárta a térség településeinek munkaerőpiaci pozícióját, a munkanélküliség válság alatti változását, amelynek fényében felmérte a városok és falvak recessziókkal szembeni kitettségét és definiálta a következő, kérdés szempontjából releváns típusokat:

- stabil települések rögzült depresszióval
- stabil települések kedvezőbb helyzetben
- instabil települések, amelyek erősen kitettek a gazdasági változások hatásainak

Az egyes csoportok megállapítása fontos elem volt, mivel az eltérő típusok, eltérő foglalkoztatási stratégiát igényelnek, azok a megoldási javaslatok kidolgozásánál is kiemelt figyelmet kellett, hogy kapjanak.

Bár a hátrányos helyzetű munkavállalók európai uniós és országos szinten is fokozott figyelmet élveznek, meglepő módon sem a munkaügyi szervek, sem az általános statisztika nem foglalkozik az esélyhátrányok halmozódása által terhelt munkanélküliek számával, területi eloszlásával, problematikájával. Jelen dolgozat e tekintetben elvégzi a csoport több szempontrendszeren alapuló lehatárolását, meghatározza a C-típusú munkanélküliek körét, illetve esélyhátrányaik számának alakulását, amelynek fényében többek között a következő fontos megállapításokat rögzíti:

- A hátrányos helyzetű munkanélküliek többségénél fennáll az esélyhátrányok halmozódása.
- A legtöbben 3-4 esélyhátránnyal rendelkeznek, ugyanakkor nem ritka az 5-6 esélyhátrány sem.
- A két legsúlyosabb probléma a közlekedési frekvenciák, illetve a munkavállalói kompetenciák alacsony foka.
- Igen súlyos feszültség továbbá a tartós munkanélküliség, az alacsony végzettség, az idős kor és a családi állapot.
- A munkanélküliségi ráta mellett a REM alkalmas az LHH-s munkanélküliek problematikájának, súlyosságának területi alapú egzakt mérésére.

A dolgozat feltárta, hogy a munkanélküliségi ráták és a regionális esélyhátrány mutató tekintetében a térséget tagoló legfontosabb területi törésvonalak a következők, minden esetben előbbiek javára:

- Észak-dél
- Város-falu
- Népesebb-kevésbé népes település
- Kisebbségek által kevésbé-nagyobb hányadban lakott település
- Kelet-nyugat

Az elemzés kiterjedt ezen területi differenciák ok-okozati összefüggéseinek elemzésére, amelyek fényében többek között a következő összefüggéseket tára fel:

- Az inaktív népesség aránya jelentősen hozzájárul a térségen belül relatív hátránnyal rendelkező települések pozíciójához, amely a falvak helyzetének romlását eredményezi.
- A női lét nem növeli az LHH-s munkanélkülivé válás esélyét számottevően, ugyanakkor, ha valaki nőként kerül ilyen helyzetbe, akkor kitörése nehezebb, pozíciója jobban rögzül.

- A pályakezdői státusz általában nem eredményezi az LHH-s munkanélküliek közé kerülést, illetve kevés LHH-s munkanélküli pályakezdő.
- Az LHH-s munkanélküliek körében igen magas az időskorúak aránya, amely probléma a demográfiai válság sújtotta falvakban erőteljesebben mutatkozik meg.
- A leghátrányosabb helyzetű munkanélküliek 63,7%-a hosszú ideje szakadt el a munkaerőpiactól. A csoport tagjai átlagosan több mint 4 éve nem tudtak a versenyszférában elhelyezkedni, azaz a probléma és az általa életben tartott területi differenciák erősen rögzültek. A tartós munkanélküliség a foglalkoztatási depresszió mélypontján lévő dél, elsősorban Mezőszilas, Igar és Vajta esetében a legsúlyosabb.
- A képzettségi viszonyok kedvezőtlenességét mutatja, hogy az LHH-s munkanélküliek több mint 50%-a csak alapfokú, vagy annál alacsonyabb végzettséggel rendelkezik, a szakmunkás képzettségűek ismeretei pedig nem koherensek a piaci elvárásokkal, elavultak.
- A munkaerőpiactól való elszakadás igen kiemelt eleme az alacsony végzettség, amely szinte ellehetetleníti a (re)integrációt. A képzetlenség a legerőteljesebben Sáregres, Igar, Cece, Hantos és Dég LHH-s munkanélkülijeit érinti.
- Azokon a településeken, amelyek kevésbé érintettek a demográfiai válság következményeitől (pl. Sárbogárd, Lepsény, Kisláng), magasabb a képzettségi színvonal is.
- A képzettségi fok javításának erőteljes korlátja a rossz mobilitás, mivel az LHH-s munkanélküliek jó része így képtelen a magasabb képzettséget nyújtó képzőhelyekre bejárni. Ez az alacsony KMI indexel jellemezhető falvakban a térség nyugati és déli periferiáján érvényesül a legerőteljesebben.
- A szakmával, vagy szakközépiskolával rendelkezők esetében a legnagyobb problémát a nem megfelelő képzettség, a súrlódásos munkanélküliség jelensége (elavult a megszerzett végzettség, a munkanélküli esetleg valamely pótlólagos feltételnek nem felel meg, vagy épp az információhiány miatt nem is tud az egyébként meglévő, de ebből kifolyólag számára ismeretlen munkalehetőségről) jelenti.
- A városi LHH-s munkanélküliek képzettségi foka magasabb.
- A tartós munkanélküliségből fakadó legsúlyosabb problémák, a munkától való „elszokás”, az alkalmazkodó készség/képesség hiánya, az egyéb életstratégiák alkalmazásának „megszokása”, az „elkényelmesedés” és a rugalmatlanság növekedése, az emberek kiszolgáltatottá válása az olyan időtöltéseknek, mint a szenvedélybetegségek, a dohányzás, a passzív életmód, a fiatalabbak esetén pedig a bandázás, az elszegényedés Igaron és Mezőszentgyörgyön jelennek meg a legerőteljesebben.

- A magas gyerekszámú falvakban az inaktivitási ráta is magas (pl. Igar, Sáregres, Alap, Alsószentiván, Nagylók stb.), míg ott, ahol előbbi érték alacsony, az inaktivitás is fordítottan alacsony (pl. Enying, Lepsény, Kisláng, Mezőszentgyörgy, Mátyásdomb).
- A nagycsaládosok aránya Nagylókon, Lepsényen, Dégen és Alsószentivánon a legmagasabb, akiknek mobilitási korlátja elsősorban a gyermekek elhelyezésének nehéz megoldhatósága áll. A bölcsődék száma a falvakban alacsonyabb, amely a falu-város kettősséget erősíti a város javára.
- Az alapfokú vagy alacsonyabb végzettséggel rendelkezők körében a szakma hiánya mellett a kompetenciák alacsony foka és a funkcionális analfabetizmus is megjelenik esélyhátrányként. Ez a probléma különösen erőteljesen érinti Sáregres, Igar, Hantos, Dég LHH-s munkanélkülijeit.
- A számítástechnikai ismeretek szintjének alakulására jelentős hatást gyakorol a demográfia, amely határozott falu-város kettősséget alakít ki.
- Az LHH-s munkanélküliek munkaerőpiaci területi esélyei szempontjából kiemelkedő fontosságú csoportirányítás képessége a többi kompetenciához hasonlóan igen alacsony értékeket ért el.
- A csoportirányítás képességének szinte teljes hiánya problémaként veti fel a közmunkaprogramban kijelölt brigádvezetők kérdését.

A dolgozat kitért több szubjektív elem vizsgálatára, amelynek eredményeként igazolódott, hogy az egyéni preferenciák, illetve a mentalitás béli sajátosságok összefüggést mutatnak a foglalkoztatásban tapasztalható differenciákkal. Bár egyes elemekben az egyének alkalmazkodó készsége, rugalmassága a várt trendektől eltérő irányokat jelöl ki, a csoport vélekedéseivel kapcsolatban a következő fontosabb megállapítások megalapozottak:

- Az LHH-s munkanélküliek bérigénye szürreális, sokszor nem függ össze azzal a képzettséggel, amelyet a munkanélküli nyújtani tud. Az elvárások a foglalkoztatási depresszió mélypontján lévő falvakban még a térségi átlagnál is magasabbak.
- A végzettség/jövedelmi elvárás rendszerben a települések három típusa definiálható, a logikusan, a reálisan és a szürreálisan viselkedőké.
- A szektorpreferenciák tekintetében kiemelkedik a mezőgazdaság, amely a helyi agrárius tradícióknak köszönheti kedvező helyzetét, illetve az ipar, amely a szocialista, illetve jelenkori foglalkoztatás eredményeként került kiemelt pozícióba. Ebben a relációban erőteljes a falu-város kettősség.

- A leginkább preferált kötött havibéres bérezés mellett számottevő az órabér szerepe is, amely a mezőgazdasági tradíciókra vezethető vissza. A kötött havibért preferálók arányát az iparban elhelyezkedni szándékozók magas száma felfelé tolja el.
- A teljesítmény alapú bérezés egyértelműen diszpreferált.
- A legalacsonyabb fokú flexibilitást az LHH-s munkanélküliek a munkaidő tekintetében mutatták, amely előrevetíti a – foglalkoztatás idejével kapcsolatos – alternatív formák rosszabb alkalmazhatóságát. A teljes munkaidőben történő foglalkoztatás igénye egyértelmű előnyt élvez.
- A foglalkoztatási szférák közül az állami élvez kimagasló preferenciát. A jelenség mögött az állam, mint egyetlen, az érintett csoport foglalkoztatásában érdekelt szereplő megjelenése áll, amely automatikusan generálja, hogy az álláskeresői preferenciái is megnőnek annak irányába.
- Az aggregált flexibilitás korrelál a REM által előrevetített területi képpel.
- A munkanélküliek többsége elégedetlen a megszerzett végzettségével, a kiábrándultság a leghátrányosabb helyzetű munkanélküliek körében Mezőszentgyörgyön, Mátyásdombon, Sáregresen, Cecén, Kislángon, Mezőkomáromban és Igaron volt a legerőteljesebb.
- A foglalkoztatási helyzet javulása megnöveli a csoport önbizalmát, a saját státuszáról történő vélekedését.
- Az elégedetlenség és a továbbtanulási szándék tekintetében erős pozitív korreláció mutatható ki, azaz a többségnél a hajlandóság megvan a feltételezett kedvezőtlen helyzet ellensúlyozására, elsősorban a képzettebbek között.
- Az adott szakma piacképtelensége az elégedetlenség egyik fő oka.
- Azokban a falvakban, ahol a képzetlenség súlyosabb probléma (Kisláng, Igar, Sáregres, Cece, Alsószentiván, Vajta) a kiábrándultak aránya is magasabbnak adódott.
- Térségi szinten (44,8%) és egyes településeken is kiemelkedő azoknak a hányada, akik 30 km-nél messzebb látnak esélyt a munkába állásra. Ennek hátterében az 1990-t követő strukturális változásokhoz való alkalmazkodás készsége áll. A kérdés észak-dél meghatározottságú, előbbi előnyére.
- A közmunkaprogram elég gyorsan beépült az LHH-s munkanélküliek vélekedéseibe, úgy, mint egy lehetséges és úgy is, mint a legnagyobb eséllyel megragadható elhelyezkedési alternatíva.

Az aktív és passzív foglalkoztatáspolitikai eszközök alkalmazhatósága tekintetében kulcskérdés a munkanélküliek meglátása, illetve vélekedése azok hatékonyságával kapcsolatban. Ebben a vonatkozásban megmutatkozott, hogy az LHH-s munkanélküliek közel 50%-a nem kívánja végzettsé-

gét képzéseken erősíteni, illetve, azok, akik mégis vállalkoznának ilyenekre, elsősorban az elméleti tudást adó alternatívákat részesítenék előnyben. A gazdasági inaktivitás esetében látható volt, hogy ott, ahol az inaktívak aránya magasabb pl. Mezőszentgyörgy, Szabadhidvég, Cece, Alap, Alsószentiván, a képzések, mint esélyjavító eszköz alkalmazhatóságát is kevesebben vélelmezték. A segélyben, mint kitörési lehetőségben bízóak hányada igen alacsony, azonban az LHH-s munkanélküliek az elszegényedéstől való mentőövként az eszköz szerepét fontosnak tartják. Az LHH-s munkanélküliek a járulékcsökkentést vélik a leghatékonyabb eszköznek, mivel érzékelik, hogy munkaerejük produktivitása elmarad attól a szinttől, amely a minimálbér járulékokkal terhelt összegének kifizetését elfogadhatóvá tenné.

Az LHH-s munkanélküliek problematikája a csoport kedvezőtlen helyzetéből következően felvet szociális, illegális foglalkoztatással kapcsolatos kérdéseket is, amelyek többségéről azonban nem áll rendelkezésre kellő mennyiségű megbízható adat, illetve értékelés. Ezen problémakör tekintetében az elemzés a következő fontosabb eredményeket közli:

- A vizsgált térség egészét tekintve, mintegy 75,2%-ot tett ki azon LHH-s munkanélküliek aránya, akiknek az anyagi helyzete kedvezőtlen. A társadalmi lecsúszás a déli periferián fokozottabban érvényesül.
- Az LHH-s munkanélküliek körében kiemelendő, hogy sokuk sajnos csak a feketemunka foglalkoztatási formájában alkalmazható racionálisan, ugyanis a kevésbé képzett munkaerő hozzáadott értéke nem teszi lehetővé, hogy az utánuk fizetendő – plusz terhekkal megnövelt – bértömeget bármely foglalkoztató felvállalja.
- A feketemunka, mint alternatíva a vizsgált csoport tagjainak megérheti.

A térség sajátos foglalkoztatási helyzetére tekintettel kiemelt szempontként szerepelt a mobilitási viszonyok átfogó elemzése, amelynek fényében a következő megállapítások születtek:

- A főút menti fekvés, bár önmagában nem potenciális versenyelőny (például a vajtai munkavállalók esetében), általánosan és érzékelhetően javítja az autóval történő ingázás előnyösségét, amely összefüggés a még magasabb rendű utak, elsősorban az autópályák esetében már markánsan jelenik meg.
- Ezzel szemben a déli települések közül csak Cece pozíciója kedvezőbb, amit elsősorban annak köszönhet, hogy mint több főút csatlakozási pontja, effektíve közvetlen és viszonylag kerülő kilométerektől mentes összeköttetése van mind a három foglalkoztatási szempontból kulcspozícióban lévő településsel.
- A mobilitási fok tekintetében igen erőteljesen látszik egy észak-dél kettősség.
- A települések többsége betonos úton elérhető, azonban az utak állapota több helyen nem megfelelő, két település (Mezőszentgyörgy és Nagylók) zsáktelepülés.

- A személygépkocsi gyors, de drága ingázási alternatíva, azonban a fajlagos költségek az utas szám növelésével csökkenthetők lennének. A busz és a vonat időigényessége, egyes esetekben költségessége a késésekkel és átszállásokkal kiegészítve nem teszi racionálissá ezen eszközöket a munkába járás szempontjából, amely állítás a fő közlekedési folyosóktól távolodva, és/vagy a megyehatár felé közeledve fokozottan fennáll.
- A KMI értéke az MFÁ mindegyik alternatívájánál rosszabb térségi szinten, azaz az LHH-s munkanélküliek, mint szubjektum bevonása a modellbe többségében egyértelmű romlást idéz elő a mobilitásban. Ennek főbb okai a következők: kedvezőtlen anyagi helyzet, ingázással járó kényelmetlenség visszautasítása, költségigény csökkentő hatása az elérhető bérekre.
- A városok esetében elmondható, hogy KMI értékeik hagyományosan kedvezőbbek a legtöbb faluénál (Sárbogárd a 4., Enying pedig az 5. a települések sorában), amit elsősorban a falu elöregedése, egyéb demográfiai sajátosságok, magasabb fokú közlekedési frekvenciát és az anyagi helyzet magyaráznak.

A probléma hátterének átfogóbb megismerését követően a következőbb főbb megoldási javaslatok kerültek megfogalmazásra:

Gazdaságfejlesztés:

- Háztáji gazdaságok fejlesztése önellátás céljából, amelynek legerősebb bázisa Cecén, Alappon és Lajoskomáromban van meg.
- Háztáji gazdaságok fejlesztése piacra termelés céljából
- A vidéki lakossági gazdálkodás felélesztésének kulcseleme a humán erőforrás képzése, motiválása, az infrastruktúra fejlesztése és az anyagi támogatás.
- A lakossági gazdálkodás fejlesztése nem megoldható megfelelő monitoring rendszerek nélkül.
- A helyi – települési piacok – fontos célterületei lehetnek a lakossági termelésnek, különösen a kisebb méretű „családiasabb” falvakban, pl. Mezőszentgyörgyön, Mátyásdombon, Nagylókon, Hantoson, Szabadhidvégen stb.
- Az országos piacra lépés előtt fontos a helyi termelői piacok felélesztése, megfelelő szintre fejlesztése.
- Hosszú távon a „kelet” a kisebb volumenben termelő háztáji mezőgazdaság felvevőpiaca lehet.
- A termelőket a kereslettel összekötő csatornák kiépítését elsősorban az önkormányzatoknak célszerű elvégeznie, hiszen így lehetővé válna azok megfelelő koordinálása, ellenőrzése.

- Fontos lenne egy térségi összefogáson alapuló termelés-szervező és felvásárló rendszer létesítése.
- A rendelkezésre álló pályázati források „marketingjének”, a pályázás elősegítésének ki kellene egészülnie a racionális, elvárás-csökkentés megvalósításával is.
- A csoport mentalitására tekintettel a helyi települési vezetők személyes ösztönzése sokat segíthet a lakossági termelés előmozdításában.
- A legerőteljesebb kitörési pont a mezőgazdaság adottságaira alapozva egy feldolgozóüzem telepítésében adódna.
- A mezőgazdasági üzem megléte életre hívhatná a helyi kisiparokat is, amelyek a termékek előfeldolgozását végeznék. Ez utóbbinak egyébként nagyobb ipari feldolgozóüzem nélkül is lenne relevanciája.
- A Balaton adottságai, kiegészítve a mezőföld falusi turizmusának egyes tényezőivel, illetve a Vajtai élményfürdő kínálatával jó lehetőséget biztosítanak a turizmus fejlesztésének, amely ágazat képes lenne az LHH-s munkanélküliek csoportja körében tapasztalható foglalkoztatás növelésére is.
- Az állam szerepe a közfoglalkoztatáson keresztül kiemelkedő az LHH-s munkanélküliek munkaerőpiaci (re)integrációjának előmozdításában.

LHH-s munkanélküliek, csoport specifikus javaslatok:

- A képzetlenség enyhítésének két eleme a költség és a bemeneti követelmények megváltoztatása.
- A költségek tekintetében racionális megoldások a következők:
 - o Ingyenes képzések.
 - o Fizetett részvétel.
 - o Mobilitás fokozás a képzésekre való eljutás megkönnyítése céljából, amelyek elemei a helyi képzések támogatása, ingyenes tanulójáratok indítása vagy utazási támogatások bevezetése.
- A bemeneti követelményekkel kapcsolatos megoldások:
 - o Bevezető év, az alap kompetenciák fejlesztésére helyezett hangsúlyal.
 - o A képzéseket ne középfokú végzettségre alapozzák.
 - o Csoport specifikus képzések.
- A „költség – képzési struktúra felépítése” párban az előbbi elem súlya a jobb képzettségi viszonyokkal rendelkező falvakban, utóbbié a képzetlenebb LHH-s munkanélkülieket tömörítő településeken nagyobb, jelent erőteljesebb akadályt.

- A leghátrányosabb helyzetű munkanélküliek csoportjának „rugalmatlansága” csökkenthető lenne:
 - Az alternatív foglalkoztatási formák népszerűsítésével, támogatásával.
 - A civil foglalkoztatás elősegítésével.
 - A munkától való elszokás mérséklésével (közmunkaprogramok).
 - Munkakultúra átadásával.
 - Egyéb életstratégiák fékezésével.
- Rögzíthető, hogy amennyiben cél, hogy az illegális gazdasági tevékenység, illetve a „feketézés” ne váljon a csoport körében általánossá, segélyre szükség van, amit jelen dolgozat tanulmányai szintén alátámasztottak.
- A segély fejében igénybe vehető munkaerő jelentős humán erőforrást bocsájt a települések rendelkezésére.
- A segély fejében történő foglalkoztatás csak akkor lehet eredményes, ha az alkalmazott azt méltányosnak tekinti, nem érzi megaláztatónak és a munkaideje elfogadható adott bérszínvonal mellett, nem sokkal marad el a minimálbér órabér összegétől.

Mobilitás

- Sárbogárd és Enying esetében kerülőút építése.
- A vasúti pályák felújítása, a sebességkorlátozások, lassújelek számának csökkentése ezt a tömegközlekedési eszközt is relevánssá tehetné.
- Az Enyingi kistérség területén nincs vasúti közlekedés, így a falvak és városok esetében a kulcskérdés a meglévő, de lezárt vonalak racionális újraindításának mérlegelése/kivitelezése.
- A személygépjárművel történő ingázás racionalitását a fajlagos költségek eredményezheti, amelyek – amennyiben van hova ingázni – megoldhatóak megfelelő koordinációval, részben az önkormányzat segítségével.
- A legolcsóbb, mobilitást mégis jelentősen fokozó megoldás a menetrendek átütemezése, a három műszakos munkarendhez igazodó járateloszlás megvalósítása.
- Indokolt lenne a dunaújvárosi irányú tömegközlekedési lehetőségek bővítése.
- Az elemzés a következő már működő, azonban több esetben kis volumenű munkaerő mozgatót folytató alternatívákra mutatott rá, amelyek, mint reális, megoldások veendőek figyelembe:
 - Munkásjáratok indítása.
 - Helyi vállalkozók bevonása a munkaerő mozgásába.
 - Az önkormányzatok részvétele a munkaerő szállításában.

- Utazási- és bérlettámogatások.
- A mobilitás fejlesztése az egyik legdrágább alternatíva, ugyanakkor, ha a belső foglalkoztatás nem növelhető, elfogadható mentőövként funkcionálhat.

Jelen dolgozatban foglaltak hasznosíthatóak mindazok számára, akik a munkaerőpiaci feszültségek, problémák mérséklésében érdekeltek, annak rögzülését és a depressziós térségek leszakadását mérsékelni igyekeznek. Körükből kiemelkednek a munkaügyi kérdésekkel foglalkozó szervezetek, munkaügyi központok, kirendeltségek, amelyek vezetői jelen elemzésen keresztül betekintést nyerhetnek több olyan térségi, területi sajátosságban is, amelyek a statisztikákban nem jelennek meg. Mindezek mellett a dolgozat több részben általános, részben település specifikus problémát érint, amelyek jól hasznosíthatóak a falvak/városok képviselőtestületei, polgármesterei számára is. A közmunkaprogramok eddigi tapasztalatai, illetve a foglalkoztatáspolitikai szándék előrevetítik ezen eszköz szélesebb körű alkalmazását, amelynek hatékonyságának növelését elősegíti a céltérségek átfogóbb értékelése. A dolgozat emellett hasznos a problémakör megismerésében érdekelt, vagy azzal foglalkozó szakemberek, kutatók számára, illetve az érdeklődő laikusoknak egyaránt. Végezetül maguk a hátrányos helyzetben lévő munkanélküliek is értékes információk birtokába juthatnak, amelyek segítségével megismerhetik saját helyzetüket és egyes kitörési pontjaikat is.

7. A KUTATÁS TOVÁBBI IRÁNYAI

A munkaerőpiac problematikájának komplexitása, számos területet érintő rendszere nem teszi lehetővé, hogy egyetlen elemzés annak minden szegmensére a maga teljességében kitérjen. A jelen dolgozatban vizsgált probléma megismerése ezért indokoltá teheti a szempontok számának és/vagy egy-egy kérdés mélységének növelését, amelyek további kutatási irányokat jelölnek ki.

A munkaerőkínálati oldal bemutatása után indokolt a keresleti oldal területi sajátosságainak értékelése is, amely magában foglalja a fő foglalkoztatók foglalkoztatási viszonyainak, igényeinek, térséggel kapcsolatos meglátásainak, a munkaerő irányába támasztott minőségi és mennyiségi elvárásainak feltárását. Külön kérdésként merül föl ezen attitűdök csoport specifikus vonásainak elemzése. Az LHH-s munkanélküliek tekintetében az állam meghatározó szerepet játszik, elsősorban a START közmunkaprogram foglalkoztatási volumenének köszönhetően. Ez a helyzet indokolja, hogy az említett foglalkoztatáspolitikai eszköz hatásfokának, sajátosságainak javítása, mint cél eléréséhez a megfelelő elemzések bázist adjanak, amely téma egy újabb kutatási irányt nyit meg.

Egyaránt bővíthető a vizsgált csoport és a vizsgált terület mérete is, mivel az elemzés során alkalmazott technikák lehetővé teszik a munkaerőpiac egészének, vagy akár csak egy-egy kiemelt szegmensének helyzetének feltárását és bemutatását. A térbeliség tekintetében egyfelől növelhető a bevont kistérségek száma, vagy kiterjeszthető az elemzési szint megyékre, esetleg régiókra, vagy az egész országra. Érdekes összefüggésekre világítana rá ugyanezen problémakör fejlett térségekben történő elemzése, vagy – feltételezve, hogy az LHH-s munkanélküliek problematikája a Leghátrányosabb Helyzetű Kistérségekben a legsúlyosabb – Magyarország legsúlyosabban depressziós területeinek értékelése.

Tovább bővíthető a vizsgálati szempontok száma és mélysége is, például a kompetenciák, vagy a képzettségi viszonyok tekintetében. Szintén az elemzés felbontását növelné, ha a preferenciarendszerek értékelésén túl a kutatás feltárná azokat a – például jövedelmi határértékeket –, amelyek fölött már a KMI tekintetében vett, szubjektív tényező által befolyásolt mobilitás növekedhetne.

A foglalkoztatáshoz szorosan kapcsolódik, a civil szféra szerepének, elemzésének szükségességére is, amely, nemcsak, hogy az LHH-s munkanélküliek tekintetében kiemelt elemként jelenhetne meg, de ez idáig értékelésére a vizsgált térségekben, illetve specifikusan, területi alapon a leghátrányosabb helyzetű munkavállalókkal kapcsolatban még nem történt meg.

Sok egyéb lehetőség mellett a fenti szempontok azok, amelyek jelen dolgozat közvetlen folytatását képezhetik. Ezek közül a közeljövőben kiemelt cél, hogy a foglalkoztatói oldal értékelése, illetve a területi kiterjesztés megvalósuljon.

8. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Végezetül megragadom az alkalmat, hogy köszönetet mondjak mindazoknak, akik támogatásukkal, segítségükkel sokban hozzájárultak ahhoz, hogy jelen munka megszülethessen.

Mindenekelőtt köszönettel tartozom konzulensemnek Dr. Tésits Róbertnek, akinek támogatása, szakmai tanácsai, illetve meglátásai jelentősen hozzájárultak jelen munka létrejöttéhez. A személyével folytatott konzultációk alkalmával többször lehetőség nyílt több fontos részlet finomítására és egyes elemek pontosítására. Munkám hatékonyságát sokban segítette, hogy a dolgozat írása során bármikor fordulhattam hozzá támogatásért, így a felmerülő kérdéseket sikerült akkor tisztázni, amikor azok a legaktuálisabbak, a téma feldolgozása szempontjából pedig a legsürgesebbek voltak.

A szubszidiaritás elvének megfelelően az elemzés szemléletmódja megkövetelte, hogy az érintett részterületeken a lehető legkompetensebb személyek megszólalhassanak. Külön köszönet illeti tehát mindazokat, akik hozzájárultak, ahhoz hogy a problémakör részleteibe betekintést nyerhettem. Körükből külön kiemelem a Sárbogárdi kistérség településeinek vezetőit: Bognár János (Igar), Dr. Sükösd Tamás (Sárbogárd), Fischer József (Hantos), Magyar József (Mezőszilas), Nagy Lajos (Alsószentiván), Térmeg György (Vajta), Tóth József (Nagylók) és Varga Gábor (Cecce) polgármester urakat, illetve Méhes Lajosné (Alap) és Tíringer Mária (Sáregres) polgármester asszonyokat is. Az Enyingi kistérség városainak és falvainak vezetői szintén számos ponton segítettek munkámat, így hálával és köszönettel tartozom Pődör Gyula (Enying), Rumpler Tibor (Kisláng), Pirtyák Zsolt (Lajoskomárom), Kiss István (Lepsény), Kőő Péter (Mezőkomárom), Berta József (Mezőszentgyörgy), Tillhof István (Mátyásdomb), Pap László (Szabadhidvég) polgármester uraknak és Gárdonyi Jánosné (Dég) polgármester asszonynak. A települések vezetőivel folytatott beszélgetések során minden esetben megtapasztaltam, azt a példaértékű elhivatottságot, amelyet falujuk vagy városuk iránt éreznek, illetve segítőkészségüket munkámmal kapcsolatban.

A munkaügyi kérdések térségi specifikumainak egyes elemeinek megismerésében sokat segített Simon Miklós, a Sárbogárdi munkaügyi kirendeltség, és Ságiné dr. Dudar Zsuzsanna, az Enyingi munkaügyi kirendeltség vezetője.

A fentiek mellett szeretnék köszönetet mondani családom szerető támogatásáért, hogy munkám során bármikor fordulhattam hozzájuk, akár tanácsra, akár támogatásra volt szükségem.

IRODALOM

NYOMTATOTT FORRÁSOK:

- ÁBRAHÁM ÁRPÁD - KERTESI GÁBOR (1996): *A munkanélküliség regionális egyenlőtlenségei Magyarországon 1990 és 1995 között. A foglalkoztatási diszkrimináció és az emberi tőke váltakozó szerepe.* Közgazdasági szemle, (43. évf.) 7-8. sz. 653-681. old.
- ALBERT JÓZSEF (1997): *Cigány munkanélküliség és cigány életstratégiák egy Fejér megyei faluban.* Comitatus : önkormányzati szemle, (7. évf.) 5. sz. 44-49. old.
- ARADI MÁRIA (1995): *Munkanélküliség Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. 1990-1993 Társadalmi szemle,* (50. évf.) 2. sz. 27-37. old.
- BÁNFALVY CSABA (1991): *A hazai munkanélküliség kistükré.* Társadalmi szemle, (46. évf.) 6. sz. 67-74. old.
- BARANYA PÁL (1994): *A munkanélküliség hatása Kunbogyos város költségvetésére.* Magyar közgazdaság, (44. évf.) 9. sz. 568-570. old.
- CSABA ERIKA (1999): *A tartós munkanélküliség alakulása hazánkban.* Munkaügyi szemle, (43. évf.) 1. sz. 18-21. old.
- CSANÁDY ANDRÁS (1991): *A modernizáció és a munkanélküliség kettős szorításában.* Társadalmi szemle, (46. évf.) 11. sz. 56-67. old.
- CSOBA JUDIT (1994): *A tartós munkanélküliség hatása a családok anyagi helyzetének alakulására.* Esély : társadalom- és szociálpolitikai folyóirat, (5. évf.) 6. sz. 3-18. old.
- DIEBEL ANDREA (1996): *Munkanélküliség Debrecenben, különös tekintettel a tartósan állományon kívüliek helyzetére.* Tér és társadalom, (10. évf.) 2-3. sz. 91. old.
- DÖVÉNYI ZOLTÁN (1994): *Adalékok a budapesti munkanélküliség kérdéséhez.* Földrajzi értesítő, (43. évf.) 3-4. füz. 257-263. old.
- FACT (2006): *A hátrányos helyzetű munkaerőpiaci csoportok tagjainak foglalkoztatási lehetőségei* Kutatási összefoglaló a Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara részére, Pécs, 34 p.
- FAZEKAS KÁROLY (1993): *A munkanélküliség regionális különbségeinek okairól.* Közgazdasági szemle, (40. évf.) 7-8. sz. 694-712. old.
- FREY MÁRIA - GERE ILONA (1992): *A munkanélküliség szociális hatásai.* Esély : társadalom- és szociálpolitikai folyóirat, (4. évf.) 3. sz. 74-78. old.
- GAÁL IMRE (1991): *Munkanélküliség Vas megyében 1991 első felében.* Vasi szemle, (45. évf.) 4. sz. 498-507. old.
- GLASS, CHRISTY - KAWACHI, JANETTE (2001): *A reform vesztesei vagy nyertesei? A munkanélküliség nemek szerinti különbségei Lengyelországban és Magyarországon.* Szociológiai szemle, 4. sz. 114-148. old.
- GYÖRGYI ZOLTÁN (1993): *Munkanélküliség Ózdon.* Educatio, (2. évf.) 1. sz. 143-146. old.
- HAJDÚ BERTALANNÉ (2003): *Foglalkoztatási feszültségek, a munkanélküliség jellemzői Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében.* Területi statisztika, (6.(43.) évf.) 6. sz. 554. old.
- JÓSZAI ZOLTÁN (1998): *A munkanélküliség, a szociális ellátás, az ehhez kapcsolódó jogalkalmazás, valamint ezek finanszírozási problémái a helyi önkormányzatoknál.* Magyar közigazgatás, (48. évf.) 1. sz. 59-62. old.
- KOMKA NORBERT (2004): *"Diplomás munkanélküliség a fővárosban"* Szakmai konferencia Budapest, 2004. június 1. Munkaügyi szemle, (48. évf.) 7-8. sz. 55-56. old.
- KOVÁCS ZOLTÁN (1998): *Szegénység, munkanélküliség, mint önkormányzati probléma.* Comitatus : önkormányzati szemle, (8. évf.) 10. sz. 16-23. old.
- KÖLLŐ JÁNOS (1997): *A napi ingázás feltételei és a helyi munkanélküliség Magyarországon.* Esély : társadalom- és szociálpolitikai folyóirat, (8. évf.) 2. sz. 33-61. old.

- LAKI LÁSZLÓ (1992): *Munkanélküliség és bűnözés*. Esély : társadalom- és szociálpolitikai folyóirat, (4. évf.) 5. sz. 45-62. old.
- LAKI LÁSZLÓ (1996): *Falusias térségek, tömeges és tartós munkanélküliség és az alkalmi munka*. Társadalomkutatás : a Magyar Tudományos Akadémia Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának folyóirata, (14. köt.) 3-4. sz. 170-193. old.
- LUX J. (2003): *Összefoglaló „Hátrányos helyzetű csoportok és egyének munkaerő-piaci integrációjának támogatása” című kutatáshoz*. Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 2003. 15 p.
- MAYER J. (2002): *A hátrányos helyzetű társadalmi csoportok kialakulása, a felzárkóztatás lehetőségei*. In: Palotás Z. (szerk.) 2003: *Önkormányzat és közoktatás 2002*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest, 2003.
- NAGY MÓNICA (1997): *Munkanélküliség és a "feketemunka" (I.rész)*. Humánpolitikai szemle, (8. évf.) 10. sz. 13-22. old.
- NAGY MÓNICA (1997): *Munkanélküliség és a "feketemunka" (II.rész)*. Humánpolitikai szemle, (8. évf.) 11. sz. 14-22. old.
- ÓRY M. (2005): *Hátrányos helyzetű csoportok helyzete a munkaerőpiacon*. Nemzeti Felnőttképzési Intézet, Budapest, 144 p.
- RIMLER JUDIT (2004): *Foglalkozás és végzettség*. Közgazdasági szemle, (51. évf.) 12. sz. 1172. old.
- RUDL JÓZSEF (2009): *Foglalkoztatás és munkanélküliség a Dél-Dunántúli felhalmozási régióban*. Közép-Európai közlemények, (2. évf.) 4-5. (6-7) sz. 29-35. old.
- SCHWERTNER JÁNOS (1992): *A munkanélküliség regionális folyamatai*. Comitatus : önkormányzati szemle, 1992. (2. évf.) 12. sz. 31-36. old.
- SZÉKELY É., TÉSITS R. (2009): *Employment possibilities of the Gypsies - employers' attitude in Baranya County*. In: Kovács B (szerk.): *Társadalom és gazdaság - új trendek és kihívások*. Baja, Eötvös József Főiskola, pp. 1-24.
- TÉSITS R. 2011: *The possible role of social economy in surmounting regional disadvantages*. MODERN GEOGRÁFIA 6:(2) pp. 1-21. (2011)
- TÉSITS R., SZÉKELY É. (2007): *A rész munkaidős foglalkoztatás terjedésének lehetőségei*. Humánpolitikai Szemle, 18:(4) pp. 3-21.
- TÉSITS R., SZÉKELY É. (2007): *An Atypical Reply for Social-economic Crisis: Part-time Employment in Hungary*. In: Kryńska Elżbieta (szerk.): *Labour market, unemployment*. Lodz, University of Lodz, pp. 41-62.
- TÍMÁR JÁNOS (1992): *Munkanélküliség - foglalkoztatáspolitikai - gazdaságpolitikai*. Társadalmi szemle, (47. évf.) 10. sz. 25-34. old.
- TÍMÁR JÁNOS (1993): *A hazai munkanélküliség jellemzői és kezelése a nemzetközi tapasztalatok fényében*. Közgazdaság, (37. évf.) 1. sz. 27-41. old.
- TÍMÁR JÁNOS (1994): *A foglalkoztatás és munkanélküliség sajátosságai a poszt szocialista országokban*. Közgazdasági szemle, (41. évf.) 7-8. sz. 633-647. old.
- VÁRADI M. M. (2004): *Az esélyegyenlőség jelene és javításának lehetséges módjai a munkaerőpiaci versenyben, különös tekintettel a hátrányos helyzetű csoportokra*. MTA RKK Térségfejlesztési Kutatások Osztálya, A tudomány a gyakorlat szolgálatában. A foglalkoztatási szint bővítésének korlátai és lehetőségei. c. konferencia, 10 p.
- VUKICS JÓZSEFNÉ (1994): *Munkanélküliség és munkanélküliek Nagykanizsán*. Szociális munka: a Szociális Munka Alapítvány folyóirata, (6. évf.) 2. sz. 122-134. old.
- ZÁM MÁRIA (2002): *Az önkormányzatok foglalkoztatási stratégiái, szerepük a munkanélküliség kezelésében*. A falu, (17. évf.) 4. sz. 23-30. old.

ELEKTRONIKUS FORRÁSOK:

- GDP változása Magyarországon
<<http://data.worldbank.org>> (utolsó letöltés: 2012.09.27)
- A Sárbogárdi kistérség agrárstruktúra és vidékfejlesztési stratégiai programja
<http://www.sarviz.hu/turisztika/doku/Sarbogard_strat.pdf> (utolsó letöltés: 2013.01.05)
- Európa 2020 Stratégia
<http://ec.europa.eu/europe2020/index_hu.htm> (utolsó letöltés: 2013.01.03)
- Európai Foglalkoztatási Stratégia
<<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=101&langId=hu>> (utolsó letöltés: 2012.11.05)
- Az Új Széchenyi-terv:
<<http://ujszechenyiterv.gov.hu/>> (utolsó letöltés: 2013.01.05)
- Vasúti közlekedéssel kapcsolatos adatok:
<www.mav.hu> (utolsó letöltés: 2012.12.12.)
- Buszközlekedéssel kapcsolatos adatok:
<www.volán.hu> (utolsó letöltés: 2012.12.12.)
- Országos munkanélküliségi ráta:
<<http://stats.oecd.org/Index.aspx>> (utolsó letöltés: 2012.10.07.)
- A területileg differenciált minimálbér indokoltságának vizsgálata:
<http://www.budapestinstitute.eu/uploads/BI_NFU_regiosminber_091021.pdf> (utolsó letöltés: 2012.01.05.)
- Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat weboldala
<<http://kdrmk.afsz.hu/>> (utolsó letöltés: 2012.09.20.)
- Központi Statisztikai Hivatal
<<http://ksh.hu/>> (utolsó letöltés: 2013.01.03.)
- Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat
<www.afsz.hu> (utolsó letöltés: 2011.11.12.)